

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

OVER DE BEVOEGDHEIDSVERDELING EN DE BEVOEGDHEIDSRECHTELIJKE KWALIFICATIE VAN NORMEN

1. Het advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State van 30 juni 1983 met betrekking tot het voorontwerp van «dierengezondheidswet»¹ dient als uitgangspunt voor de bespreking van een aantal wezenlijke kenmerken van de staatshervorming en in het bijzonder van de bevoegdheidsverdeling in België sinds de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen². Het advies van de Raad is in meerdere opzichten van belang. We bespreken op een kritische wijze de gevolgen die de Raad voor de uitlegging van de respectieve bevoegdheden afleidt uit de wijze waarop de bevoegdheden verdeeld zijn tussen de staat en de deelgebieden. Dit leidt ons tot de bespreking van de mogelijke betekenis van de regel «Bondsrecht breekt Landsrecht» voor een verdelingssysteem dat principieel slechts exclusieve bevoegdheden kent. We besteden bijzondere aandacht aan de wijzen van omschrijving van bevoegdheden. De wijze waarop ontwerpbepalingen van wet, van decreet en van besluit bevoegdheidsrechtelijk worden gekwalificeerd, blijkt op een bijzondere wijze samen te hangen met die bevoegdheidsomschrijving. De opvatting van het residu van bevoegdheden als een verzameling van onbenoemde bevoegdheidskernen stelt in dit opzicht bijzondere problemen. Het advies van de Raad van State is naar ons weten niet gepubliceerd. We geven er eerst de krachtlijnen van weer.

Het voorontwerp beoogt de organisatie van de bestrijding van de dierenziekten met een dubbel doel: de openbare gezondheid en de economische welvaart van de dierenhouders. De Raad stelt vast dat men dierenziekten kan be-

strijden met uiteenlopende oogmerken, bijvoorbeeld ook voor het natuurbehoud. Het nastreven van bepaalde doeleinden van openbaar belang kan nochtans de verwezenlijking van andere oogmerken van openbaar belang dwarsbomen. Zo kan het afmaken van zieke dieren eventueel vanuit ecologisch standpunt worden betwist. In een unitaire staat gekenmerkt door de eenheid van de wetgevende bevoegdheid stelt zulks in beginsel geen probleem. De nationale wetgever is immers bevoegd om alle aspecten van het openbaar belang te waarderen. Hij kan na een afweging van belangen een bepaalde categorie van belangen doen prevaleren.

De hervorming van de staat resulteerde in een opsplitsing van wetgevende bevoegdheden tussen de staat en de deelgebieden. De wetgevende bevoegdheden van de organen van de gemeenschappen en de gewesten zijn omschreven op basis van het begrip «aangelegenheid». De Raad stelt vast dat een aangelegenheid die bij de nationale wetgever is gebleven, niettemin raakpunten kan vertonen met een gemeenschaps- of een gewestaangelegenheid. Dit is — volgens de Raad — in het bijzonder het geval wanneer de «aangelegenheid» meer naar het doel dan naar de inhoud is omschreven. De overheid kan dan zelf concrete inhoud geven aan het beleid ter verwezenlijking van het voorgeschreven doel van openbaar belang. De Raad verwijst als voorbeeld voor een dergelijke techniek naar de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud. Het voorwerp van de wet wordt omschreven aan de hand van het oogmerk. Dit kan geschieden op een positieve wijze (zie de titel van de wet) of op een negatieve wijze (artikel 1 van de wet sluit de landbouw- en bosbouwexploitatie uitdrukkelijk als oogmerk uit). De Raad verwijst eveneens naar de vaststelling in andere adviezen³ dat verschillende «aspecten» van een zelfde materie

¹ Advies R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 14.679/8, van 30 juni 1983 m.b.t. een voorontwerp van «dierengezondheidswet». De gegevens van dit advies van de Raad van State, dat naar mijn weten niet is gepubliceerd, worden gebruikt met toestemming van de heer staatssecretaris van Europese Zaken en Landbouw van 5 september 1984.

² De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen (B.S., 15 augustus 1980) wordt hierna afgekort als Bijz. W.; de gewone wet van 9 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen (B.S., 15 augustus 1980) wordt afgekort als Gew. W.

³ De Raad verwijst naar zijn advies L. 11.674/2 van 6 juli 1972 en naar zijn advies L. 12.652/2 van 18 oktober 1976 i.v.m. de «culturele aangelegenheden» opgesomd in art. 4 van de bijzondere wet; een regeling kan al naar gelang van het doel behoren tot de bevoegdheid van de gemeenschappen of van de staat: R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 15.420/VR van 15 mei 1983

verspreid liggen over de staat, de gemeenschappen en de gewesten. De «zorg voor het dier» wordt in de bevoegdheidsbepalingen — wat ook het doel moge wezen — niet als een «aangelegenheid» omschreven. Artikel 6, § 1, III, 2°, Bijz. W. schrijft wel de bevoegdheid voor van het gewest met betrekking tot de «natuurbescherming en het natuurbehoud, met uitzondering van de in-, uit- en doorvoer van uitheemse plantensoorten evenals van uitheemse diersoorten en hun kringen». Anderzijds berust de volksgezondheid en de landbouw, met uitzondering van bepaalde «aangelegenheden» als omschreven in artikel 5, § 1, I (gezondheidsbeleid) en artikel 6, § 1, III (landinrichting en natuurbehoud), tot de nationale bevoegdheden. Al deze «aangelegenheden» kunnen maatregelen wettigen gericht op de zorg voor het dier.

De Raad van State besluit tot de noodzaak van een strikte juridische controle op de interne wettigheid van de particuliere en normatieve handelingen van de onderscheiden overheden, met als uiterste grens de toepassing van het redelijkheidsbeginsel. Zowel m.b.t. de normering als m.b.t. de toepassing van de uitgevaardigde normen geldt dat iedere overheid — de nationale, de gemeenschaps- en de gewestoverheid — elk voor zich binnen de grenzen van de redelijkheid moet blijven. De overheid zal niet zonder enige grond zo verregaande maatregelen mogen treffen dat de andere overheid in de praktische onmogelijkheid zou verkeren om het haar toevertrouwde beleid enige reële inhoud te geven⁴. In casu zal de nationale overheid met het oog op de landbouw niet zonder een minimum aan redelijke gronden het besmettingsgevaar mogen bestrijden door de radicale afmaking van dieren die behoren tot de soort die de gewestelijke overheid in naam van het natuurbehoud als een beschermde soort heeft verklaard. De Raad wijst op de moge-

lijkheid van feitelijk overleg. Juridisch overleg, d.i. overleg door het recht geregeld, blijft beperkt tot de oplossing van opportuniteitsvragen, nl. de procedure ter voorkoming of tot regeling van belangenconflicten (artikelen 31 e.v. Gew. W.). Bevoegdheidsvragen kunnen er daarentegen niet het voorwerp van uitmaken, met uitzondering van de procedure voor het overlegcomité zoals bepaald in artikel 18 Gew. W. (artikel 3 gecoörd. W. R.v.S.).

De vraag rijst uiteraard wat er moet gebeuren indien een onverenigbaarheid, in de zin van de onmogelijkheid van gelijktijdige toepassing, wordt vastgesteld tussen de nationale norm en de gemeenschaps- of de gewestnorm, terwijl elk van de respectieve overheden binnen de perken van haar bevoegdheid is gebleven, ook na de toetsing aan het redelijkheidsbeginsel. De Raad van State laat hier in het midden of men al dan niet staat voor een antinomie. Volgens de Raad moet men in een dergelijk geval de voorrang geven aan de beslissing van de nationale overheid. Er is wel geen hiërarchie tussen de verschillende normen, maar de gemeenschappen en de gewesten beschikken over toegewezen bevoegdheden. De nationale overheid heeft de volheid van bevoegdheid behouden. De Raad wijst op de interpretatieregel dat toegewezen bevoegdheden restrictief moeten worden geïnterpreteerd. In de hypothese van een echte onverenigbaarheid in de zin van de onmogelijkheid van gelijktijdige toepassing tussen de nationale en de gemeenschaps- of de gewestnormen, moet de toegewezen bevoegdheid wijken. De Raad argumenteert: «Men kan immers aan de verdeler der bevoegdheden de intentie niet toeschrijven dat de gene aan wie hij enkel een toegewezen bevoegdheid heeft toevertrouwd, door de uitoefening van die bevoegdheid de uitoefening zou kunnen lamleggen van de bevoegdheid van de overheid die hij principieel bevoegd heeft gemaakt; men kan hem zeker die bedoeling niet toeschrijven wanneer hijzelf deze principieel bevoegde overheid is; welnu, dat is ter zake het geval aangezien het de nationale overheid, aan wie de volheid van bevoegdheid toekomt, is die aan de Gemeenschappen en de Gewesten hetzij in de Grondwet hetzij in wetteksten bepaalde bevoegdheden heeft verleend.»

De bevoegdheidsverdeling en de autonomie van de deelgebieden

2. Een wezenlijk aspect van de autonomie van de deelgebieden is de toekenning — aan de gemeenschappen sinds 1970 en aan de gewesten sinds 1980 — van de normatieve bevoegdheid waarbij de uitgevaardigde normen (decreten) dezelfde hiërarchische waarde bezitten als de nationale wetten. Krachtens artikel 59bis, § 4 en § 4bis, Grondwet en krachtens artikel 19, § 2, Bijz. W., uitgevaardigd op grond van artikel 26bis Grondwet, bezitten de decreten «kracht van wet». Aanvankelijk kon men nog twijfelen aan de hiërarchische gelijkheid van de normen. Men kon weliswaar de door de cultuurraden aangenomen decreten beschouwen als wetten in de formele zin, maar toch van een lagere rang dan de eigenlijke wetten, aangenomen door de nationale wetgever⁵. De verhouding tussen de beide soorten van wet-

m.b.t. een voorstel van wet «tot bevordering van energiebesparing in volkswoningencomplexen beheerd door publiekrechtelijke rechtspersonen» (*Parl. St., Senaat*, 1981-82, nr. 330/1).

⁴ De Raad verwijst voor de toetsing aan het redelijkheidsbeginsel van wetgevende handelingen naar de rechtspraak van het E.H.R.M. en het Europees Hof van Justitie; zie ook het advies van de Raad van State, afdeling wetgeving, verenigde kamers, van 18 mei 1983, m.b.t. een ontwerp van wet tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning, *Parl. St., Kamer*, 1982-83, nr. 643/13, 2; de beoordelmacht van de wetgevende kamers m.b.t. de vraag of er (uitzonderlijke) omstandigheden aanwezig zijn die de toekenning van de bijzondere machten aan de Koning wettigen, en voor welke tijdsspanne, is niet onbegrensd; zij kunnen grondwettelijk geen oordeel vellen «dat de feitelijke omstandigheden kennelijk zou vertekenen of dat duidelijk buiten verhouding tot die omstandigheden zou staan»; de Raad verwijst voor een toepassing in de sfeer van de bijzondere wet naar zijn advies L. 15.330/VR/9 van 3 mei 1983 m.b.t. een ontwerp van besluit van de Waalse Gewestexecutieve «portant interdiction de l'emploi d'herbicides sur le domaine public» (*B.S.*, 17 februari 1984, 2224), niet gepubliceerd; zie ook R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 13.947/1 van 17 juni 1981 en eerste vakantiekamer, L. 14.840/1/V van 20 juli 1982 m.b.t. een ontwerp van wet «betreffende de bescherming en het welzijn der dieren», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 469/1, 31-39 en 39-44; R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.414/8, m.b.t. een voorstel van decreet houdende regeling van de milieueffectrapportering, *Parl. St., Vl.R.*, 1981-82, nr. 139/2.

⁵ DE MEYER, J., «Hiërarchie en conflicten van normen na de grondwetsherziening», *R.W.*, 1971-72, (1665), 1668.

gevende handelingen was immers op een zodanige wijze geregeld dat bij conflicten tussen wetten en decreten het laatste woord steeds bij het plenaire parlement bleef berusten (artikelen 12 tot 21 van de wet van 3 juli 1971 uitgevaardigd op grond van artikel 59bis, § 8, Grondwet). De autonomie van de deelgebieden kwam daarenboven nog op een andere wijze in het gedrang. Alleen de wetgevende bevoegdheid kwam toe aan de cultuurgemeenschappen. De uitvoerende macht bleef berusten bij de nationale regering. De politieke verantwoordelijkheid van de ministers gold slechts ten aanzien van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en ten opzichte van de Senaat, maar niet ten aanzien van de respectieve cultuurraden. De bekrachtiging van de decreten door de Koning had achterwege kunnen blijven indien de regering de verantwoordelijkheid t.o.v. het nationale parlement niet wenste op te nemen. Deze overwegingen leidden tot de opvatting van de cultuurraden als een loutere uitbreiding van het kamerstelsel: het parlement bestaat dan uit twee kamers met nationale bevoegdheid en twee andere met een communautaire bevoegdheid, met leden die tegelijkertijd zitting hebben in een van de beide nationale kamers en in een van de beide communautaire kamers⁶. De wetgevende macht werd in die opvatting dan normaal uitgeoefend door de Koning en de beide nationale kamers samen, maar in de in of op grond van artikel 59bis Grondwet bepaalde mate, door elk van de beide communautaire kamers afzonderlijk. Hiertegenover staat de opvatting dat de gemeenschappen naar voren treden als politieke collectiviteiten⁷. De opvatting dat de raden loutere deelparlementen zijn gaat voorbij aan het beginsel van de (cultuur)gemeenschap ingeschreven in artikel 3ter Grondwet, krachtens hetwelk België drie (cultuur)gemeenschappen heeft en elke (cultuur)gemeenschap de bevoegdheden bezit welke haar door de Grondwet of door de wetten aangenomen krachtens deze laatste worden toegekend. De organisatie van die collectiviteiten doet hieraan geen afbreuk. De hoedanigheid van parlamentslid is weliswaar een voorwaarde voor het zittingsrecht in de raden, maar hij zit er niet als vertegenwoordiger van de Natie, maar als lid van de betrokken gemeenschap. Men kan nog wijzen op de plaats van artikel 3ter Grondwet onder titel Ibis van de Grondwet («De (cultuur)gemeenschappen»). De erkenning van de drie gewesten in artikel 107quater Grondwet geschiedt daarentegen onder hoofdstuk IIIter (de «gewestelijke instellingen»). Bij de invoering van artikel 107quater op 24 december 1970 waren de ideeën m.b.t. de gewestvorming lang niet duidelijk. Men dacht eerder in de richting van een gewestelijke decentralisatie: de bevoegdheden zouden van reglementaire aard zijn⁸. De verklaring tot herziening van de Grondwet van 15 november 1978⁹ en van 1-2-5 oktober 1981¹⁰ voorzien in de herziening van titel I van de Grondwet om een artikel 3quater in te voegen betreffende de gewesten zoals deze zijn bepaald

in artikel 107quater Grondwet. De autonomie van de deelgebieden kan thans niet meer met de bovengenoemde argumenten worden betwist. Naast de Raad beschikken de deelgebieden thans over een Executieve die los staat van de nationale regering, en met politieke verantwoordelijkheid voor hun respectieve raden¹¹. De conflictregeling krachtens artikel 59bis, § 8, en artikel 107ter Grondwet vastgesteld door de wet van 28 juni 1983 houdende de inrichting, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof¹² sluit eveneens elke gevolgtrekking van een hiërarchische verhouding tussen de onderscheiden wetgevende niveaus uit.

3. Uit de erkenning van de deelgebieden met organen met wetgevende bevoegdheden op hetzelfde hiërarchische niveau als die van de nationale overheid, vloeit logischerwijze de techniek voort van de bevoegdheidsverdeling waarbij ten minste de bevoegdheidssfeer van hetzij de nationale overheid, hetzij van de deelgebieden nauwkeurig wordt omschreven. In België heeft men, overeenkomstig de evolutie uit een stelsel van eenheid van — nationale — wetgevende bevoegdheid, geopteerd voor de omschrijving van de bevoegdheidssfeer van de deelgebieden. De techniek van de aanduiding van een onbepaalde bevoegdheidssfeer door de aanwijzing van belangensteren kan de nagestreefde autonomie niet waarborgen¹³. Een dergelijke verdelings-techniek is slechts haalbaar in een hiërarchisch gestructureerd geheel, zoals de gedecentraliseerde staat waar de omschrijving van het «uitsluitend gemeentelijk of provinciaal belang» uiteindelijk uitsluitend in handen ligt van de nationale wetgever (artikel 31 Grondwet in combinatie met artikel 108 Grondwet). Tegenover de toegewezen, omschreven bevoegdheidssfeer van de deelgebieden staat het beginsel van de residuaire bevoegdheid sensu lato van de nationale overheid. De nationale overheid is bevoegd voor alle aangelegenheden die niet uitdrukkelijk worden toegekend aan de deelgebieden. De residuaire bevoegdheid verwijst dan ook onmiddellijk naar de bevoegdheidsomschrijving van de deelgebieden. De bijzondere wetgever is voor de omschrijving van die bevoegdheden uitgegaan van de idee van een opsomming van «bevoegdheidspakketten» i.p.v. een omstandige formulering van de inhoud van ieder van die bevoegdheden¹⁴. Zoals de Raad van State opmerkt¹⁵, speelt

¹¹ Zie o.m. R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, van 1 februari 1984 m.b.t. een wetsvoorstel tot uitvoering van artikel 59bis, § 2, 2°, Grondwet, *Parl. St., Kamer*, 1983-84, nr. 818/2: stelt uitdrukkelijk dat de bevoegdheidsverdeling tussen de staat en de gemeenschappen of de gewesten opgebouwd is op het beginsel dat wie over de regelgevende bevoegdheid beschikt, tegelijk de last heeft van de uitvoering en de toepassing van de regel die hij vaststelt, tenzij de Grondwet of een overeenkomstig de Grondwet vastgestelde wetsbepaling erover anders zou hebben beslist.

¹² B.S., 8 juli 1983.

¹³ NEELS, L., «De techniek van de herverdeling van de wetgevende bevoegdheid», *T.B.P.*, 1980, (212), 221; NEELS, L., «De verdeling van de nationale en regionale bevoegdheden», *Res publica*, 1984, vol. XXVI, nr. 3, (363), 366; DEOM, D., DE KERCKHOVE, G., «L'intérêt communal», *Ann.dr.*, 1980, (147), 154 e.v.; VAN BOL, J., «Les matières communautaires régionales», *J.T.*, 1981, (633), 641.

¹⁴ R.V.S., afdeling wetgeving, eerste en tweede kamer, L. 13.334/1/2, 31 mei 1979 en 6 mei 1979, m.b.t. een ontwerp van

⁶ *Id.*

⁷ RIMANQUE, K., «Kanttekeningen bij een herziene Grondwet», *R.W.*, 1971-72, (689), 696-699; DELPÉRÉE, F., *Droit constitutionnel*, 1, *Les données constitutionnelles*, Brussel, Larcier, 1980, 336.

⁸ Zie o.m. *Parl. St., Kamer*, B.Z. 1968, nr. 10/36, 5° en 6°, en *Parl. Hand., Kamer*, 18 december 1970.

⁹ B.S., 15 november 1978.

¹⁰ B.S., 6 oktober 1981.

hierbij de wetgeving m.b.t. die aangelegenheden van vóór de bevoegdheidsverdeling een belangrijke rol voor het inzicht in de omvang van de toegekende bevoegdheden¹⁶. Meestal wordt in die bevoegdheidspakketten in uitzonderingen voorzien. Het betreffen aangelegenheden die normaliter in het pakket besloten zouden zijn maar die men nationaal wenste te houden. Hierdoor worden dus geen nieuwe nationale bevoegdheden gegrondvest. De voorbehouden zijn slechts nodig om te voorkomen dat een bestaande nationale bevoegdheid verloren gaat. Meteen echter worden bepaalde aspecten van de residuaire, onbenoemde bevoegdheid van de nationale overheid geëxpliciteerd¹⁷. Daarnaast bepaalt artikel 19, § 1, Bijz. W. dat het decreet de aangelegenheden bedoeld in de artikelen 4 tot 11 regelt, onverminderd de bevoegdheden die door de Grondwet aan de wet zijn voorbehouden. De bijzondere wetgever van 8 augustus 1980 heeft hierdoor de theorie van de voorbehouden materies eveneens toegepast op de verhoudingen tussen de staat en de deelgebieden¹⁸. Ook in dit geval worden de nationale bevoegdheden uitdrukkelijk aangeduid. Het werkelijke residu van de bevoegdheden omvat alle bevoegdheden die niet begrepen zijn in de aan de deelgebieden toegekende bevoegdheidspakketten noch worden omvat door de benoemde nationale bevoegdheden.

4. De Raad van State leidt de voorrang van de nationale norm in de veronderstelling van het normconflict af als een algemene toepassing van de interpretatieregels dat toegewe-

zen bevoegdheden restrictief moeten worden geïnterpreteerd. De overheid bekleed met de volheid van bevoegdheid heeft de voorrang. Wij zijn van mening dat men geen algemene conclusie m.b.t. de interpretatie van de respectieve bevoegdheden kan afleiden uit de techniek van de bevoegdheidsverdeling. De verdelingstechniek waarbij het residu van bevoegdheden complementair is ten opzichte van de toegekende bevoegdheden beoogt op de eerste plaats leemten in de bevoegdheidsverdeling te voorkomen. Zulke leemten zijn onvermijdelijk aanwezig wanneer zowel de bevoegdheidssfeer van de deelgebieden als die van de centrale overheid uitdrukkelijk worden omschreven. Een dergelijke verdelingstechniek leidt onvermijdelijk tot onoplosbare conflicten m.b.t. eventuele nieuwe bevoegdheidsdomeinen die zich zouden aanbieden. De stelling van de Raad van State van de voorrang van de overheid met de volheid van bevoegdheid stelt de gemeenschaps- en de gewestbevoegdheden gelijk met uitzonderingsbevoegdheden. Het bestaan van de grondwettelijk erkende gemeenschappen en gewesten en hun respectieve bevoegdheidssfeer kan niet worden beschouwd als een uitzondering op de «algemene regel» van de nationale overheid en van de nationale bevoegdheidssfeer. Men kan daarentegen stellen dat ieder van de deelgebieden binnen de grenzen van de toegekende bevoegdheden de «volheid» van de bevoegdheid heeft. Verschillende adviezen van de afdeling wetgeving van de Raad van State wijzen op de noodzaak om op grond van de parlementaire voorbereiding de bevoegdheden van de gemeenschappen en de gewesten ruim te interpreteren. Volgens het advies m.b.t. het ontwerp van decreet «betreffende het beheer van afvalstoffen»¹⁹ blijkt uit de parlementaire voorbereiding dat in de regel de geheelheid van de bevoegdheid inzake afvalstoffen aan de gewesten is overgedragen, en dat de termen «ophaling» en «verwerking» zeer ruim moeten worden uitgelegd, het wegwerken en het opslaan inbegrepen. Volgens het advies m.b.t. het ontwerp van decreet «houdende aanvulling van de huisvestingscode met bijzondere bepalingen betreffende het Vlaams Woningfonds voor de Grote Gezinnen»²⁰ moet de term «huisvesting» overeenkomstig de parlementaire voorbereiding zeer ruim worden opgevat. Het advies m.b.t. het ontwerp van decreet «relatif à l'intégration d'œuvres d'art dans les bâtiments d'utilité publique»²¹ wijst op de aanhoudende zorg tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 21 juli 1971 om een restrictieve interpretatie van de opgesomde aangelegenheden van de hand te wijzen. Veelal voorziet de bevoegdheidsverdeling in uitzonderingen op de toegekende bevoegdheden. Het zijn dan deze uitzonderingen die restrictief geïnterpreteerd moeten worden. Volgens de Raad van State moeten bijvoorbeeld de uitzonderingen op de gewestelijke bevoegdheid inzake economische expansie strikt geïnterpreteerd worden²². Uit deze adviezen blijkt dat de

«bijzondere gewest- en gemeenschapswet», *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1, bijlage 1, 22; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 13.395/VR, 26 juli 1979, m.b.t. een ontwerp van «bijzondere gewest- en gemeenschapswet», *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1, bijlage 2, 4-5; memorie van toelichting bij het ontwerp van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen, *Parl. St., Senaat*, 1979-80, nr. 434/1, 9.

¹⁵ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 13.395/VR, o.c., *loc.cit.*, 4.

¹⁶ Zie o.m. R.v.S., afdeling wetgeving, tweede en verenigde kamers, L. 14.309/2/V van 25 augustus 1981 m.b.t. een ontwerp van decreet «relatif à la protection de l'environnement»; R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.332/8, van 19 mei 1983 m.b.t. een ontwerp van besluit van de Vlaamse Executieve «houdende algemeen reglement van de als gevaarlijk, ongezond of hinderlijk ingedeelde inrichtingen»; R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.414/8 van 23 juni 1983 m.b.t. een voorstel van decreet «houdende regeling van de milieueffectrapportering», *Parl. St., VI. R.*, 1981-82, nr. 139/2; R.v.S., afdeling wetgeving, negende kamer, L. 15.492/9, van 7 juni 1983, m.b.t. een voorstel van decreet «relatif à la sécurité contre l'incendie des logements», *Parl. St., C.R.W.*, 1982-83, nr. 60/1; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 15.513/VR van 1 juni 1983, m.b.t. een voorstel van wet «tot erkenning van het recht op huisvesting voor huurders van de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting...», *Parl. St., Kamer*, 1982-83, nr. 652/2; R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, 31 maart 1983, m.b.t. een wetsontwerp «houdende aanpassing van de wettelijke opdracht van de Nationale Kas voor Beroepskrediet en van het bij de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering in deze Kas opgericht Participatiefonds...», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 489/1.

¹⁷ VAN BOL, J.M., o.c., *J.T.*, 1981, (633), 636.

¹⁸ *Id.*; CEREXHE, G., «Les matières réservées: une notion de droit constitutionnel?», *Adm. publ.*, (T.), 1984, 243-257.

¹⁹ R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 13.856/1, van 18 februari 1981, m.b.t. het ontwerp van decreet «betreffende het beheer van afvalstoffen», *Parl. St., VI. R.*, 1980-81, nr. 131/1.

²⁰ R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 14.697/8, van 28 oktober 1982, *Parl. St., VI. R.*, 1982-83, nr. 177/1.

²¹ R.v.S., afdeling wetgeving, 2e kamer, van 18 juli 1983, *Parl. St., C.C.F.*, 1983-84, nr. 135/1.

²² Zie R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, van 31 maart 1983, m.b.t. het ontwerp van wet «houdende aanpassing van de

Raad aan de hand van de parlementaire voorbereiding de juiste draagwijdte van de toegekende bevoegdheden tracht te achterhalen.

5. We treffen het onderscheid tussen de overheid bekleed met de volheid van bevoegdheid en de overheid met toegewezen bevoegdheden eveneens aan in het raam van de verhouding tussen de machten. De wetgevende macht heeft in tegenstelling tot de andere machten geen welomschreven bevoegdheid. Haar bevoegdheid is daarom niet onbeperkt maar wel onbepaald: de wetgevende macht is bevoegd telkens wanneer de Grondwet haar niet onbevoegd maakt door een bepaalde aangelegenheid op te dragen aan een andere macht. Men verwoordt dit algemeen beginsel met de term «residu van bevoegdheid» of «volheid van bevoegdheid». De vaststelling dat de grondwetgever een aantal materies uitdrukkelijk aan de wetgevende macht heeft voorbehouden²³ doet hieraan geen afbreuk. De grondwetgever heeft hierdoor vooral een onderscheid willen maken tussen de materies, die alléén de wetgever kan regelen, en de materies die de wetgever aan de Koning kan opdragen²⁴. De bevoegdheid van de Koning als hoofd van de uitvoerende macht is een toegewezen bevoegdheid. krachtens artikel 78 Grondwet heeft Hij geen andere bevoegdheid dan die welke de Grondwet en de bijzondere wetten, krachtens de Grondwet uitgevaardigd, hem uitdrukkelijk toekennen. Krachtens artikel 67 Grondwet maakt Hij de verordeningen en neemt Hij de besluiten die voor de uitvoering van de wetten nodig zijn, zonder ooit de wetten zelf te mogen schorsen of vrijstelling van hun uitvoering te mogen verlenen. Artikel 67 Grondwet is de grondslag voor de verordenende bevoegdheid van de Koning. De Grondwet stelt aldus een algemene regel vast, zonder de bevoegdheidssfeer van de wetgever en de Koning nauwkeurig en gedetailleerd te omschrijven. Ondanks het toegewezen karakter van de verordenende bevoegdheid t.o.v. de volheid van bevoegdheid van de wetgevende macht heeft de rechtspraak het begrip «uitvoering» van artikel 67 Grondwet zeer ruim geïnterpreteerd: «Atten- du que si le pouvoir exécutif, dans l'accomplissement de la mission que lui confère l'article 67 de la Constitution, ne peut étendre pas plus qu'il ne peut restreindre la portée de la loi, il lui appartient de dégager du principe de celle-ci et de son économie générale les conséquences qui en dérivent généralement d'après l'esprit qui a présidé à sa conception et les fins qu'elle poursuit²⁵». Aangenomen wordt dat men

zich bij de interpretatie kan laten leiden door het beginsel van het «effet utile»: in de mate dat een bepaalde aangelegenheid effectief het voorwerp uitmaakt van een wettelijke norm, is de Koning rechtstreeks gemachtigd, door de Grondwet zelf, om alle mogelijkheden van de wet uit te putten, zonder daarom de wettelijke norm te mogen tegenspreken, opschorten of vrijstelling van de toepassing ervan te mogen verlenen²⁶. In tegenstelling tot deze ruime interpretatie van 's Konings verordenende bevoegdheid krachtens artikel 67 Grondwet, worden de bepalingen tot toekenning van bijzondere machten aan de Koning op grond van artikel 78 Grondwet strikt uitgelegd. Het gaat dan om een uitzonderlijke wijze van uitoefening van de machten die alleen in crisisomstandigheden aanvaardbaar is²⁷. De wetten tot toekenning van bijzondere machten impliceren een verruiming van de aan de Koning opgedragen verordenende bevoegdheden want zij staan Hem toe de essentiële regels vast te stellen voor bepaalde aangelegenheden. De verschillende benadering bij de uitlegging of de wettigheidscontrole van de bijzondere-machtenbesluiten vloeit voort uit de verschillende aard van deze besluiten. De normatieve bevoegdheid van de Koning, waarvan de legitimiteit wordt gevonden in artikel 78 Grondwet, vindt dan haar uitsluitende bron in de habilitatiewet.

Het beginsel van de scheiding van de machten wordt in het Belgisch grondwettelijk recht niet in haar absolute betekenis opgevat. Men vindt deze absolute opvatting over de scheiding der machten wél terug in de Franse Grondwet van 3-14 september 1791. De «puissance souveraine» werd gevormd door drie onderscheiden machten, die, als elementen van de ondeelbare soevereiniteit, zelf autonoom en soeverein waren. De organen waaraan die machten werden toegewezen, moesten dus eveneens met een deel van die soevereiniteit bekleed zijn: zij moesten, binnen de perken van de hun toegewezen bevoegdheden, volkomen soeverein zijn²⁸. Deze opvatting leidt tot het beginsel van de gelijke soevereiniteit van de drie staatsmachten: daar iedere macht onderscheiden is en onafhankelijk is van de andere machten, heeft geen enkele macht het recht om te oordelen of de andere machten hun bevoegdheden overschrijden. Degene die zich dit recht zou toeëigenen, zou meteen de andere domineren, en het evenwicht zou verbroken zijn²⁹.

Het staat daarentegen naar Belgisch grondwettelijk recht vast dat krachtens de artikelen 67, 78 en 107 Grondwet in

wettelijke opdracht van de Nationale Kas voor Beroepskrediet...», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 489/1: verwijst naar het advies L. 14.286/VR/V m.b.t. het wetsontwerp «streckende tot het gemakkelijken van het herstel van ondernemingen in moeilijkheden»: «Dat wil zeggen: in het geval van de economische expansie als 'bevoegdhedenpakket' moeten de op de bevoegdheid van de Gewesten gestelde uitzonderingen weliswaar strikt worden geïnterpreteerd, maar dan met dit belangrijke voorbehoud dat het wel degelijk om de gewestelijke economische expansie gaat».

²³ Zie de lijst van voorbehouden aangelegenheden bij SENELLE, R., VAN DE VELDE, «De residuaire bevoegdheden», *T.B.P.*, 1980, 245-257, i.h.b. 247-250.

²⁴ ALEN, A., *Rechter en bestuur in het Belgische publiekrecht*, proefschrift, 1983, nr. 444.

²⁵ Cass., 18 november 1924, *Pas.*, 1924, I, 25; zie ook Cass., 19 januari 1959, *Pas.*, 1959, I, 494.

²⁶ DE VISSCHER, P., «A propos de la fonction d'interprétation des lois de pouvoirs spéciaux par les cours et les tribunaux», noot bij Cass., 24 mei 1963, *R.C.J.B.*, 1964, 10-15.

²⁷ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, van 23 december 1981 m.b.t. een ontwerp van wet «tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning», *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 28/1; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, van 18 mei 1983 m.b.t. een ontwerp van wet «tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning», *Parl. St., Kamer*, 1982-83, nr. 643/13.

²⁸ ALEN, A., o.c., nr. 68 e.v.; zie ook daar geciteerde verwijzingen.

²⁹ DE BROUCKÈRE, Ch., TIELEMANS, F., *Répertoire de l'administration et du droit administratif de la Belgique*, Brussel, 1834-1856, V, tw. «Compétence», p. 186; Zie ALEN, A., o.c., nr. 74 en daar geciteerde verwijzingen.

de verhouding tussen de wetgevende en de uitvoerende macht, de eerste de voorrang heeft op de laatste³⁰. Men staat in dit opzicht voor een «*système de gradation des pouvoirs*»³¹. H. Rolin drukt deze opvatting uit als volgt: «On aboutit à un schéma géométrique. L'Etat y est représenté par un triangle. Un des côtes se trouve placé horizontalement. Au sommet opposé trône le législateur. Moins haut, aux deux entités de la base, des sièges sont réservés pour les autorités investies d'attributions exécutives ou judiciaires³²». Buiten de gestelde machten komt de voorrang toe aan de wetgevende macht wegens *het beginsel van de soevereiniteit van de Natie*. Deze primauteit van de wetgevende macht komt tot uiting in het residuaire karakter van haar bevoegdheden. De uitvoerende macht beschikt slechts over de bevoegdheden, die de Grondwet en de krachtens de Grondwet uitgevaardigde wetten, haar uitdrukkelijk toekennen. Deze voorrang van de wetgevende macht op de uitvoerende macht staat nochtans de ruime interpretatie van de toegewezen bevoegdheden van de Koning niet in de weg. A fortiori kan men op grond van de toegewezen aard van de bevoegdheden van de deelgebieden evenmin besluiten tot hun restrictieve uitlegging. De verdeling van de bevoegdheden tussen de staat en de deelgebieden volgens het schema residuaire bevoegdheden — toegekende bevoegdheden is overigens een loutere verdelings*techniek*. Men wendt deze techniek aan om leemten in de bevoegdheidsverdeling te voorkomen. Men kan als grondslag voor het residuaire karakter van de bevoegdheden van de nationale wetgever niet verwijzen naar een beginsel analoog aan dat van de soevereiniteit van de Natie³³ m.b.t. de verhouding tussen de uitvoerende en de wetgevende macht. De grondwetgever heeft de autonomie en de gelijkheid willen waarborgen door middel van de wetskracht van de decreten. Hij heeft dit rechtstreeks gedaan in artikel 59*bis* Grondwet voor de gemeenschappen. Hij heeft in de mogelijkheid hiertoe voorzien voor de gewesten in artikel 26*bis* Grondwet met de tussenkomst van de bijzondere wetgever. Hij verkeerde in de mening hierdoor elke vorm van primauteit te hebben uitgesloten. Het is opvallend dat de Raad niettemin, op grond van het residuaire karakter van de bevoegdheden van de nationale wetgever, besluit tot de voorrang van de nationale norm op de norm van de deelgebieden in het geval van de normconcurrentie. Langs die weg past de Raad het beginsel toe van de voorrang van het federaal recht op het recht van de deelgebieden («Bondsrecht breekt Landsrecht») dat nergens in ons grondwettelijk recht wordt gesteld (zie voor de betekenis van dit beginsel nr. 8).

6. Het onderzoek van Tapie over de bevoegdheidsverdeling³⁴ tussen de gemeenten en de agglomeraties van gemeenten bevestigt de opvatting dat de toegewezen aard van de bevoegdheden niet noodzakelijk, op grond van een algemene interpretatieregel, leidt tot een restrictieve interpretatie. Krachtens artikel 108*bis* Grondwet organiseert de wet de agglomeraties en de federaties van gemeenten en stelt ze hun bevoegdheid vast met toepassing van de beginselen van artikel 108 Grondwet. De wet van 26 juli 1971 houdende organisatie van de agglomeraties en federaties van gemeenten past de techniek toe van de opsomming van de bevoegdheden van de agglomeratie. De gemeenten die van de agglomeratie deel uitmaken, bezitten de residuaire bevoegdheid. De bevoegdheidsconflicten tussen de gemeenten en de agglomeratie (de zogenaamde conflicten van het «tweede type») kunnen beschouwd worden als een voorafspiegeling van de bevoegdheidsconflicten tussen de staat en de deelgebieden. Krachtens artikel 45, § 1, van de wet van 26 juli 1971 mogen de besluiten en de reglementen van de gemeenten niet strijdig zijn met die van de agglomeratie. Deze bepaling heeft nochtans een subsidiair karakter t.o.v. de voorafgaande vaststelling van hun respectieve bevoegdheid. Het bestaan van de residuaire bevoegdheid bij een van de overheden draagt in de rechtspraak van de Raad van State niet bij tot de verduidelijking van de respectieve bevoegdheden. De Raad heeft in de onderzochte periode slechts tweemaal uitdrukkelijk naar dit aspect verwezen³⁵. Meestal volstaan de aanduidingen van artikel 108*bis* en 108*ter* Grondwet, van de wet van 26 juli 1971 en van de parlementaire voorbereiding van die bepalingen om de wil van de grondwetgever en van de wetgever te verduidelijken. Volgens Tapie speelt het criterium van de residuaire bevoegdheid slechts in geval van twijfel. O.i. is dit minstens ongelukkig geformuleerd. Het is maar na een grondig onderzoek van de betekenis en van de draagwijdte van de toegekende bevoegdheden dat men kan besluiten tot de bevoegdheid van de overheid bekleed met de residuaire bevoegdheid. In die hypothese echter wordt de conclusie geschraagd door de vaststelling van de onbevoegdheid van de overheid waaraan men bevoegdheden heeft toegekend. Er is uiteindelijk geen ruimte voor enige twijfel. Het schema van de toegewezen bevoegdheid enerzijds en van de residuaire bevoegdheid anderzijds is enkel en alleen een verdelingsprincipe, zonder dat hieruit enig bevoegdheidsvermoeden kan worden afgeleid. De rechtspraak van de Raad van State toont bovendien aan dat er geen tegenstrijdigheid bestaat tussen de vaststelling van een limitatieve opsomming van de bevoegdheden van de agglomeratie en een ruime interpretatie van de bepalingen van die opsomming anderzijds^{35a}. Deze ruime interpretatie van de toegekende be-

³⁰ ALLEN, A., o.c., loc. cit.

³¹ CARRÉ DE MALBERG, R., *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, Parijs, 1920-1922, II, nr. 306, p. 114.

³² ROLIN, H., «De la hiérarchie des pouvoirs», *Bull. Acad. Roy.*, XXII, 1936, (52), 55; MAST, A., *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, Gent, Story, 1983, nr. 67, p. 91.

³³ MAST, A., *De verordeningsmacht des Konings in politiezaken en de wet van 5 juni 1934*, De Sikkels, Antwerpen, 1939, 172 p.; MAST, A., *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, Story, Gent, 1983, nr. 62, p. 85; ALLEN, A., *Rechter en bestuur in het Belgisch publiekrecht*, Kluwer, Antwerpen, 1984.

³⁴ TAPIE, P., «Conflits du deuxième type», *Adm. publ.*, (T), 1979, 90-99.

³⁵ R.v.S., 2 juni 1977, nr. 15.292 in zake N.V. Belgaffiche; R.v.S., 8 juni 1978, nr. 19.053 in zake Brusselse agglomeratie. Men besluit in deze adviezen slechts tot de gemeentelijke bevoegdheid nadat de draagwijdte van de toegekende bevoegdheden onderzocht is.

^{35a} Zie het advies van de afdeling administratie van de Raad van State van 23 november 1974 i.v.m. art. 4 wet 26 juli 1971, gecit. bij TAPIE, P., o.c., loc. cit.; R.v.S., 1 april 1976, nr. 17.552 in zake

voegdheden sluit i.h.b. de accessoria van die bevoegdheden in³⁶.

7. We treffen analoge overwegingen aan t.a.v. de betekenis van Artikel 70 GG dat de verdeling betreft van wetgevende bevoegdheden in de Duitse Bondsrepubliek. Artikel 70 GG past op het normatieve vlak de algemene regel toe van de bevoegdheid van de Länder, ingeschreven in Artikel 30 GG («Die Ausübung der staatlichen Befugnisse und die Erfüllung der staatlichen Aufgaben ist Sache der Länder, soweit dieses Grundgesetz keine andere Regelung trifft oder zuläßt»). Krachtens Artikel 70 GG bezitten de Länder de wetgevende bevoegdheid in de mate dat de Grondwet deze bevoegdheid niet aan de Bond toevertrouwt. (Art. 70 GG: (1) «Die Länder haben das Recht der Gesetzgebung, soweit dieses Grundgesetz nicht dem Bunde Gesetzgebungsbefugnisse verleiht. (2) Die Abgrenzung der Zuständigkeit zwischen Bund und Ländern bemißt sich nach den Vorschriften dieses Grundgesetzes über die ausschließliche und konkurrierende Gesetzgebung».) Art. 70 GG stelt uitdrukkelijk een algemene norm vast voor de materiële bevoegdheidsverdeling. Men leest vaak in art. 70 GG naast dit algemeen verdelingsbeginsel een bevoegdheidsvermoeden ten gunste van de Länder. Het bevoegdheidsvermoeden zou het gevolg zijn van de omstandigheid dat de bevoegdheidsverdeling geschiedt door algemene bepalingen. Wanneer de verdeling aanleiding geeft tot twijfel, treedt het vermoeden in werking³⁷. Men werpt hiertegen terecht op dat de verdelings-techniek geen ruimte laat voor leemten, zodat er van enig vermoeden geen sprake kan zijn. De vraag of een rechtsnorm geldt, moet worden uitgemaakt aan de hand van de daartoe geijkte technieken van rechtsvinding. Artikel 30 en 70 GG kunnen enkel gelden als een norm van materiële bevoegdheidsverdeling met een algemene bevoegdheidsbepaling ten gunste van de Länder³⁸.

8. Een belangrijk kenmerk van de bevoegdheidsverdeling tussen de staat en de deelgebieden is de exclusiviteit van de bevoegdheden. Bij de grondwetsherziening van 1970 werd het begrip «concurrerende» bevoegdheden niet gebruikt. De grondwetgever wenste de regeling van bepaalde aangelegenheden te onttrekken aan de bevoegdheid van de nationale wetgever, om ze bij uitsluiting toe te wijzen aan de cultuurraden. Artikel 59bis Grondwet verzet zich dan ook tegen het idee van concurrerende bevoegdheden³⁹. Het

wetsontwerp houdende diverse institutionele hervormingen (de poging om het Egmont- en het Stuyvenbergakkoord in een wet te formuleren)⁴⁰ voorzag in een domein van concurrerende bevoegdheden, naast een dubbele lijst van exclusieve bevoegdheden respectievelijk van de nationale overheid en van de gewestraden. Het betrof de aangelegenheden die een gewestelijk belang vertonen en die niet door de Grondwet aan de wet of aan het decreet zijn voorbehouden en die geen exclusieve nationale aangelegenheid zijn. De gewestraden kunnen door middel van ordonnantiën die aangelegenheden regelen, maar de wet heeft de voorrang. De memorie van toelichting⁴¹ wijst de nationale wetgever aan als houder van de «bevoegdheid der bevoegdheden». Het ontwerp van bijzondere gewest- en gemeenschapswet (het ontwerp nr. 261)⁴² en de bijzondere wet tot hervorming van de instellingen nemen dit niet over. Men beschouwt het exclusief karakter van de bevoegdheidsverdeling als een belangrijk element voor de autonomie van de deelgebieden: slechts één overheid is bevoegd t.a.v. een bepaalde aangelegenheid. Concurrerende bevoegdheden zouden daarentegen het risico van conflicten verhogen, daar meerdere overheden van een zelfde hiërarchisch niveau bevoegd zouden zijn ten aanzien van een zelfde materie. Concurrerende bevoegdheden zouden een hiërarchische rangregeling noodzakelijk maken. Dit laatste acht men strijdig met de autonomiegedachte.

Men kan de vraag stellen naar de betekenis van die zogenaamde concurrerende bevoegdheden. Het is een techniek van bevoegdheidsverdeling die wijst op de wil tot een eenheid van wetgeving, met behoud van de flexibiliteit die noodzakelijk is in een nieuwe federatie. De federale overheid kan de normering in een bepaald domein uitstellen totdat de nationale dimensies sterk genoeg naar voren treden. Inmiddels blijven de deelgebieden bevoegd. Men kan daarom de federale concurrerende bevoegdheid omschrijven als een virtuele bevoegdheid, of een federale bevoegdheid met een uitgestelde derogatieve werking, in tegenstelling tot de federale bevoegdheid met een oorspronkelijke derogatieve werking (de federale exclusieve bevoegdheid). Het belang van deze verdelingstechniek ligt uiteindelijk in de voorkoming van een machtsvacuüm. Dit aspect komt duidelijk tot uiting in de interpretatie van de bevoegdheidsverdeling tussen de Europese Gemeenschappen en de lidstaten. Van de oorspronkelijke opvatting dat in principe exclusieve bevoegdheden aan de Gemeenschappen waren toegekend, evolueerde men vlug naar de opvatting van de concurrerende bevoegdheden⁴³. O.i. werkt de techniek van

de Brusselse agglomeratie; R.v.S., 29 juni 1976, nr. 17.750 in zake de Brusselse agglomeratie; R.v.S., 8 juni 1978, nr. 19.053 in zake de Brusselse agglomeratie.

³⁶ TAPIE, P., o.c., loc. cit.

³⁷ MAUNZ, Th., DURIG, G., e.a., *Grundgesetz Kommentar*, München, losbladige uitgave, Bd. II, Art. 20-91 b, Artikel 30, Rdn. 2; Artikel 70, Rdn. 28-30; zie de uitgebreide bibliografie bij VON MANGOLDT, H., KLEIN, F., *Das Bonner Grundgesetz*, Bd. II, 1966, Berlin, Frankfurt a/M, 1386 e.v.

³⁸ VON MANGOLDT, H., KLEIN, F., o.c., loc. cit.; RINCK, H.-J., «Zur Abgrenzung und Auslegung der Gesetzgebungskompetenzen von Bund und Ländern», *Festschrift für Gebhard Müller zum 70. Geburtstag des Präsidenten des Bundesverfassungsgerichts*, Tübingen, Mohr, 1970, 289 e.v.

³⁹ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamer, L. 13.395/VR, 26 juli 1979 m.b.t. een ontwerp van «bijzondere gewest- en ge-

meenschapswet», *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1, bijlage II, 31-32.

⁴⁰ *Parl. St., Kamer*, 1977-78, nr. 146/1; art. 28 van het ontwerp.

⁴¹ Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende diverse institutionele hervormingen, *Parl. St., Kamer*, 1977-78, nr. 461/1, 11.

⁴² *Parl. St., Senaat*, B.Z., 1979, nr. 261/1.

⁴³ Zie o.m. LENAERTS, K., *Constitutie en rechter. De rechtspraak van het Amerikaanse Opperste Gerechtshof, het Europees Hof van Justitie en het Europees Hof van de Rechten van de Mens*, Kluwer, Antwerpen, 610 p., 392 e.v.; TIMMERMANS, C.W.A., *Het recht als multiplier in het Europese integratieproces. Iets over bevoegdheidsverhoudingen tussen Gemeenschap en Lidstaten*, Kluwer, Deventer, 1978, 30 p., i.h.b. 5 e.v.

de concurrerende bevoegdheden niet méér dan de verdeling in exclusieve bevoegdheden conflicten in de hand. Men moet uiteindelijk telkens de respectieve bevoegdheid vaststellen. De eerste vraag rijst dan naar het domein, de aangelegenheid die door de federale norm wordt bestreken. Vervolgens moet nagegaan worden of het bestreken domein uitputtend wordt genormeerd. De rechtspraak m.b.t. de provinciale en de gemeentelijke bevoegdheden biedt talrijke voorbeelden van de gevolgen van de uitoefening door de nationale wetgever van de «Kompetenz-Kompetenz»⁴⁴. Men kan de bevoegdheid van de nationale wetgever m.b.t. de omschrijving van de provinciale en de gemeentelijke bevoegdheden inderdaad aanduiden als een bijzondere bevoegdheid der bevoegdheden verleend door de grondwetgever. Het komt in laatste instantie aan de nationale wetgever toe om de provinciale en de gemeentelijke bevoegdheden te omschrijven door middel van de positieve of de negatieve aanduiding van hun respectief «belang»⁴⁵. We wezen er reeds op dat een bevoegdheidsverdeling door middel van een delegatie aan één organencomplex, dat alléén de bevoegdheid der bevoegdheden uitoefent, typerend is voor de eenheidsstaat⁴⁶.

Men plaatst doorgaans de regel «Bondsrecht breekt Landsrecht» (zie bijvoorbeeld Art. 31 GG: «Bundesrecht bricht Landsrecht») in het raam van de concurrerende bevoegdheden⁴⁷. Daar men in België principieel het bestaan van concurrerende bevoegdheden ontkent, wijst men dan ook de noodzaak van een dergelijke regel van de hand. Deze zienswijze is in twee opzichten foutief. Op de eerste plaats wegens het verband dat men legt tussen de concurrerende bevoegdheden en de regel «Bondsrecht breekt Landsrecht». De concurrerende bevoegdheden, opgevat als alternatief concurrerende bevoegdheden (bv. de Landsoverheid is bevoegd zolang en in de mate dat de federale overheid niet optreedt m.b.t. een bepaalde aangelegenheid), wordt immers geanalyseerd als een federale bevoegdheid met een uitgestelde derogatieve werking, en aan de andere zijde de bevoegdheid van het deelgebied, gevolgd door haar bevoegdheid gebruik maakt. De rechtsgevolgen die men doorgaans afleidt uit Art. 31 GG volgen dus reeds uit de bevoegdheidsbepalingen van Art. 72 e.v. GG zelf⁴⁸.

⁴⁴ Cass., 10 februari 1873, *Pas.*, 1873, I, 146-148; R.v.S., 12 juli 1961, nr. 8.744 in zake Van Bael; R.v.S., 17 januari 1963, nr. 9.808 in zake provincie Luxemburg; R.v.S., 30 maart 1971, nr. 14.637 in zake Van Limberghen; R.v.S., 30 april 1974, nr. 16.391 in zake Gemeente Machelen; R.v.S., 19 juni 1975, nr. 17.083 in zake Unie van de Belgische Automatenbranche, e.a.; R.v.S., 27 juni 1980, nr. 20.485 in zake Burgemeester van de Stad Hoei.

⁴⁵ DE VISSCHER, P., noot sub Cass., 29 oktober 1954, *R.J.D.A.*, 1954, 309.

⁴⁶ Zie nr. 3, supra; NEELS, L., «De techniek van de herverdeling van de wetgevende bevoegdheid», *T.B.P.*, 1980, (212), 219; VERMEULEN, P., «Advies over de hervorming van de staat», *T.B.P.*, 1975, 44.

⁴⁷ PERIN, F., PLUYMEN, A., «Primauté du droit fédéral; 'Bundesrecht bricht Landesrecht', Une controverse en droit belge?», *J.T.*, 1983, 17-21.

⁴⁸ Voor een overzicht zie BARBEY, G., «Bundesrecht bricht Landesrecht. Eine Betrachtung zu den Kommentierungen des Art. 31 GG in den Kommentaren von Von Mangoldt-Klein und Maunz-Dürig», *D.O.V.*, 1960, Heft 15, 566-575.

De regel «Bondsrecht breekt Landsrecht» moet men niet zozeer zien als een bevoegdheidsnorm, maar als een collisie-regel. Het is een regel die geldt voor de oplossing van een normconcurrentie. Hiermee wijst men het fenomeen aan van meerdere, tegenstrijdige normen, uitgevaardigd door verschillende normstellers, terwijl elk van hen binnen de perken van zijn bevoegdheid is gebleven. Zoals we verder zullen aantonen, en zoals reeds blijkt uit de stelling van de Raad van State m.b.t. het voorontwerp van dierengezondheidswet, sluit een verdeling in exclusieve bevoegdheden zulk een normconcurrentie niet uit. Men kan de regel «Bondsrecht breekt Landsrecht» in het raam van die colli-siehypothese situeren.

9. Het uitgangspunt van de bevoegdheidsverdeling is de toewijzing van bepaalde aangelegenheden bij uitsluiting aan de gemeenschappen en aan de gewesten. De wederzijdse exclusiviteit van de bevoegdheden van de staat en van de deelgebieden blijkt in de praktijk nochtans moeilijk te realiseren⁴⁹.

Sommige bepalingen verwijzen naar het «nationaal belang» als criterium voor de bevoegdheidsverdeling. Artikel 6, § 1, V, 1°, Bijz. W. spreekt van grote waterbouwkundige werken van nationaal belang. Krachtens artikel 6, § 5, tweede lid, wordt dit «nationaal belang» vastgesteld bij een in ministerraad overlegd koninklijk besluit, nadat de programma's van die waterbouwkundige werken zijn vastgesteld in onderlinge overeenstemming tussen de Executieven en de bevoegde nationale overheid.

In het tweede deel van artikel 6, § 1, VI (economisch beleid) hanteert men het criterium «waar een nationaal sectorieel beleid erkend is». Naast een opsomming van die sectoren vereist men in artikel 6, § 5, 3°, wél de instemming van iedere Executieve om die lijst te wijzigen. Voor het energiebeleid hanteert men het «lokaal belang» van nieuwe energiebronnen als verdelingscriterium (artikel 6, § 1, VII, f), alsmede de «technische en economische ondeelbaarheid» die een «gelijke behandeling op nationaal vlak behoeven» (artikel 6, § 1, VII, tweede lid). Artikel 6, § 3, 2°, schrijft daarbij enkel het «overleg» voor tussen de betrokken Executieven en de bevoegde nationale overheid voor iedere maatregel op het gebied van het energiebeleid, buiten de bevoegdheden opgesomd in § 1, VII.

Krachtens artikel 6, § 1, II, 1°, Bijz. W. zijn «wat het leefmilieu betreft» de gewesten bevoegd voor «de bescherming van het leefmilieu, met eerbiediging van de wettelijke algemene en sectoriële normen». Artikel 29, § 1, 12°, van het ontwerp van bijzondere Gewest- en Gemeenschapswet kende de bevoegdheid toe m.b.t. het leefmilieu, onder voorbehoud van de bij de wet bepaalde minimumnormen.

⁴⁹ Zie o.m. VAN BOL, J.M., «Les matières communautaires et régionales», *J.T.*, 1981, (633), 637; DELPÉRÉE, *Droit constitutionnel*, t. 1, *Les données constitutionnelles*, Larcier, Brussel, 1980, 495 p., 373 e.v.; HUBERLANT, C., «Quelques aspects juridiques des réformes institutionnelles», *Liber Amicorum F. Dumon*, II, Kluwer, Antwerpen, 1983, 873 e.v.; VANWELKENHUYZEN, A., «Redistribution des pouvoirs et répartition des compétences dans la Belgique de demain», *J.T.*, 1982, 219-221.

Volgens het advies van de Raad van State⁵⁰ zouden de gewesten zodoende een aanvullende reglementerende bevoegdheid bezitten. Zij zouden de diverse vormen van vervuiling met strengere maatregelen kunnen tegengaan, maar niet de internationale en de nationale normen mogen verlagen⁵¹. Het advies van de Raad van State m.b.t. het wetsvoorstel tot bescherming tegen hinder veroorzaakt door kunstlicht⁵² leidt uit de structuur van artikel 6, § 1, II, van de bijzondere wet af dat de gewesten de principieel bevoegde overheden zijn m.b.t. de bescherming van het leefmilieu. Aan die principiële bevoegdheid wordt dan een beperking aangebracht: de gewesten mogen hun bevoegdheid slechts uitoefenen «met eerbiediging van de wettelijke algemene en sectoriële normen». Via een analyse van de begripsinhoud van «normen» interpreteert de Raad de respectieve bevoegdheden van de staat en van de gewesten o.i. als concurrerende bevoegdheden. Met de «wettelijke normen» worden volgens de Raad zowel de wet als de toepassingsbesluiten bedoeld. Het begrip «norm» wordt in de gewone betekenis gebruikt, als synoniem van rechtsregel, van «wet» in de materiële betekenis van het woord. De Raad vindt geen doorslaggevende reden om de meer beperkte betekenis van het begrip «norm» aan te houden, nl. «de vereisten waaraan een rechtshandeling of een rechtsfeit inhoudelijk moet voldoen om rechtsgeldig te zijn». Het gaat dan zowel om de absolute rechtsgeldigheid als om de relatieve rechtsgeldigheid (bv. normen waaraan men moet voldoen om een bepaald rechtsvoordeel te verkrijgen: erkenningsnormen, subsidiëeringsnormen...). In die betekenis omvat het begrip niet de bepalingen die zelf geen inhoudelijke vereisten van rechtsgeldigheid formuleren, maar die erop gericht zijn de effectieve naleving van die vereisten te verzekeren. Een analyse van de parlementaire voorbereiding van de bijzondere wet leidt tot de conclusie dat de «wettelijke normen» zowel de wet als de toepassingsbesluiten omvatten⁵³. De Raad besluit dat de gewesten de bescherming van het leefmilieu mogen regelen, maar dat ze hierbij rekening moeten houden met het bestaan van wettelijke regelen. Ze mogen geen regelen vaststellen die deze wettelijke regelen tegenspreken, met name die milder zijn dan de wettelijke regelen. De Raad verwijst voor die omschrijving van de tegenspraak tussen de nationale en de gewestelijke normen naar bepaalde passages uit de parlementaire voorbereiding m.b.t. «elkaar trapsgewijze aanvullende normen» waarbij

de gewestelijke normen kunnen «verder gaan». De Raad schijnt geneigd te zijn de uitdrukking «normatief kader» van artikel 6, § 1, VI, 4°, eveneens op te vatten in de zin van norm in de normale juridische betekenis. Hetzelfde geldt voor artikel 6, § 1, IX, 3° (tewerkstelling van buitenlandse arbeidskrachten).

De exclusiviteit van de bevoegdheden van de staat en van de deelgebieden moet daarenboven genuanceerd worden door de vaststelling dat de bevoegdheden op een zodanige wijze omschreven kunnen worden dat de deelgebieden uiteindelijk slechts een ondergeschikte bevoegdheid, soms slechts een loutere beheersbevoegdheid bezitten⁵⁴. Het is vooral in deze context dat de nauwe band zichtbaar wordt tussen de bevoegdheidsverdeling en de hiërarchie der normen. Er is sprake van een ondergeschikte bevoegdheid wanneer de bevoegdheidsbepaling het wetgevingsaspect van een bepaalde aangelegenheid laat bij de nationale wetgever, terwijl de deelgebieden enkel de uitvoeringsbevoegdheid bezitten. Het is hierbij van weinig belang of die wordt uitgeoefend bij decreet of bij besluit van het Executief. De gemeenschappen zijn bevoegd voor het beleid betreffende de zorgenverstrekking, maar met uitzondering van o.m. de organieke wetgeving en de basisregelen betreffende de programmatie en betreffende de financiering van de infrastructuur (artikel 5, § 1, I, 1°). Ze zijn bevoegd voor het beleid inzake maatschappelijk welzijn met uitzondering van de regelen tot inrichting van de O.C.M.W. (artikel 5, § 1, II, 2°). De deelgebieden hebben slechts een loutere beheersbevoegdheid wanneer de gehele normatieve activiteit blijft toebehoren aan de nationale overheid. De gewesten zijn bevoegd voor het tewerkstellingsbeleid maar dan slechts voor de uitvoering van de maatregelen vastgesteld door de nationale overheid of voor de toepassing van de normen betreffende de tewerkstelling van buitenlandse arbeidskrachten. Verschillende bepalingen beklemtonen systematisch het gewestelijk karakter van de overgedragen bevoegdheden: de «gewestelijke planning en het openbaar industrieel initiatief op gewestelijk vlak» (artikel 6, § 1, VI, 2°), de «gewestelijke aspecten van de kredietpolitiek» (artikel 6, § 1, VI, 3°), de «gewestelijke economische expansie» (artikel 6, § 1, VI, 4°), de «gewestelijke aspecten van de energie» (artikel 6, § 1, VII). De Raad van State meende hierin bij herhaling een tautologie te ontwaren⁵⁵. De regering van haar kant legt er telkens de nadruk op dat de toevoeging van «gewestelijk» wel degelijk iets toevoegt aan de inhoud van de bevoegdheidsbepaling. Tapie⁵⁶ suggereert dat het onderscheid tussen de nationale en de gewestelijke aspecten van de bovengenoemde aangelegenheden een wijze van bevoegdheidsverdeling is gebaseerd op het begrip gewestelijk en nationaal belang. Bepaalde aangelegenheden zouden principieel van

⁵⁰ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 13.395/VR, 26 juli 1979, *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1, bijlage II, 13-14.

⁵¹ zie ook R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, L. 14.309/2/V van 25 augustus 1981 m.b.t. een ontwerp van decreet «relatif à la protection de l'environnement».

⁵² R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 15.341/VR, van 9 november 1983, *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 302/2.

⁵³ Zie ook R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.323/8, van 12 januari 1984, m.b.t. een ontwerp van wet «betreffende de politie en de scheepvaart op de bevaarbare waterwegen van het Koninkrijk, alsmede betreffende het vervoer van gevaarlijke stoffen over deze waterwegen»; R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.336/8, van 19 januari 1984, m.b.t. een ontwerp van K.B. «tot vaststelling van de algemene normen ter bestrijding van geluidshinder bij het inrichten van wedstrijden, test- en oefenritten met motorvoertuigen».

⁵⁴ VAN BOL, J.M., o.c., (633), 638..

⁵⁵ Zie R.v.S., afdeling wetgeving, 31 mei en 6 juni 1979, *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1, bijlage 1, 26; R.v.S., afdeling wetgeving, 26 juni 1979, *Parl. st., Senaat*, B.Z., 1979, nr. 261/1, bijlage 2, 19; memorie van toelichting, *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1979, nr. 261/1. 23.

⁵⁶ TAPIE, P., «Les institutions régionales», in *La réforme de l'Etat, 150 ans après l'indépendance nationale*, Brussel, éd. Jeune Barreau, 1980, 258.

gewestelijk belang zijn en andere principieel van nationaal belang: de aangelegenheden waarvoor het gewestelijk karakter wordt vereist, zouden in beginsel nationaal zijn en omgekeerd. Deze interpretatie zou dan het absoluut beginsel van de toewijzing van bevoegdheden afzwakken. Reeds eerder wezen we erop dat men in beginsel geen principiële richtlijnen voor de interpretatie van bevoegdheidsbepalingen kan afleiden uit de verdeling van de bevoegdheden d.m.v. toegekende bevoegdheden. Van Bol meent terecht dat het lezen van een principiële nationale bevoegdheid voor de aangelegenheden waarvoor de bijzondere wet spreekt van de «gewestelijke aspecten» niets bijdraagt tot een verduidelijking van de gewestelijke bevoegdheid. Het onderscheid tussen de «gewestelijke» en de «nationale aspecten» krijgt enkel betekenis in het licht van de begrippen en de uitzonderingen die worden gehanteerd door de bijzondere wet. In het merendeel van de gevallen somt de bijzondere wet zelf op wat nationaal blijft. Dit is o.m. het geval voor de economische expansie (artikel 6, § 1, VI, 4°) en de energie (artikel 6, § 1, VII). Anderzijds zijn er aangelegenheden waarvoor de bijzondere wet geen verduidelijkingen verschaft: de planning en het openbaar industrieel initiatief (artikel 6, § 1, 2°) en de kredietpolitiek (artikel 6, § 1, VI, 3°). Een nauwkeurig onderzoek van de betekenis van de gehanteerde begrippen op grond van de parlementaire voorbereiding en de bestuurlijke praktijk, zou het mogelijk maken de juiste draagwijdte van de respectievelijke bevoegdheden te ontwaren⁵⁷. Het principe van de toekenning van bevoegdheden en de exclusiviteit zou toch geëerbiedigd zijn. De conclusies van de Raad van State in zijn advies m.b.t. het ontwerp van wet «houdende aanpassing van de wettelijke opdracht van de Nationale Kas voor Beroepskrediet en van het bij wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering in deze Kas opgericht Participatiefonds ...»⁵⁸ wijzen nochtans in de richting van concurrerende bevoegdheden. Het wetsontwerp wenst aan de N.K.B.K. en aan het Participatiefonds nieuwe taken op te dragen: het versterken van de eigen middelen van natuurlijke of van rechtspersonen die een beroepskrediet kunnen verkrijgen door achtergestelde leningen of andere vormen van voorschotten van dit type, voor de behoeften van hun beroepsactiviteit, en een achtergestelde lening verlenen aan de geheel werkloze die vergoed is en die zich wenst te vestigen als zelfstandige of die een onderneming wenst op te richten. De vraag rijst of die nieuwe taken al dan niet te kwalificeren zijn als «openbaar industrieel initiatief», «kredietpolitiek» of «economische expansie» in de zin van artikel 6, § 1, VI, Bijz. W. De Raad neemt slechts de eerste twee aangelegenheden in aanmerking. De Raad moest daarenboven nagaan of de ontwerpbeoordelingen kunnen worden beschouwd als «nationale» aspecten van die aangelegenheden. De Raad stelt vast dat de N.K.B.K. een nationale instelling is. Zij beheert het Participatiefonds, waarvan de beschikbare middelen voortkomen van een door een nationale regeling opgelegde sociale solidariteitsbijdrage. De in-

stelling is dus nationaal en de middelen zijn nationaal. De twee nieuwe taken worden algemeen nationaal geconcipeerd en ze hebben nationale uitwerking. Deze vaststellingen leiden de Raad tot de conclusie dat de nationale wetgever bevoegd is m.b.t. de ontwerpbeoordelingen.

De praktijk van de bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie van de ontwerpbeoordelingen van wet, van decreet en van besluit

1. De bevoegdheidsverdelingsproblematiek en de voorstelling van een verdeling in «waterdichte compartimenten»

10. De bevoegdheidsverdeling wordt veelal voorgesteld als een verdeling van bevoegdheden m.b.t. bepaalde aangelegenheden, materies enz. De bevoegdheid betreft dan rechtstreeks de aangelegenheid zelf. In die opvatting kan dan worden volstaan met een verdeling van bevoegdheden met zo weinig mogelijk bevoegdheidsverkeveling om conflicten uit te sluiten. Men kan tegen deze opvatting het bezwaar opperen dat er rechtsnormen moeten worden gesubsumeerd onder de bevoegdheidsnormen⁵⁹. Die bevoegdheidsbepalingen groeperen dan logischerwijze ook rechtsnormen. Het recht kan immers strikt genomen niet rechtstreeks in feitelijke aangelegenheden worden opgedeeld. Iedere indeling van het recht, opgevat als de som van alle rechtsnormen, is een indeling in eenheden die op hun beurt bestaan uit rechtsnormen. Het recht kan wel door middel van feitelijke aangelegenheden worden opgedeeld. Deze feitelijke situaties spelen dan in zoverre een rol dat ze het voorwerp van de voorschriften vormen. In die hoedanigheid kunnen ze aangewend worden als criteria voor de vorming van groepen van rechtsnormen. De problematiek van de bevoegdheidsverdeling kan vergeleken worden met het onderzoek in het internationaal privaatrecht of een bepaald rechtsvoorschrift behoort tot een bepaalde rechtscategorie⁶⁰. De collisienormen zijn in het i.p.r. immers meestal zodanig opgesteld dat slechts een bepaalde, door het verwijzingsbegrip aangeduide groep van rechtsvoorschriften wordt opgeroepen. De formulering van de bevoegdheidsbepalingen in de Grondwet biedt steun aan de stelling dat de catalogoog van bevoegdheden in de Grondwet en in de bijzondere wet een catalogoog is van groepen rechtsnormen. Artikel 59bis Grondwet en artikel 107quater Grondwet, die door de artikelen 4, 5, 6 en volgende van de bijzondere wet worden uitgevoerd, spreken telkens van het «regelen» van bepaalde aangelegenheden. De bevoegdheidstoekenning slaat op de toewijzing van bevoegdheden voor het uitvaardigen van wetten of decreten voor bepaalde aangelegenheden. De bevoegdheidstoekenning heeft op de eerste plaats

⁵⁷ VAN BOL, J.M., o.c., 638; VAN BOL, J.M., *Politique économique et pouvoir régional*, Louvain-la-Neuve, 1982.

⁵⁸ R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, 31 maart 1983, *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 489/1.

⁵⁹ PESTALOZZA, C., «Thesen zur kompetenzrechtlichen Qualifikation von Gezetzen im Bundesstaat», *DöV*, 1972, 181-191; LEDERMAN, W.R., «Classification of Laws and the British North America Act», in LEDERMAN, W.R. (ed.), *The Courts and the Canadian Constitution*, Toronto, 1964, 177-199; HOPPE, H., *Die Qualifikation von Rechtssätzen. Eine Unterrichtung anhand der kanadischen Bundesverfassung und die Parallele Problemstellung im internationalen Privatrecht*, Berlin, 1970, 160 p., i.h.b. 36 e.v.

⁶⁰ HOPPE, H., o.c.

betrekking op de rechtsnormen en knoopt niet rechtstreeks aan bij de feitelijke situatie.

De bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie omvat het proces van subsumptie van een rechtsvoorschrift onder een bevoegdheidsnorm. De bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie omvat dan zowel de uitlegging van de bevoegdheidsbepaling als het onderzoek van het te subsumeren rechtsvoorschrift.

2. De onvermijdelijkheid van de overlapping van de bevoegdheden door de uiteenlopende omschrijvingswijzen van de bevoegdheden

11. De eerste fase van de bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie omvat het onderzoek van de bevoegdheidsbepalingen. Deze moeten verstaan worden als een groepering van de totaliteit van alle reeds bestaande en toekomstige rechtsvoorschriften. De opvatting dat de respectieve rechtsnormgroepen wederzijds exclusief zijn, wordt in belangrijke mate ondermijnd door de vaststelling dat de totaliteit van de actuele en de potentiële rechtsvoorschriften door middel van uiteenlopende criteria worden ingedeeld.

Volgens het advies van de Raad van State zijn de bevoegdheden van de gewesten en van de gemeenschappen omschreven op basis van het begrip «aangelegenheid». De Raad stelt vast dat een «aangelegenheid» die bij de nationale wetgever is gebleven, raakpunten kan vertonen met gemeenschaps- of gewestaangelegenheden, vooral wanneer die aangelegenheid meer naar het doel dan naar de inhoud is bepaald. In de grond gaat het telkens om verschillende criteria ter groepering van rechtsnormen (zie bv. Artikel 80 GG (Erlasz von Rechtsverordnungen: «(1) Durch Gesetz können die Bundesregierung, ein Bundesminister oder die Landesregierungen ermächtigt werden, Rechtsverordnungen zu erlassen. Dabei müssen Inhalt, Zweck und Ausmaß der erteilten Ermächtigung im Gesetze bestimmt werden. Die Rechtsgrundlage ist in der Verordnung anzugeben ...»)).

De bevoegdheidsbepalingen kunnen op de eerste plaats rechtstreeks verwijzen naar de te normeren «aangelegenheid» of «materie». Men gaat dan uit van de gedachte van vooraf gegeven existentiële domeinen, van natuurlijke normeringssubstraten.

De rechtsnormgroepen aangeduid door de bevoegdheidsbepalingen kunnen daarnaast ingedeeld zijn aan de hand van het door het overheidsoptreden na te streven doel. Dit criterium is op zichzelf onvoldoende om de bevoegdheid precies te omschrijven. Volgens het advies van de Raad van State m.b.t. het ontwerp van wet «tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning»⁶¹ vereist een duidelijke omschrijving van de bevoegdheden van de Koning krachtens de habilitatiewet niet alleen een aanduiding van de te bereiken doeleinden. De habilitatie moet tevens, wat de aangelegenheden betreft, zo nodig een omschrijving geven van wat m.b.t. de vermelde aangelegenheid al dan niet binnen de grenzen van de verleende bijzondere machten valt.

Men kan nog de modale bevoegdheden vermelden. Ingeval deze naast de materiële bevoegdheden voorhanden zijn in de bevoegdheidsverdeling, is de mogelijkheid van overlapping zeer groot. Modale bevoegdheden betreffen niet natuurlijke normeringssubstraten. Ze zijn objectloos. Zij wijzen geen bepaalde materie aan ter normering, maar wel een bepaalde techniek van normstelling. Zo kan bijvoorbeeld d.m.v. het «burgerlijk recht» onverschillig welke aangelegenheid genormeerd worden. De bevoegdheid impliceert slechts dat de rechtsnorm een burgerrechtelijk karakter moet bezitten. We stellen vast dat overlapping van bevoegdheden onvermijdelijk is wanneer deze criteria in de bevoegdheidsverdeling worden gecumuleerd⁶².

12. Een bijzonder aspect van de bevoegdheidsoverlapping treedt op doordat de staat, in tegenstelling tot de gemeenschappen en de gewesten, de residuaire bevoegdheid heeft. We onderscheiden reeds w.b. de residuaire bevoegdheid sensu lato de uitdrukkelijk aangeduide bevoegdheden (de benoemde bevoegdheden) en het eigenlijke residu sensu stricto van bevoegdheden. Het fenomeen van de overlapping in de vorige alinea betreft de overlapping van benoemde bevoegdheden wegens het hanteren van verschillende criteria voor de bevoegdheidsomschrijving. De praktijk van de bevoegdheidsconflicten toont aan dat conflicten ook kunnen ontstaan tussen benoemde gemeenschaps- of gewestbevoegdheden en onbenoemde nationale bevoegdheden. Deze onbenoemde bevoegdheden zijn — uiteraard — niet uitdrukkelijk aan de hand van een of ander criterium omschreven. We stellen vast dat de wetgevingspraktijk van vóór het van kracht worden van de bevoegdheidsverdeling van belang is voor de vorming van die — onbenoemde — rechtsnormgroepen. In een aantal adviezen is de Raad van State van mening «dat de regeling van die hulpverlening tot de bevoegdheid van de nationale wetgever is blijven behoren en wel op grond van de overweging dat de bedoelde hulp deel uitmaakt van een ruimer geheel van regelen die een zaak zijn van nationale erkentelijkheid en essentieel stoelen op en uitgaan van aan het vaderland in oorlogsomstandigheden bewezen diensten. Deze materies, welke een aangelegenheid op zichzelf vormen, behoren niet tot de materies waarvoor, ter uitvoering van artikel 59bis, § 2bis Grondwet, de bijzondere wet van 8 augustus 1980 de Gemeenschappen heeft bevoegd gemaakt»⁶³. Het voorstel van

⁶² Zie o.m. WILDMER, P., *Normkonkurrenz und Kompetenzkonkurrenz im Schweizerischen Bundesstaatsrecht*, Zürich, 1966; IMBODEN, M.; «Die Ausscheidung der Rechtssetzungskompetenzen zwischen Bund und Kanton (Gedanken zu einer grundsätzlichen Neugestaltung)», in *Mélanges Marcel Bridel*, Lausanne, 1968, 253 e.v.; HANGARTNER, Y., *Die Kompetenzverteilung zwischen Bund und Kantonen*, Bern, Lang, 1974, 250 p., i.h.b. p. 92 e.v.

⁶³ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 14.047/VR, 25 mei 1981 i.v.m. een ontwerp van wet (de wet van 8 augustus 1981) «tot oprichting van het Nationaal Instituut van oorlogsinvaliden, oudstrijders en oorlogsslachtoffers en van de Hoge Raad voor oorlogsinvaliden, oudstrijders en oorlogsslachtoffers», *Parl. St., Kamer*, 1980-81, nr 872/1; R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, L. 14.179/2, 15 juni 1981 i.v.m. een ontwerp van wet «tot inlassing van nieuwe beschikkingen en de wetgeving betreffende de oorlogsslachtoffers», *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 702/1, 34; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde vakantiekamers, 12 augustus

⁶¹ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, 23 december 1981 m.b.t. een ontwerp van wet «tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning», *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 28/1, 4-10.

decreet «relatif à la sécurité contre l'incendie des logements» houdt een machtiging in aan de ministers om een veiligheidsreglement voor woningen op te stellen en op de uitvoering ervan toezicht uit te oefenen. Volgens de Raad van State⁶⁴ is de bescherming tegen en de bestrijding van brand en explosies een aangelegenheid op zichzelf. Ze valt niet in de gewestelijke bevoegdheid m.b.t. de «huisvesting» (artikel 6, § 1, IV, Bijz. W.). De Raad acht het ondenkbaar dat men een deel van de brandbestrijding, namelijk het deel m.b.t. de huisvesting, zou losmaken uit het geheel en onder de huisvestingsmaterie zou rangschikken. Zowel de wet van 31 december 1963 m.b.t. de brandbescherming als de wet van 30 juli 1979 m.b.t. de brand- en explosiepreventie en de verplichte aansprakelijkheidsverzekering bevestigen volgens de Raad de eenheid van de materie. Volgens de Raad zou het willekeurig en onrealistisch zijn om de brandbestrijding in woonhuizen en de brandbestrijding elders aan verschillende wetgevers toe te vertrouwen. De mogelijkheid van overlapping van benoemde en onbenoemde bevoegdheden berust uiteindelijk op de opvatting van de residuaire bevoegdheden sensu stricto als een geheel van bevoegdheidskernen, in plaats van een louter passief Reservoir», waaruit zoveel mogelijk kan worden geput voor de uitlegging van de benoemde bevoegdheden.

De relatieve vrijheid bij de omschrijving van die bevoegdheidskernen maakt dat de inbreng van de Raad van State bij de beoordeling van dit type van conflicten wellicht het grootst is. Afhankelijk van de omstandigheid dat de Raad een bepaalde aangelegenheid als een bevoegdheidsrechtelijke relevante entiteit (h)erkent, en afhankelijk van de bevoegdheidsrechtelijke omschrijving die de Raad aan die entiteit geeft, krijgt het bevoegdheidsconflict uiteenlopende gedaanten. Men kan in dit verband en om die reden de wenselijkheid overwegen om toch een lijst van exclusieve nationale bevoegdheden naast die van de gemeenschaps- en de gewestbevoegdheden te maken.

3. De bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie van ontwerp-bepalingen van wet, van decreet en van besluit

13. De wijze waarop ontwerp-bepalingen van wet, van decreet en van besluit bevoegdheidsrechtelijk gekwalificeerd worden, d.i. gesubsumeerd worden onder de bevoegdheidsbepalingen, hangt nauw samen met de wijze van omschrijving van de bevoegdheden. Zoals we in een vorige alinea vaststelden, kunnen de bevoegdheden d.m.v. uiteenlopende criteria worden omschreven. Hierdoor neemt de

mogelijkheid van conflicten door de overlapping van bevoegdheden aanzienlijk toe. In de fase van de bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie van rechtsnormen komt het erop aan het voorwerp van het rechtsvoorschrift vast te stellen. Het rechtsvoorschrift moet bevoegdheidsrechtelijk worden «gevat». De wijze waarop gekwalificeerd wordt, draagt uiteraard de sporen van de bevoegdheidsrechtelijke omschrijving van de rechtsnormgroepen. Daar verschillende criteria worden aangewend ter omschrijving van de bevoegdheden kunnen rechtsvoorschriften bevoegdheidsrechtelijk meervoudig gekwalificeerd worden. Men moet er zich in beginsel voor hoeden de bevoegdheidsproblematiek te reduceren door zonder meer één bepaald kwalificatiecriterium te hanteren ten nadele van andere criteria, die tot andere resultaten zouden leiden. Anderzijds kan een willekeurige voorkeur voor een of ander criterium de bevoegdheidsproblematiek eveneens willekeurig in de gekozen zin vertekenen.

14. Een onderzoek van de kwalificatie van de rechtsvoorschriften door de Raad van State toont een vrij willekeurig patroon aan. Het doel van het rechtsvoorschrift neemt een belangrijke plaats in bij de kwalificatie⁶⁵. Afgezien van het doel wordt ook veelvuldig het «onderwerp», de «werkelijke inhoud», de «aard», het «object» van de ontwerp-bepalingen genomen als richtinggevend criterium voor de bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie⁶⁶. In het

⁶⁵ R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, 27 januari 1981, m.b.t. ontwerp van wet «betreffende het wegnemen en transplanteren van organen en weefsels van het menselijk lichaam», *Parl. St., Kamer*, 1980-81, nr. 774/1, R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, 7 december 1981, i.v.m. het wetsontwerp «tot tijdelijke regeling van de huur- en andere overeenkomsten...», *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 12/1, 3; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 14.492/VR, 3 maart 1982, i.v.m. het wetsontwerp «tot aanvulling van de wet van 15 juli 1960 tot zedelijke bescherming van de jeugd», *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 199/2; R.v.S., afdeling wetgeving, negende en verenigde kamers, 15 maart en 14 december 1983, i.v.m. het wetsontwerp «tot aanvulling van de wet van 15 juli 1960 tot zedelijke bescherming van de jeugd», *Parl. St., Kamer*, 1982-83, nr. 640/1 en 3; R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, 26 november 1980, i.v.m. het wetsontwerp «tot wijziging van de wet van 27 december 1977...», *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 543/1, 5; R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer en eerste vakantiekamer, L. 13.947/1 en L. 14.840/1/V, m.b.t. het wetsontwerp «betreffende de bescherming en het welzijn der dieren», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 469/1; R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 13.856/1, 18 februari 1981, m.b.t. het ontwerp van decreet «betreffende het beheer van afvalstoffen», *Parl. St., Vl. R.*, 1980-81, nr. 131/1; R.v.S., afdeling wetgeving, 13 juli 1983, m.b.t. voorstel van decreet «adaptant les droits réservés aux auteurs et compositeurs...», *Parl. St., E.C.F.*, 1981-82, nr. 12/2; zie ook R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 13.904/1, 27 maart 1981, m.b.t. het ontwerp K.B. «betreffende de bestrijding van voor planten en voor plantaardige producten schadelijke organismen»; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 15.420/VR, 18 mei 1983, m.b.t. het wetsvoorstel «tot bevordering van de energiebesparing...» (niet gepubliceerd), *Parl. St., Senaat*, 1981-82, nr. 330/1.

⁶⁶ R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 14.491/VR, 3 maart 1982, m.b.t. het wetsontwerp «waarbij de toepassing van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming wordt

1981, i.v.m. een ontwerp van wet «houdende nieuwe maatregelen ten voordele van de weerstanders...», *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 728/1, 40-41; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde vakantiekamers, L. 14.335/VR/V, 9 september 1981, i.v.m. een ontwerp van wet «tot wijziging van de pensioenregeling der oorlogsweduwen», *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 733/1, 18; R.v.S., afdeling wetgeving, negende kamer, 26 april 1983, m.b.t. een ontwerp van wet «tot aanvulling van de wetgeving betreffende de aan de oorlogsslachtoffers toegekende pensioenen en renten», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 506/1, 60.

⁶⁴ R.v.S., afdeling wetgeving, negende kamer, L. 15.492/9, 7 juni 1983, *Parl. St., C.R.W.*, 1982-83, nr. 60/1.

advies L. 15.420/VR m.b.t. een wetsvoorstel «tot bevordering van de energiebesparing in volkswoningencomplexen beheerd door publiekrechtelijke rechtspersonen...» laat de Raad de mogelijkheid open van een kwalificatie aan de hand van de «gevolgen» van het voorstel, namelijk een rationeel energiebeleid, i.t.t. het «onderwerp» dat slaat op het huisvestingsbeleid. De gevolgen volstaan op zichzelf niet voor de Raad. De auteur moet zijn voorstel verduidelijken in de zin dat die gevolgen duidelijk beoogd worden (het doel). In het advies L.14.492/VR m.b.t. het wetsontwerp tot aanvulling van de wet van 15 juli 1960 tot zedelijke bescherming van de jeugd⁶⁷ grijpt de Raad naar het middel dat wordt gehanteerd voor de bescherming van de jeugd. Het ontwerp beoogt de invoering in de wet van 15 juli 1960 van een verbod voor minderjarigen minder dan zestien jaar om deel te nemen aan sportwedstrijden of -competities met motorvoertuigen, gehouden buiten de openbare weg, op voor het publiek toegankelijke terreinen. In geval van overtreding van dit verbod worden de organisatoren gestraft met een gevangenisstraf en/of een geldboete. Volgens de Raad betreft het ontwerp hoofdzakelijk de jeugdbescherming, hoewel het ook niet vreemd is aan de politie op het wegverkeer. De sanctie treft weliswaar niet de minderjarige maar wel de organisator. De Raad stelt echter vast dat die methode ook is gevolgd in de strafbepalingen van de wet van 8 april 1965.

In bepaalde gevallen laat de Raad één bepaald criterium de hele bevoegdheidsvraag beheersen. Het voorstel van de-

creet «houdende invoering van een nieuwe arbeidsorganisatie» strekt ertoe in de Vlaamse «openbare sector» de arbeid te reorganiseren. Dertig procent van het personeel zou tewerkgesteld worden volgens het stelsel van drievierde van de normale arbeidsduur. Nieuwe personeelsleden moeten aangeworven worden volgens dat stelsel tot de verhouding 70/30 is bereikt. Volgens de Raad neemt het oogmerk dat met een regeling wordt nagestreefd — het tewerkstellingsbeleid, specifiek gericht op het terugdringen van de werkloosheid — niet weg dat voor de oplossing van de bevoegdheidsvraag de regeling op haar inhoud moet worden getoetst. De inhoud van de regeling, nl. de regeling van de arbeidsduur, is bepalend voor de aangelegenheid waartoe ze behoort (arbeidswetgeving)⁶⁸. Het wetsontwerp «tot instelling van een bijzondere toelage voor de bevordering van de nieuwbouw en de vernieuwbouw van woningen»⁶⁹ kan men op grond van de bewoordingen — een toelageregeling ter stimulering van de woningbouw — kwalificeren als «huisvesting» dat een gewestelijke bevoegdheid is. De Raad doet hierop echter de «werkelijke inhoud», de «werkelijke strekking» van het ontwerp primeren, namelijk het vaststellen van een regeling voor de gedeeltelijke terugbetaling in bepaalde gevallen van de B.T.W. verschuldigd op de nieuwbouw en op de vernieuwbouw. In het advies L.14.492/VR⁷⁰ overweegt de Raad dat de ontwerpbeslissingen hoofdzakelijk de jeugdbescherming op het oog hebben, hoewel ze niet buiten verband met de politie op het wegverkeer staan. In het advies L.14.491/VR⁷¹ moet de Raad de ontwerpbeslissingen kwalificeren die de Koning machtigen om jeugdbeschermingscomités op te richten in het rechtsgebied van de krijgswaarden te velde. De Raad stelt vast dat de betrokken aangelegenheid principieel behoort tot de bevoegdheid van de gemeenschappen daar ze niet onder een van de uitzonderingen bepaald in artikel 5, § 1, II, 6°, Bijz. W. valt. Het instellen van jeugdbeschermingscomités die in het buitenland bevoegdheid kunnen uitoefenen wegens het bijzondere statuut van de aldaar gestationeerde Belgische strijdkrachten, houdt nochtans verband met de bevoegdheid van de staat om die stationering toe te staan en daartoe de nodige internationale akkoorden te sluiten. Een zodanige vaststelling is voor de Raad voldoende om de bevoegdheid van de nationale wetgever t.o.v. het gehele ontwerp te wettigen. De Raad stelt in zijn adviezen m.b.t. de ontwerpen van tijdelijke huurwetgeving vast dat de huisvesting krachtens artikel 6, § 1, IV, Bijz. W. behoort tot de gewestelijke aangelegenheid. Het ontwerp doet echter niet alleen op de voor huisvesting bestemde onroerende goederen en het heeft tot doel de overeenkomsten te verlengen en de verhoging van de daarin vastgestelde huurprijs te beperken. Volgens de Raad blijkt uit geen enkele ontwerpbeslissing, evenmin als uit de memorie van toelichting dat de huisvesting er in zodanige mate aan de orde zou komen dat men van een gewestelijke bevoegdheid zou kunnen spreken⁷².

uitgebreid...», *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 198/2, R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, 18 november 1980, m.b.t. het wetsontwerp «tot instelling van een bijzondere toelage voor de bevordering van nieuwbouw en vernieuwbouw van woningen», *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 535/1; R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer en vakantiekamer, L. 13.947/1 en L. 14.840/1/V, m.b.t. het wetsontwerp «betreffende de bescherming en het welzijn der dieren», *Parl. St., Senaat*, 1982-83, nr. 469/1; R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 15.515/1, 11 januari 1984, m.b.t. het voorstel van decreet «houdende invoering van een nieuwe arbeidsorganisatie», *Parl. St., Vl. R.*, 1982-83, nr. 203/2, R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.599/8, 30 juni 1983, m.b.t. het ontwerp van decreet «houdende statuut van de logiesverstrekende bedrijven», *Parl. St., Vl. R.*, 1983-84, nr. 223/1; R.v.S., afdeling wetgeving, 22 december 1980, m.b.t. het voorstel van decreet «relative au changement de nom et de prénom», *Parl. St., C.C.F.*, 1980-81, nr. 62/2; R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, L. 13.920/2, 23 maart 1981, m.b.t. een voorstel van decreet «organisant les gîtes ruraux...», *Parl. St., C.C.F.*, 1980-81, nr. 94/1; R.v.S., afdeling wetgeving, 13 juli 1983, m.b.t. een voorstel van decreet «adaptant les droits réservés aux auteurs et compositeurs...», *Parl. St., C.C.F.*, 1981-82, nr. 12/2; R.v.S., afdeling wetgeving, tweede kamer, L. 15.343/2, 14 februari 1984, m.b.t. voorstel van decreet «relative à la protection des enfants maltraités», *Parl. St., E.C.F.*, 1982-83, nr. 87/1; R.v.S., afdeling wetgeving, negende kamer, L. 15.275/9, 29 november 1983, m.b.t. voorstel van decreet «sur la protection des eaux de surface contre la pollution», *Parl. St., C.R.W.*, 1983-84, nr. 107/1; R.v.S., afdeling wetgeving, eerste kamer, L. 13.904/1 m.b.t. ontwerp van K.B. «betreffende de bestrijding van voor planten en voor plantaardige produkten schadelijke organismen»; R.v.S., afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 15.420/VR, 18 mei 1983 m.b.t. een wetsvoorstel «tot bevordering van de energiebesparing in volkswoningencomplexen...», *Parl. St., Senaat*, 1981-82, nr. 330.

⁶⁷ *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 199/2.

⁶⁸ *Parl. St., Vl. R.*, 1982-83, nr. 203/2.

⁶⁹ *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 535/1.

⁷⁰ *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 199/2.

⁷¹ *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 198/2.

⁷² *Parl. St., Senaat*, 1980-81, nr. 543/1, 5; *Parl. St., Kamer*, 1981-82, nr. 12/1.

De decreetgever steunt voor het decreet «houdende het statuut van de reisbureaus voor de Vlaamse Gemeenschap» op de bevoegdheid krachtens artikel 4, 10°, Bijz. W. voor «vrijtijdsbesteding en toerisme». De Raad van State⁷³ onderzoekt de parlementaire voorbereiding van artikel 2, 10°, van de wet van 21 juli 1971 en van artikel 4, 10°, Bijz. W. Dit leidt tot weinig concrete gegevens. De Raad wijst i.h.b. op de verklaring van de minister van de Franse Gemeenschap «dat de kwaliteit van het hotelwezen een bepalend bestanddeel is van het toeristisch beleid». Men zou dus voor de interpretatie van een wet en de kwalificatie van de aangelegenheid enerzijds de finaliteit van de regeling mede in acht moeten nemen en anderzijds «vrije tijdsbesteding en toerisme» identificeren met «toeristisch beleid». De Raad onderzoekt de memorie van toelichting bij de wet van 21 april 1965 houdende het statuut van de reisbureaus waarop het ontwerp in ruime mate voortbouwt. Hieruit blijkt dat voor de staatshervorming de regeling van de activiteit van de reisbureaus werd gezien als een onderdeel van het toeristisch beleid enerzijds en als een regeling van de commerciële eerlijkheid, technische bekwaamheid en onbetwistbare solventie van de reisagenten en reisbureaus anderzijds. Volgens de Raad betreffen de bepalingen «naar hun aard» geen culturele activiteit. Ze regelen op de eerste plaats de uitoefening van een commerciële activiteit. Ze kunnen perfect in het toeristisch beleid worden ingepast. Dit is echter voor de Raad niet voldoende om ze als een gemeenschapsaangelegenheid aan te merken. Het regelen van een economische activiteit is geen culturele aangelegenheid en behoort tot de nationale bevoegdheid. In tegenstelling tot dit advies erkent het Overlegcomité⁷⁴ dat de materie aspecten kan vertonen van verschillende bevoegdheidsrechtelijk relevante aangelegenheden. Het Overlegcomité doet de bevoegdheidsvraag afhangen van de overweging of het economische dan wel het culturele aspect overheeft. Het comité stelt vast dat men dit moeilijk uit het ontwerp zelf kan afleiden. Er wordt naar de bewoordingen in de eerste plaats een commerciële activiteit geregeld, maar dit geschiedt slechts in verband met een betere bescherming van de toeristen. Het doorvoeren van een strikt onderscheid tussen de economische en de culturele bepalingen van het reisbureauwezen zou — voor zover mogelijk — stuiten op onoverkomelijke bezwaren van praktische en beleidsmatige aard. In redelijkheid kan verondersteld worden dat zulks niet gewild was door de wetgever. Het Overlegcomité besluit dat de bevoegdheid van de Gemeenschappen inzake «vrijtijdsbesteding en het toerisme» (artikel 4, 10°, Bijz. W.) en van de gewesten inzake «de hulp aan de toeristische nijverheid» in het kader van de wetgeving op de gewestelijke economische expansie (artikel 6, § 1, VI, 4°, C, Bijz. W.) het geheel van het toeristisch cultureel beleid, respectievelijk van de eco-

nomische aspecten van dit beleid omvat, met inbegrip o.m., van het statuut van de reisbureaus, de logiesverstrekkende bedrijven en het kampeerwezen, maar met uitzondering van de «vestigingsvoorwaarden» van artikel 6, § 1, VI, 6°, in fine, Bijz. W.

In het advies L.13.904/1 van 27 maart 1981 m.b.t. het ontwerp van koninklijk besluit «betreffende de bestrijding van voor planten en voor plantaardige produkten schadelijke organismen» stelt de Raad vast dat de aard en het oogmerk van een landbouwbeschermende maatregel hetzij niet te scheiden zijn van een maatregel van natuurbehoud, hetzij zich zelfs daarmee a.h.w. vereenzelvigen. De doelmatigheid van de maatregelen zou zelfs bepaald worden door hun algemene toepassing. De Raad stelt vast dat er tijdens de parlementaire voorbereiding van de bijzondere wet op gedrukt werd dat er tussen de staat, de gemeenschappen en de gewesten geen concurrerende bevoegdheden bestaan. Volgens de Raad zijn dan twee oplossingen mogelijk. De staat en het gewest kunnen verder ieder normerend optreden. Om redenen van doelmatigheid veronderstelt dit gelijktijdige en identieke regelen. Een tweede oplossing is die van de samenwerking in de totstandkoming van een alles omvattende regeling. De Raad wijst uitdrukkelijk de oplossing van de hand dat de bevoegdheid voor het geheel die voor het deel zou insluiten. De gewestbevoegdheid zou in die zin moeten wijken voor de nationale bevoegdheid. Die regel is echter niet in de bijzondere wet van 1980 ingeschreven.

16. Wanneer het voorwerp van de ontwerpbeoordelingen onder verschillende rechtsnormgroepen kan worden gesubsumeerd, is de uitoefening van de bevoegdheid door de betrokken overheden gebonden aan het redelijkheidsbeginsel. De overheid zal niet zonder enige grond zo verregaande maatregelen mogen treffen dat de andere overheid in de praktische onmogelijkheid zou verkeren om het haar toevertrouwde beleid enige reële inhoud te geven. De Raad van State verwijst zelf naar zijn advies L. 15.330/VR.9 van 3 mei 1983 over het ontwerp van besluit van de Waalse Gewestexecutieve «portant interdiction de l'emploi d'herbicides sur le domaine public». In de mate dat het besluit het gebruik van herbiciden verbiedt op openbare domeingoeieren, en in plaats daarvan de verplichting oplegt om te maaien, dreigt het in onevenredige mate de onderhoudskosten noodzakelijk met het oog op de affectatie te verzwaren. Het juridisch regime van de affectatie die het goed beschermt tegen iedere inbreuk of iedere last, zou gevoelig gewijzigd worden. In het advies L. 15.414/8 in verband met een voorstel van decreet «houdende regeling van de milieueffectrapportering»⁷⁵ wijst de Raad op de omstandigheid dat heel vaak een bepaalde materie die voor het aspect «leefmilieu» onbetwistbaar tot de bevoegdheid van de gewesten behoort, voor andere aspecten tot de bevoegdheid van het rijk of van de gemeenschappen behoort. Zo is bijvoorbeeld het gewest bevoegd om de geluidshinder veroorzaakt door autowegen te bestrijden, maar blijft de nationale overheid bevoegd voor de autowegen afgezien van

⁷³ Zie advies afdeling wetgeving, verenigde kamers, L. 14.054/VR, 9 december 1981; afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.464/8, 28 april 1983; afdeling wetgeving achtste kamer, L. 15.599/8, 30 juni 1983, *Parl. St., VI.R.*, 1983-84, nr. 223/1 en bijlagen.

⁷⁴ Zie advies Overlegcomité, 14 juni 1983 en advies Overlegcomité 17 februari 1984, *Parl. St., VI. R.*, 1983-84, nr. 223/2 en nr. 223/3.

⁷⁵ R.v.S., afdeling wetgeving, achtste kamer, L. 15.414/8, 23 juni 1983, *Parl. St., VI.R.*, 1981-82, nr. 139/2.

mogelijke andere beperkingen krachtens de bijzondere wet. Een regeling inzake de milieueffectrapportering mag niet tot gevolg hebben dat op een onredelijke wijze wordt ingegrepen in de uitoefening van de nationale of de gemeenschapsbevoegdheid, zodanig dat de uitoefening van de bevoegdheid in feite wordt lamgelegd, of juist ten gevolge van de invoering van de milieueffectrapporteringsprocedure, buitenmate wordt vertraagd. Dit redelijkheidsbeginsel wordt nog bevestigd in het advies L. 13.947/1 van 17 juni 1981 met betrekking tot een wetsontwerp «betreffende de bescherming en het welzijn der dieren»⁷⁶. Volgens dit advies noopt de redelijkheid en de wederzijdse eerbied voor elkaars bevoegdheid, zelfs indien zulks niet uitdrukkelijk door een bijzondere wet is voorgeschreven, tot onderling overleg tussen de betrokken overheden. In het advies L. 14.679/5 wordt verwezen naar het feitelijk overleg, daar het juridisch overleg beperkt is in de bijzondere wet tot de oplossing van opportuniteitsvragen, uitgezonderd art. 18 Gew. W.

Het is de bevoegde overheid die zich de vraag zal moeten stellen of zij binnen de grenzen van de redelijkheid blijft. Dit oordeel bindt nochtans de rechter niet. Het redelijkheidsbeginsel is volgens de Raad van State een rechtsbeginsel.

17. Blijft ten slotte de hypothese van de meervoudige bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie met de onmogelijkheid van de gelijktijdige toepassing van de nationale norm en van de norm van de gemeenschap of van het gewest, zelfs nadat de redelijkheidstoets is uitgevoerd. Bij de bespreking van het advies van de Raad van State m.b.t. het wetsvoorstel «tot bescherming tegen hinder veroorzaakt door kunstlicht» analyseerden we de respectieve bevoegdheid van de nationale en van de gewestelijke overheid i.v.m. het leefmilieu krachtens artikel 6, § 1, II, 1°, Bijz. W. als concurrerende bevoegdheden (zie nr. 9). Het uitgangspunt hiervoor was de interpretatie door de Raad van State van het begrip «norm». De Raad van State omschrijft daarbij de tegenspraak tussen de nationale en de gewestelijke norm. De gewesten mogen met name geen regelen vaststellen die milder zijn dan de wettelijke regelen. De Raad steunt voor die omschrijving op passages uit de parlementaire voorbereiding m.b.t. «elkaar trapsgewijze aanvullende normen» waarbij de gewestelijke normen kunnen «verder gaan». De voorrang van de nationale norm («..., met eerbiediging van de wettelijke algemene en sectoriële normen;») en de omschrijving van de betekenis van de tegenspraak (zie de interpretatie van «eerbiediging») volgen reeds uit de bevoegdheidsbepaling zelf. Dit is niet het geval in de hypothese van de normconcurrentie. De bevoegdheidsbepalingen die aangewend worden bij de meervoudige bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie laten op zichzelf geen conclusie toe m.b.t. de voorrang van de ene op de andere norm, noch m.b.t. de omschrijving van de tegenspraak. In het advies m.b.t. het voorontwerp van «diergezondheidswet» beperkt de Raad van State de tegenspraak tot de onverenigbaarheid in de zin

van onmogelijkheid van gelijktijdige toepassing. Beslissingen waarvan de ene strenger is dan de andere (de cumulatieve toepassing) vallen daarbuiten. Een tegenspraak tussen verschillende normen kan nochtans op uiteenlopende wijze worden begrepen⁷⁷. Men kan de tegenspraak zeer restrictief interpreteren, zoals de Raad van State, zodat hij beperkt blijft tot de gevallen waarin de naleving van de ene norm noodzakelijk een inbreuk impliceert op de andere norm. De normen schrijven dan uitdrukkelijk gedragingen voor die onverenigbaar zijn met elkaar. Men kan anderzijds een conflict onderkennen wanneer men oog heeft voor de eventuele negatieve implicatie van een norm. Een supplementaire andere norm kan dan conflicteren met deze norm. O.i. is er in ons grondwettelijk recht geen grondslag om de tegenspraak bij normconcurrentie in de ene of de andere betekenis op te vatten, evenmin als enige conclusie m.b.t. de voorrang van de ene of de andere norm kan worden getrokken. Men kan daarom voor het geval van de meervoudige bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie van normen de wenselijkheid bepleiten van een collisieregule (zie supra) waardoor een willekeurige stellingname m.b.t. het ene en het andere wordt uitgesloten.

We wijzen ter afronding op het belang van de wijze waarop bevoegdheden worden omschreven om conflicten te vermijden. We bedoelen hiermee vooral het gebruik van uiteenlopende criteria voor de bevoegdheidsomschrijving. We besteedden aandacht aan de wijze waarop ontwerp-bepalingen bevoegdheidsrechtelijk worden gekwalificeerd. De reductie van de bevoegdheidsproblematiek door het willekeurig hanteren van kwalificatiecriteria moet worden vermeden. Men kan voor de hypothese van de meervoudige bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie de wenselijkheid overwegen van een collisieregule. Men kan alleszins niet uit de bevoegdheidsverdeling zelf en op grond van een «algemene interpretatieregule» besluiten tot een restrictieve uitlegging van de toegewezen bevoegdheden. De praktijk van de bevoegdheidsrechtelijke kwalificatie toont ten slotte het belang aan van een expliciete duiding van een deel van het residu. In de mate dat men dit residu, in tegenstelling tot de gangbare federale praktijk, beschouwt als een geheel van «harde bevoegdheidskernen», ontstaat de wenselijkheid van twee lijsten van bevoegdheden: één voor de nationale overheid en één voor de deelgebieden. De autonomie van de deelgebieden die houder zijn van toegekende bevoegdheden kan immers in belangrijke mate worden beïnvloed door het willekeurig (h)erkennen en meteen ook het omschrijven van de «kernen» van bevoegdheid in het residu. Het partieel expliciteren van het residu is van aard om de autonomie van de deelgebieden tegen afbrokkeling te beschermen.

P. PEETERS
Assistent Publiek Recht
U.I.A.

⁷⁶ Parl. St., Senaat, 1982-83 nr. 469/1.

⁷⁷ LEDERMAN, W.R., «The concurrent operation of federal and provincial laws in Canada», in LEDERMAN, W.R. (ed.), *The Court and the Canadian Constitution*, Toronto, 1964, 248, p., 200-219; HOGG, P.W., *Constitutional law in Canada*, Toronto, 1977, 103 e.v.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 30 SEPTEMBER 1983

Voorzitter : de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur : de h. Boon

Procureur-generaal : de h. Krings

Advocaten : mrs. Tournicourt en Claeys Bouüaert

Inkomstenbelastingen — 1. Voorziening voor het hof van beroep — Taak van het hof — 2. Belastingverhoging — Art. 334 W.I.B. — a) Toepassingsvereisten — b) Basis.

1. Aangezien belastingzaken de openbare orde raken, dient het hof van beroep ter bepaling van de belastingsschuld in feite en in rechte, binnen de perken van het aan zijn oordeel onderworpen geschil, zelf de bewijswaarde te toetsen van de regelmatig aangebrachte gegevens van de zaak.

Het is daarbij niet gebonden door de overwegingen van de directeur noch door de conclusies van de partijen en het kan op andere dan de voor de beslissing of in de conclusies aangevoerde gronden oordelen dat de beslissing geheel of gedeeltelijk verantwoord is.

2.a) De toepassing van art. 334 W.I.B. voor de verhoging van 20 % van de belastingen op de niet aangegeven inkomsten vereist geen bewijs van goede of kwade trouw.

b) De belastingverhoging slaat op het geheel van de belasting die op de niet aangegeven inkomsten drukt. De aldus beoogde belasting is het geheel bedrag dat volgens de tariefregeling op de niet aangegeven inkomsten verschuldigd is, met inbegrip van de verhoging wegens ontbreken van voorafbetalingen.

V. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 1 december 1981 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 25, 29, 30, 97 van de Grondwet, 246, 247 en 278 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, en van het beginsel van de scheiding van de machten,

doordat het arrest oordeelt «dat de uitgaven voor levensonderhoud (420.000 frank) door (eiser) in zijn motieven ten onrechte worden behandeld in het licht van de toepassing van artikel 247 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen terwijl ze nog alleen te beoordelen zijn in het licht van de toepassing van artikel 246 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen en namelijk op grond van het akkoord door appellant gegeven», en «dat dit akkoord de rechtsgeldige basis vormt van de litigieuze aanslag»,

terwijl de belastbare grondslag van de bestreden aanslag door de fiscus — verweerder — uitsluitend bepaald was met toepassing van artikel 247 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, dit is naar tekenen en indicïen, en niet met toepassing van artikel 246 van datzelfde wetboek, meer bepaald het door eiser gegeven akkoord, zodat het

hof van beroep de feiten van zijn saisine te buiten gaat, de wettelijke grondslag van de bestreden aanslag ambtshalve vervangt, zich in de plaats stelt van de fiscale administratie en het beginsel van de scheiding van de machten schendt :

Overwegende dat het middel niet preciseert waarin artikel 97 van de Grondwet is geschonden ;

Dat het middel in zoverre niet ontvankelijk is ;

Overwegende voor het overige dat, aangezien belastingzaken de openbare orde raken, het hof van beroep ter bepaling van de belastingsschuld, in feite en in rechte en binnen de perken van het aan zijn oordeel onderworpen geschil, zelf de bewijswaarde dient te toetsen van de regelmatig aangebrachte gegevens van de zaak ; dat het daarbij niet gebonden is door de overwegingen van de directeur noch door de conclusies van de partijen ; dat het hof van beroep, ook op andere gronden dan voor de beslissing of in de conclusies aangevoerd, mag oordelen dat de beslissing verantwoord of gedeeltelijk verantwoord is ;

Overwegende dat het hof van beroep de grenzen van het wettelijk aanhangig gemaakte geschil niet te buiten is gegaan ; dat het aan verweerder niet meer heeft toegewezen dan de gezegde beslissing inhield ;

Overwegende dat nopens een aanvankelijk met toepassing van artikel 247 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen naar tekenen en indicïen gevestigde aanslag achteraf een akkoord kan tussenkomen en het hof van beroep gerechtigd is bij de beoordeling van de zaak naar dat akkoord te verwijzen ;

Overwegende dat, door binnen de hierboven bepaalde grenzen en voorwaarden de gegevens aan te wijzen die, behoudens de door het hof van beroep aangenomen vermindering van de belastbare basis, de aanslag kunnen verantwoord maken, het arrest de in het middel aangevoerde wetsartikelen niet schendt en het beginsel van de scheiding van machten niet miskent ;

Dat het middel in zoverre faalt naar recht ;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 2, 774, 1042 van het Gerechtelijk Wetboek en 278 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, alsmede van de beginselen van het recht op verdediging en van het contradictoir karakter van het debat, doordat het arrest oordeelt dat de bestreden aanslag «rechtsgeldig gevestigd op het akkoord van (eiser), slechts kan steunen op een belastbaar inkomen van 525.777 frank en deze aanslag derhalve dient te worden vernietigd in zoverre hij gebaseerd is op een hoger bedrag», en dientengevolge de voorziening afwijst, de bestreden beslissing en de betwiste aanslag bevestigt voor zover zij betrekking hadden op dit inkomen van 525.777 frank,

terwijl de belastbare grondslag van de bestreden aanslag niet bepaald was op grond van dit akkoord van eiser, en verweerder voor het hof van beroep evenmin dit akkoord had aangevoerd als basis van de bestreden aanslag, zodat het hof van beroep, alvorens de voorziening gedeeltelijk af te wijzen op grond van een exceptie die de partijen niet hadden opgeworpen, de heropening van het debat had moeten bevelen :

Overwegende dat het middel niet preciseert waarin artikel 97 van de Grondwet is geschonden;

Dat het middel in zoverre niet ontvankelijk is;

Overwegende, voor het overige, dat eiser het bedoelde akkoord in zijn conclusies voor het hof van beroep uitdrukkelijk besprak;

Overwegende dat uit het antwoord op het tweede middel blijkt dat het hof van beroep ten deze niet gebonden is door de overwegingen van de directeur noch door de conclusies van de partijen en dat het hof van beroep, ook op andere gronden dan voor de beslissing of in de conclusies aangevoerd, mag oordelen dat de beslissing verantwoord of gedeeltelijk verantwoord is;

Dat het hof van beroep derhalve, nu de draagwijdte van het akkoord deel uitmaakte van het debat, vermocht, zonder miskennis van het recht van verdediging, dat akkoord in aanmerking te nemen;

Dat het middel in zoverre niet kan worden aangenomen; (...)

Over het vijfde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, 1352 en 2268 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest oordeelt «dat appellant de goede trouw wel inroept, doch niet aantoonbaar waar deze in voormelde nalatigheid te vinden is»;

terwijl eiser, met toepassing van het wettelijk vermoeden van de goede trouw, van ieder bewijs dienaangaande ontslagen was, en het integendeel diegene is die zich op kwade trouw beroept, die deze moet aantonen:

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de toepassing van de belastingverhoging terecht gebeurde, daar eiser «voor het aanslagjaar 1976 naliet een aangifte in te dienen»;

Overwegende dat in de context van het arrest het hof van beroep oordeelt dat deze nalatigheid de belastingverhoging verantwoordt en dat de door eiser ingeroepen goede trouw voor een dergelijke nalatigheid niet kan worden aangenomen;

Overwegende dat de toepassing van artikel 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen voor de verhoging van 20 pct. van de belastingen op de niet aangegeven inkomsten geen bewijs van goede trouw vereist; dat het arrest in zijn context slechts beoogt te antwoorden op de door eiser zelf ingeroepen goede trouw;

Dat het middel niet kan aangenomen worden;

Over het zesde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 89 en 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen,

doordat het arrest oordeelt dat de belastingvermeerdering wegens ontoereikende voorafbetalingen zoals bepaald door artikel 89 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen opgenomen dient te worden in de berekeningsgrondslag van de belastingverhoging wegens niet-aangifte, onvolledige of onjuiste aangifte zoals bepaald door artikel 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen,

terwijl de belastingvermeerdering wegens ontoereikende voorafbetalingen geen belasting is die verschuldigd is op het niet aangegeven inkomstengedeelte in de zin van artikel 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, zodat

zij niet kon worden opgenomen in de berekeningsgrondslag van de verhoging wegens niet aangifte;

Overwegende dat het middel niet preciseert waarin artikel 97 van de Grondwet is geschonden;

Dat het middel in zoverre niet ontvankelijk is;

Overwegende, voor het overige, dat in het systeem van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen de berekeningsmodaliteiten van de aanslag in de volgende orde voorkomen: 1) toepassing van het tarief (artikelen 77 tot 87), 2) verhoging wegens ontbreken van voorafbetalingen (artikel 89) en 3) belastingverhoging op niet aangegeven inkomsten (artikel 334);

Overwegende dat naar de tekst van artikel 334 van bedoeld wetboek de belastingverhoging slaat op het geheel van de belasting die op de niet aangegeven inkomsten drukt;

Overwegende dat de aldus beoogde belasting is het geheel bedrag dat volgens de tariefregeling op de niet aangegeven inkomsten verschuldigd is, met inbegrip van de verhoging wegens ontbreken van voorafbetalingen;

Overwegende dat uit het arrest blijkt dat eiser geen aangifte deed, zodat de belastingverhoging wegens niet-aangifte op de gehele belasting toepasselijk was en de aldus bedoelde «gehele belasting» derhalve niet alleen de bedragen volgens het gewone tarief, maar ook de verhogingen wegens ontbreken van voorafbetalingen omvatte;

Dat het arrest derhalve de artikelen 89 en 334 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen niet schendt;

Dat het middel niet kan aangenomen worden; (...)

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 4 OKTOBER 1983

Voorzitter: de h. Boon

Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws

Advocaat-generaal: de h. Declercq

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

Verzekering — Motorrijtuigen — Overdracht of buitengebruikstelling van het voertuig — Niet betekend aan verzekeraar — Gevolgen.

Uit de artt. 33 en 34 van het modelcontract vloeit voort dat de verzekeringsovereenkomst, bij gebreke van kennisgeving van de buitengebruikstelling van het voertuig en van zijn vervanging, ipso facto wordt geschorst, hetzij vanaf de dag van de buitengebruikstelling indien het rijtuig niet onmiddellijk wordt vervangen, hetzij na verloop van acht dagen indien het onmiddellijk wordt vervangen, en het opnieuw in werking treden van de overeenkomst vóór het verstrijken van het vijfde jaar van de schorsing afhankelijk is van de voorafgaande kennisgeving door de verzekeringnemer van het in het verkeer brengen van een ander motorrijtuig.

N.V. D. t/ N.V. S.M. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 januari 1983 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

(...)

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek, *doordat* het arrest eiseres solidair met M., beklagde, en K., burgerrechtelijk aansprakelijke partij, veroordeelt tot betaling aan de burgerlijke partijen van de door dezen gevorderde bedragen, ingevolge zijn beslissing dat de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de beklagde, voortvloeiend uit het gebruik van het voertuig Mazda waarmee hij het ongeval veroorzaakte, gedekt was door een verzekeringscontract met eiseres op het ogenblik van het ongeval, op grond van de vaststellingen: dat de beklagde eigenaar was van het voertuig Volvo, waarvoor door zijn moeder een geldig verzekeringscontract met eiseres afgesloten was, dat hij tevens eigenaar was van het voertuig Mazda hetwelk het voertuig Volvo verving, dat het voertuig Volvo buiten gebruik was, en op grond dat: ten deze artikel 33 van de modelpolis van toepassing was, luidende als volgt: «In geval van overdracht van het hierna omschreven motorrijtuig moet de verzekeringnemer daarvan binnen acht dagen mededeling doen aan de maatschappij en, in dit geval blijft de dekking van het contract hem verworven. Is de termijn van acht dagen verstreken, dan blijft de vervallen premie pro rata temporis, als boete, aan de maatschappij verworven of verschuldigd, tot op het ogenblik dat de overdracht haar ter kennis zal zijn gebracht. Behoudens andersluidend beding gaat het contract niet over op de overnemer van het motorrijtuig. Wordt het overgedragen motorrijtuig onmiddellijk door een ander vervangen, dan moet de verzekeringnemer daarvan mededeling doen aan de maatschappij binnen dezelfde termijn van acht dagen die volgt op de overdracht en blijft het contract van kracht aan de voorwaarden van het tarief dat op het ogenblik van de vervanging bij de maatschappij van toepassing is. Wordt het overgedragen rijtuig niet onmiddellijk vervangen, dan wordt het contract geschorst in de voorwaarden bij artikel 34 bepaald»; beklagde, op grond van deze bepaling verzekerd was voor zijn burgerrechtelijke aansprakelijkheid met betrekking tot het voertuig Mazda; immers de buitengebruikstelling van een voertuig gelijkstaat met een «overdracht» in de zin van dit artikel 33; weliswaar niet gepreciseerd en alleszins niet bewezen wordt sedert wanneer de Volvo buiten gebruik was, maar uit de omstandigheden van de zaak af te leiden is dat zulks van lang vóór het ongeval moet zijn geweest; wanneer het derde lid van artikel 33 van de modelpolis bij analogie toegepast wordt op de vervanging van een onbruikbaar geworden voertuig «de termijn van acht dagen die volgt op de overdracht» redelijkerwijze te verstaan is als de termijn van acht dagen volgend op het ogenblik van de vervanging, zoals af te leiden is uit de laatste woorden van het derde lid; deze verbintenis tot mededelen binnen acht dagen immers betrekking heeft op het al dan niet verschuldigd blijven van de premie; dat indien bij buitengebruikstelling — zoals ten deze — geen schorsing gevraagd wordt, zulks voor de verzekeraar geen nadeel doch voordeel oplevert; dat diens belang pas in het gedrang kan komen zodra een ander voertuig in gebruik genomen wordt; aldus gezien, de beklagde op het ogenblik van het schadegeval zich nog in de termijn van acht dagen bevond,

terwijl, de artikelen 33 van de modelpolis, hiervoren ge-

citeerd, en 34 van de modelpolis, waarvan het eerste lid als volgt luidt: «In geval van schorsing van het contract moet de verzekeringnemer, die vóór het verstrijken van het vijfde jaar van de schorsing het hierna omschreven motorrijtuig of enig ander motorrijtuig in het verkeer brengt, daarvan mededeling doen aan de maatschappij en wordt het contract opnieuw in werking gesteld», noodzakelijkerwijze impliceren dat, bij gebreke van aangifte van de overdracht aan de verzekeraar binnen acht dagen na de overdracht zo het overgedragen voertuig niet onmiddellijk vervangen wordt, het verzekeringscontract onmiddellijk geschorst wordt, dit wil zeggen op het ogenblik van de overdracht of, zoals ten deze, van de buitengebruikstelling van het verzekerde voertuig, en het voertuig dat het overgedragen voertuig later vervangt, slechts zal zijn verzekerd nadat de verzekeringnemer de verzekeraar daarvan overeenkomstig artikel 34, lid 1, van de modelpolis op de hoogte zal hebben gebracht; het arrest impliciet doch zeker vaststelt dat het voertuig Volvo niet onmiddellijk vervangen werd door het voertuig Mazda, en diensgevolge niet wettig vermag te beslissen dat beklagde op het ogenblik van het ongeval verzekerd was voor zijn voertuig Mazda uit hoofde van het voor zijn vorig voertuig Volvo afgesloten verzekeringscontract; deze beslissing impliceert dat uit de samenlezing van de artikelen 33 en 34 van de modelpolis volgt dat wanneer de vervanging van een voertuig volgt op de buitengebruikstelling ervan en dus niet onmiddellijk gebeurt, de verzekerde over een termijn beschikt van acht dagen vanaf de vervanging om deze buitengebruikstelling en vervanging aan de verzekeraar mede te delen, in afwachting waarvan het verzekeringscontract blijft bestaan, wat een met de bewoordingen van die artikelen van de modelpolis volstrekt onverenigbare interpretatie is, zodat de bewijskracht van de modelpolis wordt miskend (schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek), althans de verbindende kracht die overeenkomsten tussen partijen hebben wordt miskend (schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek):

Overwegende dat het arrest, zonder op dat punt te worden aangevochten, oordeelt dat het in artikel 33 van het modelcontract bepaalde ook toepasselijk is wanneer het verzekerde motorrijtuig buiten gebruik wordt gesteld;

Overwegende dat uit de in het middel geciteerde bepalingen van artikel 33 juncto artikel 34 van het modelcontract voortvloeit dat de verzekeringsovereenkomst, bij gebreke van kennisgeving van de buitengebruikstelling van het voertuig en van zijn vervanging, ipso facto wordt geschorst, hetzij vanaf de dag van de buitengebruikstelling indien het rijtuig niet onmiddellijk wordt vervangen, hetzij na verloop van acht dagen indien het onmiddellijk wordt vervangen, en dat het opnieuw in werking treden van de overeenkomst vóór het verstrijken van het vijfde jaar van de schorsing afhankelijk is van de voorafgaande kennisgeving door de verzekeringnemer van het in het verkeer brengen van een ander motorrijtuig;

Overwegende dat het arrest, op grond van de in het middel weergegeven consideransen, beslist dat de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van het autovoertuig Mazda, dat een «niet lang vóór het ongeval» van 20 juni 1978 buiten gebruik zijnde Volvo verving, gedekt was door een verzekering conform de wet van 1 juli 1956;

Dat uit die consideransen blijkt dat het arrest hierop steunt: dat de bepalingen van artikel 33 juncto artikel 34 van het modelcontract inhouden dat de verzekeringsovereenkomst, bij buitengebruikstelling van een rijtuig zonder onmiddellijke vervanging, niet ipso facto geschorst is en dat in een dergelijk geval de schorsing pas optreedt indien de verzekeringnemer binnen acht dagen van de werkelijke datum van vervanging daarvan geen mededeling doet aan de assuradeur;

Dat het arrest zodoende aan de bedoelde contractsbepalingen een zin en draagwijdte geeft die onverenigbaar zijn met de inhoud ervan;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

(...)

HOF VAN ASSISEN TE BRABANT

9 JANUARI 1984

Voorzitter: de h. Durant

Assessoren: mevr. Norman en de h. Van Herck

Openbaar ministerie: de h. Moens

Advocaten: mrs. Gooris en Van der Elst

1. Hof van assisen — Betwisting over toelaatbaarheid van de publieke vordering — Beslissing — 2. Misdrijf — Territorialiteit — Vrijspraak door buitenlandse rechtbank — Verzwarende omstandigheid.

1. De beschuldigde kan de toelaatbaarheid van de publieke vordering voor het eerst voor het hof van assisen betwisten. Het hof dient hierover te beslissen zonder tussenkomst van de gezworenen.

2. Wanneer een buitenlandse rechterlijke uitspraak verzwarende omstandigheden, waarover ze diende te oordelen, niet heeft aangenomen, dient de uitspraak te worden beschouwd als een «vrijspraak» voor de bedoelde verzwarende omstandigheden in de zin van art. 13 van de voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering.

Van der G.

Overwegende dat de beschuldigde, luidens het arrest van verwijzing en de akte van beschuldiging, ervan beschuldigd wordt, op 5 november 1978, te Luxemburg (Groothertogdom Luxemburg), als dader of mededader, een diefstal met geweld of bedreiging gepleegd te hebben, met de omstandigheid dat 1) de diefstal werd gepleegd door middel van braak, inklimming of valse sleutels; 2) de diefstal werd gepleegd door twee of meer personen; 3) wapens of op wapens gelijkende voorwerpen werden gebruikt of getoond; 4) de schuldige, om de diefstal te vergemakkelijken of zijn vlucht te verzekeren, gebruik gemaakt heeft van een gestolen voertuig; 5) het geweld of de bedreiging hetzij een ongeneeslijk lijkende ziekte hetzij een blijvende fysieke of psychische ongeschiktheid, hetzij het volledig verlies van het gebruik van een orgaan, hetzij een zware verminking ten gevolge heeft, en dit voor K. en B.;

dat de verdediging bij conclusie opwerpt dat de verzwarende omstandigheden, hierboven vermeld onder de nummers 3, 4 en ten dele nummer 5, niet toelaatbaar, «althans niet ontvankelijk» zijn;

Ten aanzien van de feiten

1. Overwegende dat vaststaat, en trouwens niet betwist wordt, dat de beschuldigde, die van Belgische nationaliteit is, voor het feit van de telastlegging, te weten een misdrijf dat buiten het grondgebied van het Rijk gepleegd werd tegen een vreemdeling, reeds in het buitenland is veroordeeld, namelijk tot zestien jaar dwangarbeid bij arrest van 11 november 1980 van het Hof van Assisen te Luxemburg;

2. dat luidens dit arrest vier vragen aan bedoeld hof werden gesteld:

— een eerste vraag, waarin de feiten omschreven werden als een diefstal met geweld of bedreiging in een bewoond huis of de aanhorigheden ervan, met braak, door twee of meer personen, terwijl wapens werden gebruikt of getoond en het geweld of de bedreiging aan K. en D. een blijvende arbeidsongeschiktheid ten gevolge had;

— een tweede, subsidiaire vraag, waarin dezelfde feiten omschreven werden als een diefstal met geweld of bedreiging in een bewoond huis of de aanhorigheden ervan, met braak, door twee of meer personen, en terwijl wapens werden gebruikt of getoond;

— een derde, eveneens subsidiaire vraag, waarin dezelfde feiten omschreven werden als een diefstal met geweld of bedreiging en dit geweld of bedreiging voor K. en B. een blijvende arbeidsongeschiktheid ten gevolge had;

— een vierde vraag, die hier niet ter zake dienend is;

3. Dat het Luxemburgs Hof deze samengestelde vragen als volgt beantwoordde:

— de eerste vraag: «Neen, de beschuldigde is niet schuldig»;

— de tweede vraag: «Neen, de beschuldigde is niet schuldig»;

— de derde vraag: «Ja, de beschuldigde is schuldig. Hij heeft op 5 november 1978, omstreeks 16.45 uur, te Luxemburg, het feit waarvan sprake gepleegd als dader, door rechtstreeks te hebben meegewerkt aan de uitvoering van de misdaad, met de omstandigheid dat de diefstal werd gepleegd met bedreiging en geweld en met, voor K., een blijvende persoonlijke arbeidsongeschiktheid tot gevolg»;

4. dat de beschuldigde derhalve veroordeeld werd uit hoofde van «diefstal gepleegd met bedreigingen en geweld, dit laatste een persoonlijke arbeidsongeschiktheid tot gevolg hebbende»;

5. dat dit arrest, naar Luxemburgs recht, kracht van gewijsde heeft;

6. dat betrokkene op 13 juni 1982 uit de Luxemburgse strafinstelling ontsnapte; dat hij er gedetineerd was sedert 30 november 1978; dat het voormeld arrest van 11 november 1980 dus slechts ten dele uitgevoerd werd;

Ten aanzien van de bevoegdheid van dit hof van assisen

Overwegende dat geen cassatieberoep ingesteld werd binnen de wettelijke termijnen gesteld bij de artikelen 296 en 416 van het Wetboek van Strafvordering;

dat volledigheidshalve dan ook vastgesteld kan worden dat de bevoegdheid van dit hof niet meer betwist kan worden;

dat het door de verdediging opgeworpen probleem echter de strafbaarheid in België betreft van een in het buitenland gepleegd misdrijf;

dat dit probleem afzonderlijk ter sprake dient te komen en in principe vooraleer de bevoegdheid onderzocht wordt ;

dat de bijzondere regeling die voor bevoegdheidsconflicten m.b.t. het hof van assisen bestaat, niet verhindert dat een beschuldigde de toelaatbaarheid van de publieke vordering voor het eerst voor dit rechtscollege betwist ;

dat de gestelde rechtsvraag dan ook door het hof beslecht dient te worden, en dit zonder de tussenkomst van de gezworenen (Cass., 19 januari 1970, *Pas.*, 1970, I, 420) ;

Ten gronde

Overwegende dat de verdediging stelt : (...) dat de beschuldigde in het buitenland is «vrijgesproken» voor de verzwarende omstandigheid dat de bedreiging en geweld voor B. blijvende persoonlijke arbeidsongeschiktheid ten gevolge had, alsook voor de verzwarende omstandigheid dat wapens werden gebruikt of getoond (artikel 13 V.T. strafvordering) ;

Overwegende dat, zoals gezegd, de toelaatbaarheid van de openbare vordering onderzocht dient te worden en de weerslag ervan op de omschrijving van het ten laste gelegd misdrijf ;

dat het ten laste gelegde misdrijf, in principe, het feit is zoals het is omschreven in het arrest van verwijzing ; dat volgens artikel 337 van het Wetboek van Strafvordering de aan de jury te stellen vragen weliswaar uit de akte van beschuldiging volgen, doch dat deze laatste geen ander feit mag bevatten dan wat in het arrest van verwijzing is vermeld (artt. 241 en 271 Wetboek van Strafvordering) ;

dat het gestelde principe het hof van assisen echter niet belet, zelfs van ambtswege, de toelaatbaarheid van de openbare vordering of van een deel ervan, te beoordelen ;

dat deze toelaatbaarheid ten deze meer in het bijzonder bepaald wordt door de principes omschreven in de artikelen 7, 12, 13 en 14 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering ;

dat beschuldigde bij conclusie ten onrechte verwijst naar artikel 8 van voornoemde wet, aangezien deze bepaling opgeheven werd bij artikel 2 van de wet van 16 maart 1964 ;

Overwegende dat bij de toetsing van de litigieuze verzwarende omstandigheden aan de ter zake geldende wetsbepalingen, allereerst vaststaat dat, overeenkomstig voornoemd artikel 14, de verdachte vervolgd en gevonist wordt volgens de bepalingen van de Belgische wetten ;

dat verder het volgende opgemerkt moet worden :

(...)

Overwegende dat volgens artikel 13 voorlopige titel strafvordering, de vervolging in België o.a. niet kan geschieden wanneer de verdachte, wegens hetzelfde misdrijf gevonist in een vreemd land, vrijgesproken is ;

dat beschuldigde bij conclusie stelt dat van dit beginsel eveneens toepassing gemaakt moet worden «wanneer (een gedeelte van) een verzwarende omstandigheid niet is aangenomen in het buitenland» ; dat het woord «vrijspraak» volgens hem breed geïnterpreteerd moet worden ;

Overwegende dat uit het aangehaalde arrest van het Hof van Assisen van Luxemburg, meer bepaald uit de gezamenlijke lectuur van de vragen nummers 1 en 2 blijkt dat betrokkene niet schuldig werd bevonden aan de verzwarende omstandigheden dat het basismisdrijf werd gepleegd

- in een bewoond huis of in de aanhorigheden ervan ;
- met braak ;
- door twee of meer personen ;

— en terwijl wapens werden gebruikt of getoond ;

dat de naam van B. anderzijds ook niet vermeld werd in de verzwarende omstandigheid die in Luxemburg uiteindelijk in aanmerking werd genomen ;

Overwegende dat, mede gelet op :

a) de rechtvaardigheids- en billijkheidsmotieven die de wetgever leidden bij het tot stand komen van het besproken artikel 13 (zie Beltjens, *Droit criminel belge*, I, 112, nr. 11),

b) het recht op een «eerlijke» behandeling als bepaald in artikel 6 van het Europees Verdrag over de Rechten van de Mens,

het in de gegeven concrete omstandigheden van de zaak aangewezen is de beschuldigde in België te vervolgen, rekening houdend met een zeker negatief gezag dat aan vreemde rechterlijke uitspraken als deze, gegeven kan worden ;

Overwegende dat de in casu genomen buitenlandse rechterlijke uitspraak ertoe leidt de niet-aangenomen verzwarende omstandigheden te beschouwen als een «vrijspraak» in de zin van artikel 13 voorlopige titel strafvordering ;

dat een dergelijke ruimere interpretatie van het begrip «vrijspraak» overeenstemt met de visie van R. Legros in zijn artikel «Des effets internationaux des jugements répressifs dans les Communautés Européennes» (*R.D.P.*, 1960-61, 800, nr. 10), waarbij deze gezagvolle auteur een buitenvervolgstelling gelijkstelt met een vrijspraak ;

Overwegende dat de vervolgingen, gelet op het voorgaande, dus niet toelaatbaar zijn wat de verzwarende omstandigheden hierboven vermeld sub nummers 1, 2, 3 en 4 betreft ;

dat het Hof van Assisen van Luxemburg immers «neen, de beschuldigde is niet schuldig», antwoordde op een vraag waarin o.a. de verzwarende omstandigheden vermeld onder de nummers 1, 2 en 3 voorkwamen ;

dat de vierde verzwarende omstandigheid, als dusdanig, niet is gekend in het Luxemburgs recht ; dat het vereiste van dubbele incriminatie in de beide wetgevingen weliswaar in concreto onderzocht moet worden ;

dat nu er zich ter zake problemen voordoen in verband met de strafbaarheid van de in België door Belgen gepleegde diefstal van het voertuig Wartburg door de Luxemburgse hoven en rechtbanken, ook deze vierde verzwarende omstandigheid niet te behouden is ;

dat de beschuldigde zich derhalve zal te verdedigen hebben op de telastlegging zoals zij in het dispositief van dit arrest is aangegeven ;

dat het aldus omschreven misdrijf zowel in het Groothertogdom Luxemburg als hier te lande strafbaar is gesteld ;

(...)

NOOT—De buitenlandse vrijspraak voor de Belgische strafrechter

1. In de regel kan in België geen vervolging meer plaatsvinden wanneer de verdachte wegens hetzelfde feit eerder in een vreemd land gevonist en vrijgesproken is, of na te zijn veroordeeld zijn straf heeft ondergaan, de verjaring van zijn straf is ingetreden of hem gratie is verleend (art. 13, 1e lid, voorafgaande titel Sv.).

2. Met deze regeling had de negentiende-eeuwse wetgever geenszins de bedoeling enig gezag van gewijsde toe te kennen aan buitenlandse strafvonnissen.

In de bovengenoemde beperkte gevallen werd alleen wegens redenen van billijkheid een uitzondering gemaakt op het eng nationaal toegepaste strafrecht. De uitzonderingen dienen dan ook strikt te worden geïnterpreteerd (zie parlementaire voorbereiding van de wet van 17 april 1878 in G. Beltjens, *Code d'instruction criminelle belge*, I, p. 112, nr. 11; zie ook B. Jofe, «De l'application par le juge d'un état des lois pénales étrangères», in *Actes du deuxième congrès international de droit pénal* (1930), p. 191-192; F. Thomas, *De Europese rechtshulpverdragen in strafzaken*, p. 233, nrs. 242-243, en p. 343, nr. 379).

3. Aldus dient te worden aangenomen dat de uitzondering enkel geldt wanneer het misdrijf buiten het grondgebied van het Koninkrijk is gepleegd, ook al is dit niet uitdrukkelijk in de wettekst gezegd (Cass., 16 december 1919, *Pas.*, 1920, I, 10; Cass., 15 december 1952, *Pas.*, 1953, I, 262; Cass., 20 januari 1961, *Pas.*, 1961, I, 664; Antwerpen, 24 juni 1982, *R.W.*, 1982-83, 1811, noot A. Vandeplas).

De Belgische wetgever heeft immers nooit aanvaard dat een in het buitenland gewezen beslissing de strafvervolgung wegens in België gepleegde misdrijven zou kunnen doorkruisen (J. Colaes en L. Van Dorpe, «Geografische beperkingen aan de gelding van de strafwet», *Ius*, 1979, 16-17; J. Nypels en J. Servais, *Code pénal belge interprété*, 3e druk, I, p. 55-56, nr. 5; M. Theys, «De l'exercice de l'action publique à raison des délits commis hors du territoire du royaume», in *Nov., Procédure pénale*, I, 1, p. 230, nr. 72; A. Vandeplas, «Betreffende veroordelingen in het buitenland», *R.W.*, 1982-83, 1812-1813; anders: J.J. Haus, *Principes généraux du droit pénal belge*, I, p. 141-142, nr. 203).

4. Verder vereist art. 13, 1e lid, voorafgaande titel Sv. dat de zaak tevens in het vreemde land volledig is afgedaan.

De beklaagde zal dus alleen de vreemde uitspraak kunnen inroepen wanneer hij volledig is vrijgesproken of wanneer zijn gehele straf is uitgeboet of weggefallen (Thonissen, *Travaux préparatoires du code de procédure pénale*, 2e druk, I, p. 23-24).

Terecht merkt Haus op dat de beklaagde moet worden geacht zijn straf volledig in het buitenland te hebben ondergaan, ook al is hij door die buitenlandse overheid vervroegd of voorwaardelijk in vrijheid gesteld (J.J. Haus, *o.c.*, p. 171, voetnoot 26).

5. Wanneer de in het buitenland veroordeelde verdachte echter ontsnapt alvorens zijn straf volledig te hebben uitgeboet, dan moet in België het buitenlands vonnis of arrest voor hem als niet bestaande worden beschouwd. De ontsnapte kan de vreemde uitspraak in België noch geheel noch ten dele inroepen, noch enige voor- of nadelen eruit putten.

Deze opvatting werd herhaaldelijk en uitdrukkelijk vastgesteld in de parlementaire voorbereiding van de wet van 17 april 1878 (zie G. Beltjens, *o.c.*, p. 109-112) en ook Haus sluit zich erbij aan (J.J. Haus, *o.c.*, p. 160, nr. 228).

In zulk geval wordt wel de eerder in den vreemde ondergane hechtenis toegerekend op de duur van de later door de Belgische rechtbanken opgelegde vrijheidstraffen (art. 13, 2e lid, voorafgaande titel Sv.).

De door het hof van assisen ten deze ingenomen stelling gaat ongetwijfeld in tegen de oorspronkelijke bedoelingen van de wetgever ter zake.

Patrick ARNOU

ARBEIDSHOF TE GENT AFDELING BRUGGE

6e KAMER — 24 MEI 1984

Voorzitter : de h. Verhofstadt

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Wayaert en Van Hulle

Advocaat-generaal : de h. Verheughe

Advocaat : mr. Vanparys

1. Arbeidsovereenkomst — Werklieden — Schorsing — Onwerkbaar weer — Duur — Toetsing door de werkloosheidsinspecteur — 2. Werkloosheid — Recht op uitkeringen — Gedeeltelijke werkloosheid — Onwerkbaar weer — Duur — Bevoegdheid van de werkloosheidsinspecteur.

De werkloosheidsinspecteur is bevoegd om te beslissen hoe lang de periode van onwerkbaar weer heeft geduurd, die oorzaak was van tijdelijke werkloosheid en als dusdanig in beginsel recht geeft op werkloosheidsuitkeringen.

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening t/ D.

Voorwerp van de betwisting

Bij beslissing van 14 mei 1982 heeft de gewestelijke werkloosheidsinspecteur van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening te Oostende geïntimeerde uitgesloten van het recht op werkloosheidsuitkeringen vanaf 27 april tot en met 3 mei 1981 en vanaf 25 mei tot en met 30 juni 1981. Tevens worden de werkloosheidsuitkeringen teruggevorderd die geïntimeerde onrechtmatig heeft genoten vanaf 27 april tot en met 3 mei 1981 en vanaf 25 mei 1981 tot en met 30 juni 1981 (toepassing van de artikelen 126, eerste lid, 1°, 172, 173, 174, eerste lid, 175, 176, 2° en 210, eerste lid, eerste zin, van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende de arbeidsvoorziening en de werkloosheid, alsmede artikel 50 van de wet van 3 juni 1978 op de arbeidsovereenkomsten).

De beslissing steunt op de volgende overwegingen : geïntimeerde was voortdurend werkloos gesteld wegens slecht weder vanaf 27 april tot en met 30 juni 1981. Uit een onderzoek blijkt echter dat er in de streek waar de bouwplaats gelegen was geen sprake was van een onafgebroken periode van slecht weder in april, mei en juni 1981, zodat het contract door de werkgever wederrechtelijk geschorst was en geïntimeerde bijgevolg gedeeltelijk werkloos was gesteld wegens economische redenen, zonder dat de wettelijke voorschriften desaangaande in acht waren genomen. Derhalve heeft hij recht op het loon voor de eerste zeven dagen van de werkloosheid, ten laste van de werkgever, namelijk voor de periode van 27 april 1981 tot en met 3 mei 1981; bovendien dient de werkgever het loon te betalen voor de periode van 25 mei tot en met 30 juni 1981 wegens overschrijding van de maximumduur van de schorsing van het arbeidscontract, die slechts vier weken mocht bedragen. Er was dus geen recht op werkloosheidsuitkeringen voor die periodes, en dus uitsluiting voor de periodes van 27 april tot en met 3 mei 1981 en vanaf 25 mei tot en met 30 juni 1981, met terugvordering van de onrechtmatig genoten uitkeringen.

(...)

Beoordeling

Allereerst dient te worden gezegd dat de inspecteur, in het kader van de werkloosheidsreglementering, ongetwijfeld het recht heeft het einde van een werkloosheidsperiode te bepalen, uitgaande van objectieve gegevens.

Bovendien valt uit artikel 50 van de wet van 3 juli 1978 niet af te leiden dat alleen de werkgever oordeelt over het weder dat werken onmogelijk maakt, aangezien dit artikel handelt over «slecht weder dat het werken onmogelijk maakt». Dit wijst op een aantal objectieve criteria die niet alleen door de werkgever maar ook door derden kunnen worden getoetst.

In dit verband volstaat het vast te stellen dat, nu de werkgever het oorspronkelijk had over ontoegankelijk terrein wegens weersomstandigheden, dit in de periode van april tot juni praktisch uitgesloten is, zeker gedurende negen achtereenvolgende weken. Zelfs de onmogelijkheid om aan een dak te werken gedurende een zo lange periode in de bedoelde tijdsspanne, kan niet met de werkelijkheid overeenstemmen.

Met appellant kan ter zake ook worden gesteld dat, indien er om een dak af te nemen een absolute zekerheid zou moeten bestaan dat er geen neerslag valt, zulks in onze streken niet te verwezenlijken is. Voor die werken zou het in onze streken altijd «onwerkbaar weer» zijn.

Men moet dan ook aannemen dat het eerder schaarse werk de economische oorzaak was van de werkloosheid, zodat de inspecteur terecht zijn beslissing van 14 mei 1982 nam.

NOOT—In dezelfde zin: Arbh. Brussel, 18 oktober 1979, A.C. t/ R.V.A. (niet gepubliceerd).

ARBEIDSRECHTBANK TE ANTWERPEN

5e KAMER — 21 SEPTEMBER 1981

Voorzitter : mevr. Schulze

Rechters in sociale zaken : de hh. Waegemans en De Vos
Substituut-arbeidsauditeur : de h. Girardin

Advocaten : mrs. Maergits loco Dijk en Michielsens

Sociale zekerheid werknemers — Bijdragen — Berekening — Vakantiegeld.

Sociale zekerheidsbijdragen zijn slechts verschuldigd op het gedeelte van het vakantiegeld dat overeenstemt met het normaal loon voor werkelijk genoten vakantiedagen.

R.M.Z. t/P.V.B.A. R.

Aangezien het gevorderde bedrag van 23.923 fr. samengesteld is uit : a) (...) b) 10.116 fr. bijdragen, 1011 fr. bijslagen en 337 fr. interest, door eiseres gevorderd op het enkel vakantiegeld betaald door verweerster eind 1979 aan haar bediende V., die wegens ziekte in dat jaar geen vakantie had genomen ;

(...)

Overwegende dat verweerster het verschuldigd zijn van de bijdragen onder b) betwist ;

Overwegende dat verweerster stelt dat SZ-bijdragen alleen verschuldigd zijn in de gevallen en onder de voorwaarden die de wetgever uitdrukkelijk heeft bepaald ;

Overwegende dat krachtens art. 14 van de wet van 27 juni 1969 betreffende de sociale zekerheid, de bijdragen slechts verschuldigd zijn op het loon in de zin daaraan gegeven door art. 2 van de wet van 12 april 1965 op de bescherming van het loon ; dat door die wet het vakantiegeld uitdrukkelijk uitgesloten is uit het begrip loon en bijgevolg in principe niet onderworpen is aan SZ-bijdragen ;

Overwegende dat art. 19, 1°, van het K.B. van 28 november 1969 — het gedeelte van het vakantiegeld dat overeenstemt met het normaal loon voor de vakantiedagen — als loon beschouwt, zodat het onder de toepassing van de SZ-bijdragen valt ; dat deze uitzondering uiteraard slechts van strikte en beperkte toepassing is ;

Overwegende dat de uitzondering werkelijk genoten en beloonde vakantiedagen betreft en dat ze slechts kan gelden in geval van werkelijk genoten en beloonde vakantiedagen in de zin van de wetgeving op de jaarlijkse vakantie ;

Overwegende dat art. 68 van het K.B. van 30 maart 1967 betreffende de jaarlijkse vakantie uitdrukkelijk bepaalt dat dagen van arbeidsonderbreking wegens ziekte of ongeval niet als jaarlijkse vakantiedagen mogen worden aangerekend tenzij de ziekte of het ongeval zich voordoet tijdens de vakantie ;

Dat *in casu* de werknemer V. in 1979 wegens ziekte geen vakantie heeft genomen ; dat hij het vakantiegeld heeft ontvangen samen met de laatste betaling van dat jaar, overeenkomstig art. 67 van het K.B. van 30 maart 1967 ; dat dit vakantiegeld echter onmogelijk kan worden beschouwd als «normaal loon voor de vakantiedagen» omdat er in feite geen vakantiedagen werden genomen ;

Overwegende dat dus geen SZ-bijdragen kunnen worden gevorderd en de vordering derhalve ongegrond is ;

(...)

NOOT—Bovenstaand vonnis is bevestigd bij arrest van het Arbeidshof te Antwerpen van 28 maart 1984.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 25 mei 1983

Huwelijk — Dringende voorlopige maatregelen — Art. 223 B.W. — Latere indiening van een verzoekschrift tot echtscheiding — Uitvoerbaarheid van de door de vrederechter bevolen maatregelen — Verlating van familie — Bestanddelen van het misdrijf.

Het bestreden arrest (Hof Bergen, 4 maart 1983) wordt om de volgende redenen vernietigd :

«Overwegende dat overeenkomstig artikel 221, zesde lid, van het Burgerlijk Wetboek de door de vrederechter krachtens dit artikel gegeven machtiging uitvoerbaar blijft tot aan de beslissing van de rechtbank of van de voorzitter van de rechtbank in kort geding, wanneer een verzoekschrift tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed wordt ingediend ;

«Dat die regel eveneens van toepassing is op de beslissingen die de vrederechter neemt op grond van de hem door artikel 223 van genoemd wetboek toegekende bevoegdheid, op voorwaarde evenwel dat de door de vrederechter bevolen maatregelen niet vervallen zijn door het verstrijken van de door hem vastgestelde duur;

«Overwegende dat het arrest, na erop te hebben gewezen dat de beschikking in kort geding op 30 april 1982 was gewezen, niet wettig kon beslissen dat 'het in de dagvaarding vermelde vonnis van de vrederechter geen uitwerking meer heeft' na 23 september 1981, dag waarop verweerder gedagvaard werd voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg en dat om die reden de 'ten laste gelegde feiten die zijn gepleegd binnen de periode van 31 december 1981 tot 16 juli 1982' niet bewezen zijn;

«Dat het middel gegrond is.»

(Voorzitter: de h. Screvens — Raadsheer-rapporteur: de h. Poupart — Advocaat-generaal: mevr. Liekendaal — in de zaak. R.)

NOOT—*Betreffende verlating van familie*

1. Dat de uitkeringen tot onderhoud bij wijze van dringende voorlopige maatregel bevolen door de vrederechter op grond van art. 223 B.W. uitkeringen tot onderhoud zijn in de zin van art. 391bis Sw. is reeds eerder beslist (Cass., 14 juni 1949, *Pas.*, 1949, I, 433; Cass., 1 maart 1965, *R.W.*, 1965-66, 1754; Cass., 4 september 1967, *Pas.*, 1968, I, 1; Cass., 18 september 1967, *Pas.*, 1968, I, 75; J.M. Michiels, *De verlating van familie in Belgisch en Frans recht*, pp. 111-114; M.M. De Loof, noot bij Corr. Antwerpen, 7 november 1950, *J.T.*, 1951, 138; L. Dupont, *Verlating van familie*, p. 27, nr. 55, A.P.R.).

2. Om alle betwistingen te vermijden bepaalt art. 221 B.W. uitdrukkelijk dat de machtiging om, met uitsluiting van de andere echtgenoot, diens inkomsten of de inkomsten uit de goederen die hij krachtens het huwelijksvermogensstelsel beheert alsook alle andere hem door derden verschuldigde geldsommen te ontvangen, uitvoerbaar blijft tot aan de beslissing van de rechtbank of van de voorzitter van de rechtbank in kort geding, wanneer een verzoekschrift tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed wordt ingediend.

Het is ook logisch dat dezelfde regel wordt toegepast op de beslissingen van de vrederechter op grond van artikel 223 B.W., hoewel de parlementaire voorbereiding van de wet van 14 juli 1976 hiervan geen gewag maakt.

A. Vandeplass

Hof van Cassatie (2e Kamer), 14 september 1983

Burgerlijke rechtspleging — Uitlegging en verbetering van een vonnis — Misrekening.

«Overwegende dat de politierechtbank bij vonnis van 25 februari 1982, enerzijds, de door eiser geleden schade had geraamd op het bedrag van 6.916.682 frank na aftrek van de reeds ontvangen provisionele vergoedingen van 2.200.000 frank en, anderzijds, had vastgesteld dat eiser slechts een bedrag van 5.235.297 frank had gevorderd zodat hij verweerder slechts had veroordeeld tot dit bedrag na

aftrek van die provisionele vergoedingen, dat is tot het bedrag van 3.035.297 frank verhoogd met de compensatoire en de gerechtelijke interesten, de kosten en de uitgaven;

«Dat de politierechtbank die uitspraak deed over de door eiser ingestelde vordering tot verbetering van die beslissing, bij vonnis van 14 oktober 1982 overwoog dat in haar vroegere beslissing 'Een rekenfout geslopen was ten gevolge van een vergetelheid... betreffende het bedrag van de compensatoire interesten (die aan de hoofdsom hadden moeten worden toegevoegd, wilde men kunnen nagaan of de rechtbank de vaststelling van de schade op 6.916.682 frank een hoger dan het gevorderd bedrag toekende)' en bijgevolg verweerder heeft veroordeeld om aan eiser het aanvullend bedrag van 1.681.385 frank te betalen;

«Dat de correctionele rechtbank, op het hoger beroep van verweerder tegen dat vonnis, die vordering tot verbetering bij de bestreden beslissing heeft afgewezen op grond dat de door de eerste rechter vastgestelde vergetelheid niet voortvloeide uit een misrekening, 'doch uit de miskenning van een gedeelte van de akte waarbij de burgerlijke partij haar vordering had ingesteld', en dat de politierechtbank door die vordering tot verbetering toe te wijzen, het gezag van het rechterlijk gewijsde had miskend van het beschikende gedeelte van het vonnis van 25 februari 1982 alsook van de dragende gronden van die beslissing;

«Overwegende dat de correctionele rechtbank door die consideransen haar beslissing naar recht verantwoordt; dat de misrekening krachtens artikel 794 van het Gerechtelijk Wetboek een grond oplevert tot verbetering van een rechterlijke beslissing, wanneer ze betrekking heeft op een rekenkundige bewerking en blijkt uit de intrinsieke gegevens van de beslissing.»

(Voorzitter: de h. Screvens — Raadsheer-rapporteur: de h. Sace — Advocaat-generaal: de h. Piret — Advocaat: mr. Bayart — in de zaak. R. t/ A.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 29 september 1983

Handelshuur — Weigering van hernieuwing — Op grond van art. 16, IV, Handelshuurwet — Verhuring aan andere huurder — Geen verplichting diens aanbod aan de eerste huurder ter kennis te brengen.

Eiseres, een brouwerij, die met verweerder een handelshuurovereenkomst had gesloten, dagvaardde verweerder tot ontbinding van de overeenkomst, betaling van schadevergoeding en terugbetaling van huur. Aan de vorige overeenkomst, die met een derde was gesloten, was door verweerder een einde gemaakt met een beroep op art. 16, IV, van de Handelshuurwet.

Het bestreden vonnis (Rb. Luik, 17 februari 1981) ontleedt eiseres de rechtsingang op grond: dat de partijen samen het schijnbaar wettelijk, maar van zijn doel afgewend, middel van art. 16, IV, hebben gebruikt om aan de vorige huurder hernieuwing te weigeren met de bedoeling zich aan de voor hen geldende bepalingen van de artt. 13, 16, I, 5°, 21 e.v. te onttrekken en aldus inbreuk te maken op het recht van de vorige huurder om kennis te krijgen van het aanbod of het plan van eiseres en verweerder en om bij voorkeur hernieuwing van zijn overeenkomst te verkrijgen, onder de enige voorwaarde een gelijk aanbod te doen,

zonder een nieuw aanbod te moeten vrezen; dat die handelwijze van de partijen, nl. het gebruik van een wettelijk middel, ten deze art. 16, IV, om een onrechtmatig resultaat te verkrijgen (schending van het voorkeurrecht van de huurder), een wetsonduiking is met als sanctie, t.a.v. de onschuldige derden, dat de bedrieglijke overeenkomsten niet kunnen worden tegengeworpen en, tussen partijen, dat zij zich voor de rechter niet op hun eigen schanddaad kunnen beroepen. Het vonnis wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het bestreden vonnis vaststelt dat verweerder, op basis van artikel 16, IV, van de wet van 30 april 1951, de hernieuwing van de met een derde gesloten handelshuurovereenkomst heeft geweigerd en met eiseres een nieuwe huurovereenkomst heeft aangegaan;

«Overwegende dat het bij die bepaling aan de verhuurder toegekende recht om zonder reden de hernieuwing van de huur te weigeren niet gepaard gaat met enige voorwaarde of enige verplichting jegens de huurder, tenzij de verplichting om de maximumvergoeding wegens uitzetting te betalen, eventueel verhoogd met een bedrag om de veroorzaakte schade geheel te vergoeden;

«Overwegende dat uit de artikelen 16, I, 5°, en 21 van die wet volgt dat de verplichting van de verhuurder om het aanbod van een derde ter kennis te brengen van de huurder evenals het voorkeurrecht van de huurder slechts bestaan voor zover de verhuurder zich op het aanbod van de derde heeft beroepen;

«Dat daaruit volgt dat de verhuurder die gebruik maakt van het in artikel 16, IV, bedoelde recht zonder zich te beroepen op het eventuele aanbod van een derde, niet verplicht is om dat aanbod ter kennis te brengen van de huurder; dat in dit geval het recht van voorkeur van de huurder niet kan worden uitgeoefend;

«Overwegende dat het bestreden vonnis door, op grond dat het recht van voorkeur van de huurder bij een huuraanbod door een derde een zuiver recht is, te beslissen dat de huurder recht had om kennis te krijgen van het aanbod of van het plan van de gedingvoerende partijen, dat zij het schijnbaar wettelijk, doch van zijn doel afgewend, middel van voormeld artikel 16, IV, hebben gebruikt om zich aan de voor hen geldende wettelijke bepalingen te onttrekken en dat eiseres derhalve een wetsonduiking heeft begaan die haar de rechtsingang moet doen ontzeggen, de in het middel aangewezen artikelen van de wet van 30 april 1951 schendt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Mahillon — Advocaat-generaal: de h. Velu — Advocaten: mrs. Van Ryn en Ansisaux — In de zaak: N.V. B. t/ D.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 29 september 1983

Burgerlijke rechtspleging — Kort geding — Uitspraak bij voorraad — Stedebouw — Schijnbaar vervallen bouwvergunning — Bevel tot stopzetting van het werk.

Het tegen het bestreden arrest (Hof Brussel, 6 november 1981) door eiseres voorgedragen middel, waarbij schending van de artt. 584, 780, 1039 Ger. W. en 48 en 52 Stedebouwwet wordt aangevoerd, wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat het voorschrift van artikel 1039 van het Gerechtelijk Wetboek dat de beschikkingen in kort geding geen nadeel mogen toebrengen aan de zaak zelf, niet verbiedt maatregelen tot bewaring van recht te bevelen, indien het bestaan van een recht voldoende waarschijnlijk is om het nemen van een beslissing te verantwoorden;

«Overwegende dat het arrest, zowel met verwijzing naar de beroepen beschikking als in zijn eigen motivering, er met name op wijst dat de gemachtigde ambtenaar bedoeld in artikel 48 van de wet van 29 maart 1962 op 14 juni 1979 aan eiseres een vergunning had afgegeven om te bouwen op een grond die paalt aan de grond van de eerste twee verweerders en dat het toegestane bouwwerk pas op 30 juni 1980 was aanbesteed, dat wil zeggen na het verstrijken van de bij artikel 52 van die wet bepaalde vervaltermijn van de vergunning; dat de vordering van de verweerders ertoe strekt de stopzetting van de door eiseres ondernomen werken te doen bevelen; dat uit een deskundigenverslag blijkt dat die werken diverse beschadigingen aan de gebouwen van de eerste twee verweerders hebben veroorzaakt en dat de voortzetting ervan die beschadigingen heel wat erger zou kunnen maken;

«Dat de rechter in kort geding, door op basis van de door hem vermelde elementen te oordelen dat de titel op grond waarvan eiseres de litigieuze werken uitvoerde schijnbaar vervallen was en door de stopzetting van die werken te bevelen tot op het ogenblik dat eventueel een nieuwe bouwvergunning zou worden gewezen, de grenzen van zijn bevoegdheid niet heeft overschreden en de in het middel aangewezen wettelijke bepalingen niet heeft geschonden.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Mahillon — Advocaat-generaal: de h. Velu — Advocaten: mrs. Bayart en Simont — In de zaak: Gemeente Geldenaken t/ W. e.a.)

NOOT—Zie De Groeve Th., «De beschikking bij voorraad en de verhouding van het kort geding tot het bodemgeschil. Over de interpretatie van artt. 584 en 1039 Ger. W.», *Jura Falconis*, 1983-84, 123-143; Lindemans D., «Geschiedenis van het kort geding ter verklaring van het woordgebruik in de artikelen 584 en 1039 Ger. W.», *R. W.*, 1980-81, 2777; *Comm. Ger.*, art. 1039, 1°.

De verplichting voor de houder van een bouwvergunning het werk aan te vatten binnen een jaar na afgifte van de vergunning geldt ook voor de in art. 48 Stedebouwwet bedoelde rechtspersonen: Cass., 15 april 1983, *R. W.*, 1983-84, 1149.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 3 oktober 1983

Burgerlijke rechtspleging — Aanleg — Rechtsmiddelen — Maatregel van inwendige aard.

De eerste rechter had de uitspraak over de tegenvordering van eiseres aangehouden tot het eindvonnis. Het Arbeidshof te Luik trok in het bestreden arrest van 17 december 1981 het onderzoek van de tegenvordering aan zich. Het middel van eiseres, afgeleid uit de schending van de artikelen 607, 1046 en 1068, eerste lid, Ger. W., faalt naar recht;

«Overwegende dat artikel 1046 van het Gerechtelijk Wet-

boek bepaalt dat beslissingen of maatregelen van inwendige aard zoals uitstel niet vatbaar zijn voor verzet of hoger beroep; dat die regel evenwel enkel van toepassing is op de beslissingen waarbij de rechter geen enkel vraagpunt van feitelijke of juridische aard beslecht of niet reeds een beslissing daarover wijst, zodat de beslissing geen onmiddellijke schade kan toebrengen aan een van de partijen;

«Overwegende dat het beroepen vonnis, na te hebben vermeld dat de werknemer enkel instaat voor de schade ten gevolge van zijn bedrog, zijn grove schuld of zijn lichte schuld die bij hem gewoonlijk voorkomt, oordeelde dat eiseres tot dan toe het bewijs niet had geleverd van enig gegeven dat ten grondslag zou liggen aan haar tegenvordering en besliste dat de uitspraak over die rechtsvordering evenwel tot het eindvonnis zou worden aangehouden;

«Dat de eerste rechter aldus zijn mening over de grondigheid van de tegenvordering te kennen had gegeven en dat zijn beslissing derhalve vatbaar was voor hoger beroep;

«Dat het arrest door te beslissen dat er in hoger beroep geen termen aanwezig zijn om de uitspraak over de tegenvordering van eiseres uit te stellen en door het onderzoek van die vordering aan zich te trekken op basis van artikel 1068 van het Gerechtelijk Wetboek, geen van de in het middel opgegeven wetsbepalingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Delva — Raadsheer-rapporteur: de h. Mahillon — Eerste advocaat-generaal: de h. Duchatelet — Advocaat: mr. De Bruyn — In de zaak: E.F. t/ M. e.a.)

NOOT—Zie Brussel 19 februari 1981, *J.T.*, 1981, 397.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 4 oktober 1983

Straffen — Inkomstenbelastingen — Fiscaal misdrijf — Toepassing van art. 85 Sw. — Strafwet — Toepassing in de tijd.

«Overwegende dat het arrest (Hof Antwerpen, 3 februari 1983) eiser tot een hoofdgevangenisstraf van een jaar, met uitstel, en tot een geldboete van 50.000 frank veroordeelt wegens feiten van valsheid in geschrifte en gebruik van valse stukken, gepleegd met het oogmerk om een van de in artikel 339 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen bedoelde misdrijven te plegen, misdrijven op het ogenblik van de uitspraak strafbaar gesteld door artikel 340 van gezegd wetboek zoals het gewijzigd is door artikel 1 van de wet van 10 februari 1981;

«Overwegende dat het hof van beroep het opleggen van die straf verantwoordt onder meer met de beschouwing 'dat luidens de vigerende wetgeving van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen hoofdgevangenisstraf en geldboete, onverminderd de administratieve sancties, samen dienen te worden opgelegd, de geldboete evenwel zonder opdecimes';

«Overwegende nochtans dat, ingevolge de wijziging van artikel 347 van voormeld wetboek door artikel 2, 13°, van de wet van 2 februari 1982 en artikel 1 van het koninklijk besluit nummer 41 van 2 april 1982, artikel 85 van het Strafwetboek van toepassing is op de bedoelde misdrijven; dat, krachtens artikel 2, tweede lid, van het Strafwetboek,

deze artikelen van toepassing zijn op de eiser ten laste gelegde feiten;

«Overwegende dat het arrest, met het hierboven weergegeven motief, voormelde wetsbepalingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Boon — Raadsheer-rapporteur: de h. De Peuter — Advocaat-generaal: de h. Declercq — Advocaat: mrs. Dasse — In de zaak: M. t/ Belgische Staat)

NOOT—*Verzachtende omstandigheden bij fiscale misdrijven*

De aandachtige lezer zal het niet ontsnapt zijn dat het Hof van Cassatie angstvallig vermeden heeft stelling te nemen in de controverse over de toepassing van de verzachtende omstandigheden op de geldstraffen.

Vaststaat alleen dat, met toepassing van artikel 85 van het Strafwetboek, de strafrechter zich mocht beperken tot een geldboete, zelfs al werden de feiten gepleegd onder vigor van de wet van 10 februari 1981 op een ogenblik dat het koninklijk besluit nr. 41 van 2 april 1982 tot wijziging van de fiscale wetgeving inzake strafrechtelijke beteugeling van de belastingontduiking nog niet in werking was getreden.

Het blijft nu wachten op een nieuwe beslissing om te weten of artikel 100, tweede lid, van het Strafwetboek van toepassing is inzake fiscale misdrijven, m.a.w. of artikel 85 van het Strafwetboek inzake verzachtende omstandigheden al dan niet van toepassing is wanneer deze toepassing zou leiden tot vermindering van geldstraffen gesteld om de inning van fiscale rechten te verzekeren, ofwel of het koninklijk besluit van 2 april 1982 ingevolge de — vermeende — wil van de wetgever afwijkt van het algemeen beginsel vastgelegd in art. 100, tweede lid, Sw.

A. Vandeplas

Hof van Cassatie (2e Kamer), 4 oktober 1983

Deelneming — Aan misdrijven — Medeplichtigheid — Art. 69, tweede lid, Sw. — Strafmaat.

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 24 juni 1982) heeft, wegens een fiscaal misdrijf (art. 340 W.I.B.), de klaagde P. veroordeeld tot een gevangenisstraf van een maand en een geldboete van 1.000 fr., maar aan eiser, als medeplichtige, een gevangenisstraf opgelegd van een maand met een geldboete van 2.000 fr. Daartegen voert eiser schending aan van art. 97 Grondwet en van, voor zoveel nodig, art. 69, tweede lid, Sw., met de bewering dat, nu het arrest geen specifiek of concreet feitelijk element aanhaalt op grond waarvan, of preciseert waarom, de strafbaarstelling van eiser als medeplichtige een zwaardere straftoemeting kon meebrengen dan jegens P., die toch als dader wordt veroordeeld, het Hof niet in de mogelijkheid wordt gesteld zijn wettigheidscontrole uit te oefenen.

«Overwegende dat naar luid van artikel 69, tweede lid, van het Strafwetboek de straf toepasselijk op de medeplichtigen aan een wanbedrijf niet hoger zal zijn dan twee derde van die welke op hen zou worden toegepast, indien zij de daders van dat wanbedrijf waren;

«Overwegende dat die bepaling enkel inhoudt dat het wettelijk strafmaximum in abstracto, toepasselijk op de medeplichtige aan een wanbedrijf, lager is dan het wettelijk strafmaximum in abstracto toepasselijk op de dader van datzelfde wanbedrijf; dat zulks evenwel niet betekent dat de door de rechter op de medeplichtige aan een wanbedrijf toegepaste strafmaat in concreto lager dient te zijn dan die welke in concreto door de rechter is toegepast op de dader van datzelfde wanbedrijf;

«Overwegende dat de rechter, bij afwezigheid van conclusie, niet verplicht is enige specifiek of concreet feitelijk element te vermelden op grond waarvan hij op de medeplichtige aan een wanbedrijf een zwaardere straf toepast dan op de dader van dat wanbedrijf, mits de op de medeplichtige toegepaste straf de grenzen, bepaald bij artikel 69, tweede lid, van het Strafwetboek, niet overschrijdt;

«Overwegende dat het arrest dat eiser schuldig verklaart aan medeplichtigheid aan de overtreding van artikel 340 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, de door de correctionele rechtbank uitgesproken hoofdgevangenisstraf vermindert tot het wettelijk bepaald minimum van een maand, met uitstel gedurende een termijn van vijf jaar, en de geldboete van tweeduizend frank, bevestigt;

«Dat, nu de toegepaste straffen de grenzen, bepaald bij artikel 69, tweede lid, van het Strafwetboek, niet overschrijden, de beslissing met betrekking tot de straftoemeting, bij afwezigheid van conclusie dienaangaande, uit dat oogpunt wettelijk verantwoord is;

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter: de h. Boon — Raadsheer-rapporteur: de h. D'Haenens — Advocaat-generaal: de h. Declercq — Advocaat: mr. Bützler — In de zaak: Van H. t/ Van den B.)

Rb. Hasselt (1e Kamer), 18 januari 1982

Afbetalingsovereenkomsten — Verkoop op afbetaling — Geen effectieve betaling van het voorschot — Sanctie — Overeenkomst niet tot stand gekomen — Lening op afbetaling als accessorium van de verkoop op afbetaling — Gevolg — Overeenkomst zonder bestaansreden — Onzorgvuldigheid van de financieringsmaatschappij.

Bij bestelbon van 7 februari 1978 kocht eiseres van de Coöp. V. D. meubelen voor 170.000 fr.; de koop zou worden gefinancierd en eiseres zou 48 termijnen van 4.250 fr. betalen. Op 8 februari 1978 sloot eiseres «un contrat de financement acheteur» met de N.V. A. De te lenen som bedroeg 170.000 fr., betaalbaar in 48 termijnen van 4.901 fr. De N.V. A. betaalde 170.000 fr. aan de verkoopster. Deze leverde niet; ze werd failliet verklaard op 23 mei 1978.

Eiseres vordert: tegen de curator «verbreking» van de koop en betaling van 170.000 fr., tegen de N.V. A. nietigverklaring van de financieringsovereenkomst.

«De verkoop op afbetaling van 7 februari 1978 bestaat in rechte niet. Er werd immers geen voorschot betaald, zoals blijkt uit de overeenkomst. Artikel 5 wet van 9 juli 1957, dat van openbare orde is (A.P.R. Afbetalingsovereenkomsten, nr. 759), zegt uitdrukkelijk dat de verkoop op afbetaling niet voltrokken is zolang er geen voorschot is betaald

(A.P.R. o.c. nrs. 962 e.v.; nr. 979; Vred. Borgerhout, 26 jan. 1973, *R.W.*, 1973-74, 1406).

«Bij gebreke van bestaan van een verkoop op afbetaling, kan er vanzelfsprekend geen verbreking van een dergelijke overeenkomst worden uitgesproken (Luik, 16 februari 1968, *R.W.*, 1967-68, 1932), zodat dient te worden vastgesteld dat de vordering van eiseres op dat punt dus geen voorwerp heeft.

«Wanneer er rechtens geen verkoop op afbetaling tot stand is gekomen, is er evenmin een grond voorhanden om de curator van de failliete verkoopster te veroordelen tot betaling aan eiseres van de door de financieringsmaatschappij uitgekeerde som van 170.000 fr. De vordering is derhalve ten opzichte van de curator van het faillissement D. ongegrond.

«Blijkens de bestelbon-overeenkomst van 7 februari 1978 maakte de betaling van de koopprijs ad 170.000 fr. door financiering van het totale bedrag via 48 maandelijkse afbetalingen een wezenlijk bestanddeel van de overeenkomst uit. De afbetalingsovereenkomst van 8 februari 1978 tussen eiseres en de N.V. A. dient als een accessorium van de koop op afbetaling te worden beschouwd. Bij gebreke van rechtsgeldig bestaan van de hoofdovereenkomst, is de afbetalingsovereenkomst van 8 februari 1978 zonder voorwerp.

«Dit laatste had de financieringsmaatschappij overigens kunnen weten, zo zij met de nodige én gewenste zorgvuldigheid de haar door de verkoopster overgezonden documenten in verband met de verkoop op afbetaling had onderzocht, en vooral de ontbrekende stukken had opgevraagd.

«Immers:

— op 8 februari 1978 gaat de N.V. A. over tot betaling aan de verkoopster van de te financieren koopsom van 170.000 fr. en wel op basis van de volgende stukken: 1) de afbetalingsovereenkomst van 8 februari 1978 tussen haar en eiseres opgesteld te Grivegnée; 2) een door eiseres geaccepteerde wisselbrief voor het bedrag van 235.248 fr. uitgegeven op 8 februari 1978 te Antwerpen, en 3) een attest van 8 februari 1978, opgesteld te Grivegnée door de verkoopster, waarin over de verkoop van 8 februari 1978 wordt gesproken en waarin expressis verbis wordt verwezen naar de factuur van deze verkoop, welke factuur op 8 februari 1978 niet bestond, aangezien ze de datum van 9 februari 1978 draagt;

— op 8 februari 1978 was de financierster niet in het bezit noch had zij kennis van enig document waaruit het betalen van het wettelijk voorschot zou blijken (artikel 14 wet 9 juli 1957), zonder welk bewijsstuk overigens geen lening op afbetaling kon worden verleend;

— op 8 februari 1978 kon de financierster aan de hand van de stukken, waarover ze beschikte, niet nagaan of de inhoud van hetgeen de verkoper geattesteerd had in verband met plaats van totstandkoming van de koop en in verband met de betaling van het voorschot overeenstemde met de werkelijkheid; de financierster kon wel die nodige controle doen zo ze de overlegging van de akte van verkoop op afbetaling zelf had opgevraagd, hierbij dan vermeld zijnde dat zij beroepshalve wist dat elke verkoop op afbetaling schriftelijk moet worden opgemaakt (artikelen 3 en 4 wet van 9 juli 1957).

«De financierster heeft klaarblijkelijk niet de nodige zorgvuldigheid aan de dag gelegd bij het onderzoek van de

financiering, want zij zou dan hebben vastgesteld dat er geen verkoop op afbetaling tot stand was gekomen, zodat er geen lening op afbetaling in verband met die verkoop kon worden toegestaan.

«Dit betekent dat eiseres niet gehouden is enige betaling te doen aan de N.V. A. uit hoofde van de afbetalingsovereenkomst van 8 februari 1978 bij gebreke van rechtsgeldig bestaan. De vordering van eiseres is in die zin gegrond.»

(Voorzitter: mevr. Bertrand — Rechters: de hh. Raskin en Gutschoven — Advocaten: mrs. Mondelaers, Mertens de Wilmars en Truyens loco Salmon — In de zaak: V. t/ N.V. A. e.a.)

Vred. Brugge (3e Kanton), 18 december 1981

Overeenkomst — Bemiddelingsopdracht bij verhuring — Aanbrengen van een huurder, opstellen van het contract en innen van de huur — 1. Kwalificatie — Huur van werk — 2. Bepaling van het loon — Door de overeenkomst of bij gebreke daarvan door de rechter — Geen loon verschuldigd wegens het enkele voortduren van de huur gedurende de wettelijke of contractuele verlenging van het contract zonder enig toedoen van de tussenpersoon.

Door bemiddeling van verweerster verhuurde eiseres een flat voor de duur van een jaar, met verlenging van jaar tot jaar bij gebreke van tijdige opzegging. Verweerster, die gezorgd had voor de redactie van het contract en ook belast was met het innen van de huur, rekende een loon van 12 % aan, dat zij inhield op de huur van het eerste kwartaal. De huur werd niet opgezegd tegen het einde van het eerste jaar. Op de huur van het eerste kwartaal van het tweede jaar hield verweerster opnieuw 12 % in. Eiseres vordert betaling van het ingehouden bedrag.

«1. Allereerst is te preciseren dat de rechtsbetrekkingen tussen partijen beheerst zijn door de regels van verhuring van diensten. Verweerster werd immers niet belast met het verrichten van rechtshandelingen voor rekening en in naam van eiseres (essentieel kenmerk van het mandaat: Dekkers, *Handboek burgerlijk recht*, nrs. 1260 e.v.), doch wel met het verlenen van haar diensten (De Page, IV, nr. 849), nl. het aanbrengen van een huurder, het opstellen van het huurcontract en het innen van de huurbetalingen.

«Nadat het huurcontract ondertekend was, beperkte de dienstlevering van verweerster zich tot dit laatste (zie huurcontract: 'Tot nader order, zullen de betalingen gedaan worden op de rekening ... rekening van verweersters huura-gentschap'). Dit houdt geen algemene en definitieve beheersopdracht in, zoals verweerster wil doen aannemen (zie de drie brieven desaan gaande overgelegd door verweerster: deze betreffen uitsluitend het innen van betalingen uit hoofde van de huur en bijkomende betalingsverplichtingen).

«2. Bij verhuring van diensten wordt het loon (hier commissieloon genoemd) vrijelijk bepaald door partijen, en, bij gebreke daarvan, door de rechter.

«Ten onrechte beroep verweerster zich op beweerde gebruiken en zelfs op de 'Algemene voorwaarden toepasselijk

op de verhuring van vakantiewoningen aan de Belgische kust'.

«Het is allerm minst bewezen dat deze bekend zijn aan en, a fortiori, aanvaard werden door eiseres. Voormelde voorwaarden betreffen trouwens uiteraard seizoenverhuringen en niet een jaarverhuring.

«Verweerster kan zich dus niet beroepen op enige, zij het stilzwijgende, overeenkomst betreffende haar aanspraken op commissieloon, bindend voor eiseres.

«3. Wij moeten dus zelf het commissieloon, waarop verweerster nog aanspraak kon maken, begroten, uiteraard rekening houdend met de omvang en het belang van de door haar verleende diensten.

«Nadat het huurcontract voltrokken was, beperkten deze zich tot de uitvoering van de opdracht tot het innen van de huurbetalingen.

«Eiseres kon te allen tijde een einde maken aan deze opdracht, zoals blijkt uit voormelde termen van het huurcontract: 'Tot nader order...'. »

«Weliswaar betreft dit huurcontract de betrekkingen tussen eiseres en de huurster, doch het is duidelijk dat verweerster daarmede instemde, daar zij zelf voor de redactie van het huurcontract zorg heeft gedragen.

«Nu vaststaat dat eiseres pas op 11 juni 1980 een einde heeft gemaakt aan deze opdracht, bij brieven aan verweerster en aan de huurster, kan verweerster zeker nog aanspraak maken op commissieloon op de eerste huurtrimester van het tweede jaar, vervallen op 1 juni 1980, en waarvan de betaling door haar tussenkomst werd geïnd.

«Dit commissieloon mag begroot worden op de gebruikelijke 12 % en beloopt dus: 12 % op 31.500 frank = 3.780 frank.

«4. Het zou helemaal buiten verhouding zijn met door verweerster bewezen diensten, indien zij gerechtigd zou zijn op commissieloon, louter op het voortduren van de huur buiten de principiële huurtijd van 1 jaar.

«Dit voortduren is immers alleen afhankelijk van de bij de huur betrokken partijen en van de tijdelijke huurwetten, en niet van enige dienstverlening door verweerster boven deze, waarvan zij betaling ontving overeenkomstig haar factuur van 6 mei 1979.

(...)

«5. Het is onverantwoord dat, bij een verhuring voor een principiële duur van 1 jaar, verweerster aanspraak zou kunnen maken op jaarlijks 12 % van de jaarhuur, voor zover deze blijft voortlopen, dan nog buiten haar toedoen en louter bij toeval te haren opzichte.»

(Rechter: de h. De Ketelaere — Advocaten: mrs. De-meestere en Vanhuyse — In de zaak: V. t/ P.V.B.A. A.)

NOOT—Zie en vergelijk inzake bemiddelingsopdracht bij een verkoop: Hof Brussel, 7 maart 1982, *R.W.*, 1983-84, 2829; Rb. Antwerpen, 16 oktober 1981, *R.W.*, 1982-83, 805.

Vred. Antwerpen (6e kanton), 14 juni 1982

1. Onrechtmatige daad — Schade en schadeloosstelling — Voertuigschade — Muntontwaarding — Indexering van de vergoeding — 2. Nakoming van verbintenissen — Anatocisme — Verbintenis uit onrechtmatige daad.

Eiser vordert vergoeding van de schade die aan zijn auto's werd toegebracht ten gevolge van neerslag uit een schouw van het bedrijf van gedaagde.

«De gevorderde schadevergoedingen worden door gedaagde niet betwist.

«Eiser bewijst de schade, voortvloeiend uit de tweede beschadiging, te hebben laten herstellen; de eerste schade werd niet hersteld, daar de wagen kort daarna verkocht werd en vervangen, wat bewezen wordt; in deze omstandigheden moet de minderwaarde volgens het schadebestek van Generalex eveneens worden vergoed, daar het vermogen van eiser moet worden hersteld in de staat van vóór het ongeval.

«Terecht stelt eiser dat derhalve, bij het bepalen der vergoeding, rekening moet worden gehouden met eventuele vermindering van de economische waarde van het geld tussen de datum van het schadegeval en die der gerechtelijke uitspraak.

«In casu moet dan ook het te betalen bedrag der schadevergoeding worden vermeerderd met 9,286174 %, gezien de devaluatie van februari 1982.

«Op interesten, voor een geheel jaar verschuldigd, zullen door gedaagde interesten moeten worden betaald; artikel 1154 B.W. is inderdaad, zoals eiser stelt, niet toepasselijk in geval van delictuele of quasi-delictuele aansprakelijkheid.»

Gedaagde wordt veroordeeld tot betaling van: a) 4.856 fr. x index kleinhandelsprijzen datum van het vonnis, gedeeld door de index der kleinhandelsprijzen september 1979, te vermeerderen met de vergoedende interest vanaf 15 september 1979 en de gerechtelijke interest; 2) 8.305 fr. x index kleinhandelsprijzen datum van het vonnis, gedeeld door index kleinhandelsprijzen juli 1981, te vermeerderen met de vergoedende interest vanaf 9 juli 1981 en de gerechtelijke interest.

Het vonnis luidt voorts: «Zeggen voor recht dat interesten die voor een geheel jaar verschuldigd zijn, interesten zullen opbrengen en veroordelen gedaagde tot betaling hiervan.»

(Rechter: mevr. Claesen — Advocaten: mrs. Leclef en Diercxsens — In de zaak: A. t/ N.V. J.)

NOOT—Zie en vergelijk Vred. Berchem, 21 april 1981, R.W., 1981-82, 2905, R.G.A.R., 1982, nr. 10.540.

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 58/83 — *Voltallig Hof* — Commissie/Helleense Republiek — *Contante betaling bij invoer* — 10 mei 1984

De Commissie heeft beroep ingesteld om te doen vaststellen dat de Helleense Republiek, door de invoer van bepaalde, uit de andere Lid-Staten afkomstige produkten slechts toe te laten op voorwaarde dat hun gehele waarde contant wordt betaald, de krachtens de artikelen 30 e.v. EEG-Verdrag en 35 en 38 Toetredingsakte op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

In artikel 38 van de Toetredingsakte wordt bepaald dat de contant te betalen bedragen bij invoer uit de andere Lid-Staten per 1 januari van de jaren 1981, 1982, 1983 en 1984 telkens met 25 % worden verlaagd.

Op 23 januari 1981 besliste de Griekse minister van Handel, dat bepaalde produkten, die op 31 december 1980 slechts mochten worden ingevoerd op voorwaarde dat hun gehele waarde contant werd betaald, voortaan van dit invoervereiste waren vrijgesteld.

De Commissie is van oordeel dat de Helleense Republiek haar verplichtingen niet correct is nagekomen.

In plaats van bepaalde produkten volledig vrij te stellen, had zij voor alle in artikel 35 bedoelde produkten een verlaging van 25 % moeten toepassen.

De Helleense Republiek betwist deze uitlegging. Volgens haar is artikel 38 abstract geformuleerd en wordt daarin niets gezegd met betrekking tot de vraag of de verlaging met 25 % van de contant te betalen bedragen voor elke concrete transactie is bedoeld.

De Griekse regering meent dat de betrokken bepaling te haren gunste is vastgesteld en dat zij dienaangaande over een zekere uitleggingsvrijheid beschikt.

Deze zienswijze kan niet worden aanvaard. Artikel 30 van het Verdrag en artikel 35 Toetredingsakte stellen het beginsel van het vrij verkeer van goederen. In zoverre artikel 38 daarvan afwijkt, moet het strikt worden geïnterpreteerd. Artikel 38 heeft tot doel de geleidelijke afschaffing van een mechanisme dat de nationale industrie beschermt, ten einde deze laatste in staat te stellen zich tijdens deze overgangperiode aan te passen aan de verhoogde mededinging ten gevolge van de openstelling van de grenzen.

Dit doel kan niet worden bereikt via de door de Griekse regering gevolgde methode, namelijk volledige handhaving of onmiddellijke afschaffing van het beschermingsmechanisme naar gelang van het produkt, zonder geleidelijke overgang van de ene situatie naar de andere.

Het hof verklaart voor recht:

1) Door in het jaar 1981 de verplichting te handhaven dat bij invoer van bepaalde produkten afkomstig uit de andere Lid-Staten de volledige prijs ervan contant moet worden betaald, is de Helleense Republiek de krachtens artikel 38 van de Toetredingsakte op haar rustende verplichtingen niet nagekomen.

2) De Helleense Republiek wordt verwezen in de kosten van de procedure.

Zaak 121/83 — Zuckerfabrik Franken GmbH/Hauptzollamt Würzburg (prejudicieel) — *Opslagkostenbijdrage in de sector suiker* — 15 mei 1984

Het Finanzgericht München heeft drie prejudiciële vragen gesteld over de geldigheid van artikel 12, lid 1, tweede alinea, sub d, van verordening nr. 1998/78 van de Commissie houdende vaststelling van de wijze van toepassing van de vereveningsregeling van de opslagkosten in de sector suiker, alsmede van een aantal andere verordeningsbepalingen ter zake (verordeningen van de Raad nrs. 3330/74, 1396/78 en 1358/77).

De vragen zijn gerezen in een geding tussen het Hauptzollamt Würzburg en de vennootschap Zuckerfabrik Franken. De vennootschap had in de jaren 1978 en 1979 onder meer invertsuiker geproduceerd, waarvan de basisstof een in een tussenstadium in de productie van witte suiker verkregen kristallijne suiker is.

Het Hauptzollamt Würzburg vroeg de Zuckerfabrik Franken om betaling van de bijdragen voor de in 1978 en 1979 geproduceerde suiker. In de berekeningsgrondslag van deze bedragen was de «basisstof-kristal massa» opgenomen.

In het beroep voor het Finanzgericht vorderde de Zuckerfabrik Franken respectievelijk de nietigverklaring en de wijziging van genoemde besluiten, voor zover laatstgenoemd produkt in de berekeningsgrondslag was opgenomen.

Naar aanleiding van dit geding heeft de nationale rechter drie vragen gesteld:

De eerste vraag

De eerste vraag is in wezen erop gericht te vernemen of artikel 12, lid 1, tweede alinea, van verordening nr. 1998/78 van de Commissie geldig is, nu sub d is bepaald dat de verwerking van suiker en stropen door de fabrikant tot andere produkten dan die van post 17.01 van het GDT als afzet wordt beschouwd.

In antwoord hierop heeft het Hof voor recht verklaard:

«Bij onderzoek van de gestelde vraag is niet gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid aantasten van artikel 12, lid 1, tweede alinea, van verordening nr. 1998/78 van de Commissie van 18 augustus 1978, in zoverre dat sub d) bepaalt, dat de verwerking van suiker door de fabrikant tot andere produkten dan die van post 17.01 van het gemeenschappelijk douanetarief als afzet wordt beschouwd.»

De tweede vraag

Met de tweede vraag wenst de nationale rechter in wezen te vernemen of de uitdrukking «stropen die een tussenstadium in de productie van vaste suiker vormen en zonder verdere bewerking worden afgezet» in artikel 8 van verordening nr. 3330/74 van de Raad, aldus moet worden uitgelegd dat daarmee ook wordt bedoeld stropen die tijdens het fabricageproces worden verkregen uit suiker die door toevoeging van water wordt opgelost als eerste stadium ter verkrijging van invertsuiker.

In antwoord hierop heeft het Hof voor recht verklaard:

«De uitdrukking 'in een tussenstadium van de productie van vaste suiker vervaardigde en als zodanig afgezette stropen' in artikel 8, lid 1, derde alinea, sub a), van verordening nr. 3330/74 van de Raad van 19 december 1974 moet aldus worden verstaan, dat daarmee niet zijn bedoeld stropen die tijdens het fabricageproces worden verkregen uit

suiker die door toevoeging van water wordt opgelost als eerste stadium ter verkrijging van invertsuiker.»

De derde vraag

De laatste vraag is in wezen erop gericht te vernemen of de begrippen «geproduceerde suiker» in artikel 8, lid 1, derde alinea, sub a, van verordening nr. 3330/74 van de Raad, en «geproduceerde en afgezette hoeveelheden witte suiker» in artikel 6, lid 4, van verordening nr. 1358/77 aldus moeten worden uitgelegd dat zij ook doelen op een tussenprodukt dat tijdens een doorlopend fabricageproces slechts voor korte tijd bestaat, ook indien dit produkt niet kwantificeerbaar is en niet als zodanig kan worden opgeslagen en verhandeld, en los van de vraag of dit produkt in die staat in aanmerking kan komen voor vergoeding van de opslagkosten.

In antwoord hierop heeft het Hof voor recht verklaard:

«De uitdrukkingen 'geproduceerde suiker' in artikel 8, lid 1, derde alinea, sub a), van verordening nr. 3330/74 van de Raad van 19 december 1974 en 'geproduceerde en afgezette hoeveelheden witte suiker' in artikel 6, lid 4, van verordening nr. 1358/77 van de Raad van 20 juni 1977 moeten aldus worden verstaan, dat zij ook doelen op een tussenprodukt dat tijdens een doorlopend fabricageproces slechts voor korte tijd bestaat, ook indien dit produkt niet kwantificeerbaar is en niet als zodanig kan worden opgeslagen en verhandeld, en los van de vraag of dit produkt in die staat in aanmerking kan komen voor vergoeding van de opslagkosten.»

Zaak 105/83 — Pakvries BV/Nederlands Ministerie van Landbouw en Visserij (prejudicieel) — *Communautair douanevervoer — Benelux-regeling* — 16 mei 1984

Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft een prejudiciële vraag gesteld over de uitlegging van artikel 59 van verordening nr. 542/69 van de Raad betreffende communautair douanevervoer, teneinde te worden voorgelicht over een conflict tussen de regeling voor communautair douanevervoer en de overeenkomstige Benelux-regeling, waarnaar in voornoemd artikel wordt verwezen.

Pakvries BV te Rotterdam bood in haar hoedanigheid van douaneagent een aantal vervoersdocumenten T1 aan als voorzien bij voornoemde verordening, welke betrekking hadden op vervoer per vrachtwagen van zes partijen rundvlees uit Argentinië, van Rotterdam als kantoor van vertrek naar Milaan als kantoor van bestemming.

Vaststaat dat deze goederen nooit bij het kantoor te Milaan zijn aangebracht. Zij zijn op onregelmatige wijze in België in het verkeer gebracht en de aan de ontvanger te Rotterdam teruggezonden documenten waren voorzien van valse aftekeningen en vervalste zegels.

Op grond van de voorschriften van de Benelux Economische Unie, ging de ontvanger der invoerrechten en accijnzen te Rotterdam over tot de invordering van landbouwheffingen bij Pakvries, zulks bij wege van «uitnodigingen tot betaling» tot een totaal bedrag van Fl. 695 945,30.

Verzoekster betwistte de bevoegdheid van het Nederlandse douanekantoor en voerde aan dat, nu de goederen in België in het vrije verkeer waren gebracht, de Belgische douane tot invordering bevoegd was.

Volgens de Nederlandse overheid is zij zelf ingevolge de binnen de Benelux Economische Unie geldende voorschriften bevoegd tot invordering.

Naar aanleiding van dit geschil heeft het College van Beeroep de navolgende vraag gesteld:

«Moet artikel 59 van de verordening (EEG) nr. 542/69, zoals dat luidde en gold vóór 1 juli 1977, zo worden uitgelegd dat Nederland op een document voor communautair douanevervoer een Benelux-overeenkomst mag toepassen, voorzover daarbij in afwijking van artikel 36, lid 1, van die verordening is bepaald dat de actie tot invordering van heffingen wordt ingesteld door het Beneluxland waarin het document is afgegeven, ook indien wordt vastgesteld dat bij het communautair douanevervoer een onregelmatigheid is begaan in een ander Beneluxland?»

Verzoekster in het hoofdgeding meent, dat artikel 59 van verordening nr. 542/69 enkel betrekking kan hebben op Benelux-interne aangelegenheden, zodat de hierin neergelegde uitzondering niet tevens kan gelden voor douanevervoer waarbij een andere Lid-Staat, in casu Italië, land van bestemming is.

Omdat de goederen in België in het verkeer zijn gebracht, zouden enkel de autoriteiten van die staat bevoegd zijn om over te gaan tot invordering, volgens de aldaar geldende wettelijke regeling, van de opeisbare rechten en heffingen.

De Nederlandse regering en de Commissie nemen beide het standpunt in, dat artikel 59 van verordening nr. 542/69, gelezen in het licht van artikel 233 EEG-Verdrag, moet worden opgevat als een erkenning van de voorrang van de Benelux-bepalingen inzake douanevervoer boven de communautaire bepalingen op dat stuk, ongeacht wat de bestemming is van de goederen.

Artikel 233 van het Verdrag heeft tot doel de drie betrokken Lid-Staten in staat te stellen om, in afwijking van de gemeenschapsvoorschriften, de bepalingen toe te passen die binnen hun unie gelden, voor zover die unie verder is voortgeschreden dan de gemeenschappelijke markt.

Bezieet men de procedure voor communautair douanevervoer, dan blijkt het stelsel van artikel 36 betreffende de vaststelling van overtredingen of onregelmatigheden, niet in die vorm binnen de Benelux Economische Unie te kunnen functioneren, aangezien de controles aan de Belgisch-Luxemburgse en de Belgisch-Nederlandse grens grotendeels zijn afgeschaft.

Daardoor is het niet meer mogelijk om binnen het gebied van de Benelux de vaststellingen te doen die voor de goede werking van de in de verordening neergelegde regeling van het douanevervoer noodzakelijk zijn.

Artikel 59 van verordening nr. 542/69 moet dus in die zin worden uitgelegd, dat het toelaat de bepalingen van de Benelux-Unie toe te passen, in afwijking van artikel 36 van de verordening, wat betreft de bevoegdheidsverdeling en andere uitvoeringsregels inzake invordering van opeisbare rechten en heffingen.

Het Hof heeft voor recht verklaard:

«Artikel 59 van verordening nr. 542/69 van de Raad van 18 maart 1969 betreffende communautair douanevervoer, moet aldus worden uitgelegd, dat Nederland op een document voor communautair douanevervoer een Benelux-overeenkomst mag toepassen, voor zover daarbij in afwijking van artikel 36, lid 1, van die verordening is bepaald, dat de actie tot invordering van heffingen wordt ingesteld door het Benelux-land waarin het document is afgegeven, ook indien wordt vastgesteld dat bij het communautair douane-

vervoer een onregelmatigheid is begaan in een ander Benelux-land.»

BOEKEN

F.H.J. MIJNSSENS en G.H.A. SCHUT, **Bezit, levering en overdracht volgens B.W. en N.B.W.**, tweede herziene uitgave, Zwolle, Tjeenk Willink, 1984, 166 p.

In de reeks *studiepockets privaatrecht* verscheen zopas de tweede en herziene uitgave van dit werk van de professoren Mijnsens en Schut (V.U. Amsterdam). De eerste editie maakte reeds het voorwerp uit van een bespreking in deze kolommen (*R.W.*, 1982-83, 2877), zodat hier kan worden volstaan met enige aandacht te schenken aan de aangebrachte wijzigingen.

In deze nieuwe druk werd, meer nog dan in de vorige uitgave, het accent gelegd op het nieuwe N.B.W. Tevens werd een hoofdstuk toegevoegd over de bescherming van de derde-verkrijger. Hierin wordt, op slechts een twintigtal pagina's, de problematiek op een voortreffelijke wijze geschetst. Hoe dient het conflict te worden opgelost tussen de rechthebbende en de derde-verkrijger *a non domino*? Aan welke voorwaarden (goede trouw, toerekenbaarheid van de schijn en nadeelvereiste) moet de derdenbescherming voldoen, resp. bij overdracht van een registergoed, bij overdracht van een roerende zaak en bij overdracht van een schuldvordering?

De verkrijger van een onroerend goed kan volstaan met de registers te raadplegen. Het nadeelvereiste en de voorwaarde van de toerekening gelden hier niet. In geval van roerende zaken geldt de in art. 2279 B.W. neergelegde regel «bezit geldt als volkomen titel» (art. 2014 N.B.W., art. 3.4.2.3a N.N.B.W.). Voor toepassing van die regel gelden de eis der goede trouw en — anders dan naar Belgisch recht en anders dan in het oorspronkelijke ontwerp — het nadeelvereiste: de overdracht moet «anders dan om niet» zijn geschied. In het N.N.B.W. wordt de voorwaarde van de toerekenbaarheid niet meer opgenomen: het onderscheid naargelang de eigenaar de zaak vrijwillig uit handen gaf of de macht over de zaak onvrijwillig verloor, is zonder belang.

Opmerkelijk is ook de ruime bescherming die het N.N.B.W. (art. 3.1.2.7 en 8a) aan de derde-verkrijger verleent tegen onvolledig of onjuist gepubliceerde feiten. Naar geldend recht wordt die bescherming geboden door art. 1910 N.B.W. (art. 1321 B.W.). Deze bepaling beschermt eveneens de derde bij overdracht van schuldvordering: de cessionaris mag erop vertrouwen dat de akte waarin de schuldvordering is neergelegd, de getrouwe weergave is van de verhouding tussen schuldeiser en schuldenaar (zie hierover in het bijzonder: H.C.F. Schoordijk, *Drie-partijen-verhoudingen van obligatoire aard*, 3 e.v.). Het vertrouwensbeginsel tempert dus in bepaalde gevallen de *nemo plus iuris*...-regel. Deze gedachte kan bijvoorbeeld i.g.v. factoring ook steun geven aan de bescherming van de geëndosseerde van de factuur tegen de excepties die door de gecedeerde debiteur zouden worden tegengeworpen; mede gelet op de positieve betekenis die tussen handelaren wordt gehecht aan de afwezigheid van protest na ontvangst van de factuur (zie hierover o.m.: H. Braeckmans, *Factoring*, 107 e.v.; D. Philippe, «L'opposabilité des exceptions à l'endossataire de la facture par suite du silence prolongé du débiteur», *J.T.*, 1981, 649 e.v.; E. Wymeersch, «Overdracht van vordering door endossement van de factuur en tegenwerpelijheid van de excepties (art. 1295 B.W.)», *R.W.*, 1980-81, 1105 e.v.; A. Zenner, «Tegenstelbaarheid van faktoeroverdrachten en tegenwerpelijheid van verweermiddelen inzake factoring», *B.R.H.*, 1981, 508-509). De akte is evenwel slechts een «momentopname»; de derde mag er niet op rekenen dat de akte de rechtsverhouding getrouw blijft weergeven.

Eric Dirix

A.J. VAN SOEST, **Voor- en nadelen van de fiscale eenheid bij bedrijfsopvolging**, Deventer, FED, 1984, 4 p.

In het voorliggende boekje worden verschillende voor- en nadelen van de Nederlandse regeling inzake fiscale eenheid bij een be-

drijfsopvolging besproken. De fiscale eenheid, een rechtsfiguur die in het Belgisch belastingrecht onbekend is, wil rekening houden met de feitelijke, bedrijfseconomische eenheid van in een groep of concern verenigde vennootschappen. Zij is in wezen een concernregeling, gericht op de duurzame gezamenlijke ondernemingsuitoefening van de tot een concern behorende juridisch zelfstandige naamloze of besloten vennootschappen. Een der grondgedachten van de fiscale eenheid is dat de onderlinge transacties tussen de groepsvennootschappen fiscaal irrelevant zijn. Daarom wordt zij in de praktijk frequent gebruikt als herstructureringsfaciliteit, ofschoon ze niet daarvoor bedoeld is: een oorspronkelijke werkmaatschappij wordt uitgesplitst in een houdstermaatschappij en een werkmaatschappij; daartoe wordt tussen de oorspronkelijke werkmaatschappij en een door haar opgerichte dochtermaatschappij een fiscale eenheid gevormd, in het kader waarvan de onderneming aan de dochtermaatschappij wordt overgedragen; in een volgend boekjaar wordt de fiscale eenheid verbroken en uiteindelijk kan de deelneming in de dochtermaatschappij worden verkocht. Ten einde dergelijke constructies op een bevredigende wijze af te wikkelen binnen een fiscale eenheid, moet men rekening houden met talrijke voorwaarden en bijzonderheden, die door de auteur worden behandeld. De aandacht gaat voornamelijk uit naar problemen van verliescompensatie en naar maatregelen die een oneigenlijk gebruik of misbruik van de fiscale eenheid moeten tegengaan (de zestiende standaardvoorwaarde).

De lezing van het boekje veronderstelt een uitgebreide voorkennis van het Nederlands belastingrecht, inzonderheid met betrekking tot de regeling van de fiscale eenheid. Voor Belgische juristen is het bijgevolg minder interessant. Toch mag men het verschijnen van dit boekje ook hier in België niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Het is een nieuwe gelegenheid om nogmaals te wijzen op de afwezigheid in het Belgisch fiscaal recht van een coherente regeling die rekening houdt met de feitelijke eenheid van een vennootschapsgroep.

Dr. Stefaan Van Crombrugge

BALIELEVEN

Advocatuur en publiciteit

Het Verbond van Belgische Advocaten congresseerde op 6 oktober in de goede oude Ambiorixstad Tongeren. Nadat stafhouder Mathieu Driessen van Tongeren zijn gasten in de roze zaal van het stadhuis verwelkomd had, onderstreepte voorzitter Van den Heuvel, die met veel zwier de debatten leidde, het belang van het thema «Advocatuur en publiciteit» voor de jongeren en wees hij op het internationaal aspect ervan.

Onder het motto «Onze nieuwe begrenzing» pleitte mr Kirschen, deken van de Nationale Orde, voor een moderne opstelling op het adviserend-juridisch gebied dat in volle expansie is.

De advocaat moet zijn werkmethode aanpassen en mag niet aarzelen om afspraken te maken omtrent zijn honorarium bijvoorbeeld in de vorm van een abonnement.

De heer Bricout, kabinetschef van de minister van Justitie, gaf een overzicht van de recente maatregelen en wetsontwerpen om de achterstand bij de rechtbanken in te lopen.

Het onderwerp van het congres werd in drie fasen behandeld: een descriptief gedeelte, een normatieve uiteenzetting en een bespreking door de vergadering.

Het eerste rapport, voorgedragen door mr. Lode Vrancken, schetst de huidige Belgische situatie. Er zijn geen regels uitgevaardigd door de Nationale Orde, noch algemeen geldende richtlijnen. Spreker moet dan ook de standpunten ontleiden van de balies die over dit onderwerp reglementen hebben uitgevaardigd, uitspraken hebben gedaan of aanbevelingen verstrekt. Als ongeschreven stelregel geldt evenwel dat iedere vorm van publiciteit principieel ongeoorloofd is.

Het rechtsvergelijkend onderzoek van mr. Paul Van Malleghem stelde twee systemen tegenover elkaar. De Verenigde Staten van Amerika opteren vrijmoedig voor een liberalisering na de uit-

spraak van de U.S. Supreme Court van 27 juni 1977, gebaseerd op het recht op informatie van de consument. Het principe van de vrijheid van de concurrentie wordt toegepast op de advocatuur. Publiciteit is toegelaten maar er zijn advertentieregels. In Frankrijk, Luxemburg, Italië, Duitsland en Nederland geldt het verbod van persoonlijke publiciteit en dus een heel ander systeem. Tussen beide staan Denemarken en Groot-Brittannië. Vooral dit laatste land evolueert in liberaliserende richting. Op 21 juni 1984 besliste The Law Society dat de solicitors van 1 oktober 1984 af mogen adverteren via pers en radio terwijl ook rechtstreekse berichtgeving toegelaten is aan de buitenkant van het kantoor, mits dit gebeurt met goede smaak en zonder misleiding van het publiek. Specialisaties mogen niet vermeld worden maar wel mag de solicitor aanduiden welke bepaalde zaken het kantoor behandelt. Zelfs honoraria mogen onder bepaalde voorwaarden, om de cliënt duidelijkheid te verschaffen, maar reducties of verminderingen mogen niet toegestaan worden. Op internationaal vlak heeft de werkgroep Leach in de jaren '78-'80 geen eenstemmigheid kunnen bereiken over het onderwerp publiciteit en specialisatie en moest hij zich beperken tot enkele aanbevelingen.

Mr. Jacques De Grave had de delicate taak om de normeringsvooruitzichten te schetsen. Noch de mentaliteit van de cliënteel, noch die van de balie is rijp voor een omwenteling. Collectieve publiciteit is noodzakelijk, maar het verbod van individuele publiciteit moet gehandhaafd worden. De grondslag van deze stelregel is aan actualisering toe. Bij de verdere ontwikkeling moet rekening gehouden worden met de nieuwe feitelijke gegevens, de uitbreiding van de adviserende rol van de advocaat en de valorisatie van de vrijheid van meningsuiting. Alzo moet de publicitaire werking van een of ander optreden van de advocaat niet als verwerpelijk worden beschouwd. Ook kan niet voorbijgegaan worden aan de vraag van het publiek naar informatie over honoraria en specialisatie.

Deze laatste punten kwamen herhaaldelijk en in verschillende toonaarden aan bod in de interventies van de talrijke deelnemers. Gasten uit Nederland, Italië, Frankrijk en Zwitserland vertelden welke de opvattingen waren in hun land. Gewezen werd op het project van aanbeveling van het O.C.D.E. op basis van een enquête in 24 landen over «Concurrentiepolitiek bij de vrije beroepen». De consument moet ingelicht worden over de kostprijs en aard van de aangeboden diensten.

De Nationale Orde zal het probleem van de publiciteit en de specialisatie binnenkort behandelen.

Het congres besloot met een uitstekend banket, een reclame voor de Tongerse gastronomie.

Gehoopt mag worden dat het Verbond niet aan zijn laatste congres toe is en dat dit organisme op korte termijn en met voldoende strijdlust en druk een concreet uitgewerkt project voorlegt en verdedigt. Zoniet, dan werd het weer eens mooi gezegd, dronken zij een glas en blijft het lijk het was ...

Anne-Marie Scheepers

MEDEDELINGEN

Vlaamse juristenvereniging — Vergadering van de Algemene Raad — 20 september 1984

Onder voorzitterschap van prof. M. Storme en in aanwezigheid van erevoorzitter stafhouder ridder R. Victor kwam de Algemene Raad der Vereniging samen.

Initiatieven om van de Vlaamse Juristenvereniging in eerste instantie een ontmoetingsplaats voor alle juristen te maken werden besproken. In elk arrondissement wordt een V.J.V.-cel opgericht, die met de bestaande verenigingen van juristen zal samenwerken tot het organiseren van activiteiten met wetenschappelijk of spannend karakter.

Beslissingen werden genomen in verband met de viering van het honderdjarig bestaan van de Vereniging. In het kader van deze viering zal de Vlaamse Juristenvereniging deelnemen aan «Flanders' Technology», door de organisatie van een symposium te

Gent op 27 en 28 februari 1985 rond «Legal Aspects of Flanders' Technology».

De Vereniging zal het Floraliënhel 1985, georganiseerd door de Vlaamse Conferentie bij de Balie te Gent, patroneren (24 april 1985).

Op 19 oktober 1985 viert de Vlaamse Juristenvereniging te Gent haar eeuwfeest met een plechtige zitting. Daar dit eeuwfeest samenvalt met de 50e verjaardag van de wet op de vernederlandsing van het gerecht in Vlaanderen, organiseert de Vlaamse Juristenvereniging op dezelfde dag een symposium, waar zal worden getracht een antwoord te formuleren op de vraag wat op het domein van de vernederlandsing nog te realiseren valt.

Als blijvende herinnering zal een eeuwfeestboek worden uitgegeven.

De Algemene Raad besloot het 32e Rechtscongres te houden te Antwerpen op 14 mei 1986, en wees prof. J. Gijssels aan als congresvoorzitter.

BERICHTEN

Seminarie Belgisch-Duitse Juristenvereniging

De Belgisch-Duitse Juristenvereniging organiseert op vrijdag 30 november 1984 een seminarie over «de zekerheden van de onbetaalde verkoper naar Belgisch en Duits recht».

Dit seminarie vindt plaats in het Groot Auditorium van de Generale Maatschappij van België, Koningsstraat 30, 1000 Brussel met het Duits als voertaal.

Programma:

- 14u30: Ontvangst
- 14u45: Welkomstwoord
- 15u00: Duits zekerhedenrecht, in het bijzonder m.b.t. het eigendomsvoorbehoud, door Th. Försterling (Düsseldorf)
- 16u00: Belgisch zekerhedenrecht, door prof. L. De Keyser (K.U.Leuven)
- 17u00: Discussie
- 17u30: Receptie

Het inschrijvingsgeld bedraagt 600 fr. (voor leden: 300 fr.), over te maken op rekeningnummer 210-0505200-76 van de «Belgisch-Deutsche Juristenvereinigung», Moliërelaan 203, 1060 Brussel.

Verdere inlichtingen bij de voorzitter, Herman Verbist, op de volgende telefoonnummers (enkel 's namiddags van 14u30 tot 17u30): 02/374.82.99 — 375.16.14.

Het nieuwe vennootschapsrecht

Een interuniversitaire studiedag heeft plaats te Antwerpen op woensdag 5 december 1984 (Universitaire Instelling Antwerpen, aula major, Universiteitsplein 1 te 2610 Wilrijk, parking P3, P2 of P4) en te Gent op zaterdag 8 december 1984 (Sterrecomplex, gebouw S9, Krijgslaan, 281, 9000 Gent.)

De beide studiedagen hebben het volgende identieke programma:

- 9.00 uur: De oprichting en de kapitaalverhoging bij de N.V. (Y. Merchiers, Prof. R.U.G.)
- 10.00 uur: Koffie
- 10.30 uur: Het behoud van het kapitaal (Ch. Sluyts, prof. K.U.L., erenotarissen)
- 11.15 uur: Panelgesprek met de referenten en vooraanstaande personen uit verscheidene beroepssectoren (accountants, bedrijfsjuristen, bedrijfsrevisoren, notarissen)
- 12.30 uur: Lunch
- 14.30 uur: De nieuwe informatieplichten en het commissariaat (E. Wymeersch, Prof. R.U.G.)
- 15.15 uur: Koffie
- 15.30 uur: De toepassing op de P.V.B.A. en op de Coöperatieve vennootschap; het overgangsrecht (H. Braeckmans, Prof. U.I.A.).

16.15 uur: Panelgesprek met de referenten en vooraanstaande personen uit verscheidene beroepssectoren (accountants, bedrijfsjuristen, bedrijfsrevisoren, notarissen)

17.15 uur: einde

Inschrijving vóór 30 november door storting van 3.000,- F voor de studiedag te Antwerpen op rek. 001/0986467-53 t.n.v. UIA/Rechten-Congressen, Universiteitsplein, 1, 2610 Wilrijk met vermelding project nr. 02B 614, het nieuwe vennootschapsrecht en door storting van dezelfde som voor de studiedag te Gent op rek. 290-0020734-94 t.n.v. R.U.G./vennootschapsrecht, Universiteitsstraat, 4, 9000 Gent. De inschrijving omvat: boek met rapporten en interventies, lunch, koffie. Stagiairs en assistenten betalen halve prijs (lunch en boek niet inbegrepen). Studenten: prijs op aanvraag. Verdere inlichtingen bij: A. Krols (tel.: 03/828.25.28, post 434) en R. D'Hase of R. Corteville (tel. 091/2576.51-55, post 300). Bij inschrijving steeds adres, telefoon en functie vermelden. Folder te bekomen op aanvraag.

Ontmoetingen Universiteit - Verzekeringsondernemingen

De tweede les van de zevende cyclus "Ontmoetingen universiteit - verzekeringsondernemingen", georganiseerd door de Vereniging van de Verzekeringsjuristen (A.J.A.), vindt plaats op 13 november 1984, te 17.30 uur, in het Huis van de Verzekering (7de verdieping), de Meetsplantsoen 29 - Brussel.

De heer Jan Van de Ryck, Doctor in de Rechten, Marketing Directeur van "De Vaderlandsche", hoofdredacteur van het "Klusers Verzekeringshandboek" zal spreken over "De leemten in de reglementering van het beroep van de verzekeringsproducent".

De volgende lessen worden gegeven op 12 december 1984 (de heer L. Cornelis, advocaat, "L'Etat actuel de la responsabilité aquilienne du fait des choses", 13 februari 1985 (de heer G. Van Fraeyenhoven, advocaat, "Philosophie fiscale générale de l'assurance vie") en 17 april 1985 (de heer M. Van Doosselaere Stafhouder van de Orde van Advocaten, Brussel "L'Assurance de protection Juridique").

TIJDSCHRIFTEN

Rechtsgeleerd magazijn Themis, 1984

nr. 2

J.H.N., Redactionele kanttekeningen: de vrolijke wetenschap; Beurskens, W.J.J., Medezeggenschap in het onderwijs en de terughoudendheid van de wetgever; Boekbeschouwingen; Molengraaff Instituut voor Privaatrecht te Utrecht, Kroniek van het privaatrecht over 1983.

Ars Aequi, 1984

nr. 3, maart

Maas, P.L.M., Anti-speculatiebedingen naar huidig recht en NBW; Jansen, R.E.A., De kwalitatieve plicht in het NBW; Doek, J.E., De kinderrecht: op volle kracht vooruit met de bezuinigingswind in de zeilen; Hustinx, P.J., De wet vermogenssancties.

nr. 4, april

Wiltink, A., Para-commercialisme en de Drank- en Horecawet; Habets L.H.P.L.H., en Kruizinga, J.L.A., De wijze van het beschikbaarmaken van het documentair krediet; Van den Bosch, Th. W., Beklag over het niet vervolgen van strafbare feiten in het militaire strafprocesrecht; Holtrust N., en De Hondt, I., Vrouw en recht in theorie en praktijk.

Revue critique de jurisprudence belge, 1984

nr. 1

Dalcq, R.O., Unité ou dualité des notions de faute et d'illégalité (noot onder Cass., 19 december 1980); Spreutels, J.P., Virement par erreur et cel frauduleux (noot onder Cass. fr., 16 mei 1979); Hansenne, J., Examen de jurisprudence 1976-1981, Les biens.